

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ**

İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Anabilim Dalı

**KERVANSARAYLARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİNDE AZERBAIJAN
ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ**

Laman TARVERDIYEVA

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Anabilim Dalı

KERVANSARAYLARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİNDE AZERBAYCAN
ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ

Laman TARVERDIYEVA

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

KERVANSARAYLARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİNDE AZERBAYCAN ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ

Danışman: Doç. Dr. Alım Selin MUTDOĞAN

Yazar: Laman TARVERDIYEVA

ÖZ

Kervansarayların mekan özellikleri geçmişten günümüze kadar toplumsal gelişmelere bağlı olarak değişim ve gelişim göstermiştir. Bu değişimin özellikleri detaylı literatür taraması yapılarak araştırılacaktır. Yeniden işlevlendirme kavramının tanımı, gelişimi, çeşitleri, dünya kültürüne faydası incelenecektir. Bunlarla birlikte analizin önemli bir parçası olan, Vitruvius'un yapının temel özellikleri olarak belirlediği "sağlamlık, işlev ve estetik" bölümlenmesi detaylı bir şekilde incelenecektir. Bu inceleme dahilinde, taşıyıcı sistemlerin mekan üzerindeki belirleyiciliği, işlevsel gereklilikleri ve biçimsel öğelerin mekana katkısı araştırılacaktır. Mekan biçimlenmesine etki eden faktörler üzerinde durulduktan sonra bütün inceleme bir örnek çalışma üzerinde sunulacaktır. Bu örnek çalışma Azerbaycan Cumhuriyeti Şeki'de bulunan Kervansaray kompleksi üzerinden gerçekleştirilecektir. Çalışmanın sonucunda, literatür taramasından ve örnek analizinden elde edilecek olan veriler birlikte değerlendirilecek, kervansarayların yeniden yapılandırılmasına dair durum tespitinde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kervansaray, yeniden işlevlendirme, Şeki Kervansarayı, Vitruvius, mekan analizi.

INVESTIGATION OF AZERBAIJAN SAMPLES IN THE REFUNCTIONION OF CERVANSAYERS

Supervisor: Assoc Prof. Alim Selin MUTDOGAN

Author: Laman TARVERDIYEVA

ABSTRACT

Spatial characteristics of caravanserais have changed and developed depending on social developments from past to present. The characteristics of this change will be explored through a detailed literature review. The definition, development, types and benefits of the concept of re-functioning will be examined. Along with these, the "robustness, function and aesthetics" partition, which is an important part of the analysis, which Vitruvius determined as the basic features of the structure, will be examined in detail. Within the scope of this review, the determination of the carrier systems on the space, functional requirements and the contribution of the formal elements to the space will be investigated. . After focusing on the factors affecting space shaping, the whole review will be presented on a case study. This case study will be carried out through the Kervansaray complex located in Sheki of the Republic of Azerbaijan. At the end of the study, the data to be obtained from the literature review and sample analysis will be evaluated together, and the situation regarding the reconstruction of the caravanserais will be made.

Keywords: Caravanserai, re-functioning, Sheki Caravanserai, Vitruvius, spatial analysis.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	v
TABLO DİZİNİ	vii
GÖRSEL DİZİNİ	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KONAKLAMA YAPILARININ TARİHİ, GELİŞİMİ VE SINIFLANDIRILMASI	3
1.1 Kervansarayların Kökeni ve Gelişimi	3
1.2 Anadolu Selçuklu Dönem Kervansarayları	5
1.3 İpek Yolları Üzerindeki Kervansaraylar	7
1.4 Osmanlı Dönemi	9
1.5 Kervansarayların Yapısal Özellikleri	13
1.6 Kervansaray Mimari Planları	14
1.7 Kervansaraylarda kullanılan malzemeler	16
2. BÖLÜM: KERVANSARAYLARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ	19
2.1 Yeniden İşlevlendirme Kavramı	19
2.1.1 Tarihi Nedenler	20
2.1.2 Sosyal ve Kültürel Nedenler	22
2.1.3 Ekonomik Nedenler	22
2.2 Kervansaraydan Otel Kavramına Geçiş Süreci	25
3. BÖLÜM: MEKAN BİÇİMLENMESİNE ETKİ EDEN FAKTORLERİN VİTRUVİUS ANALİZ SİSTEMİNE GÖRE İNCELENMESİ	33
3.1 Sağlamlık	35
3.1.1 Düzen ve Tasarım	36
3.1.2 Konstrüksiyon Sistemi	39
3.1.3 Zemin	41
3.1.4 Duvar ve kolonlar	42
3.1.5 Tavan	46
3.1.6 Malzeme	47
3.2 Fonksiyon	50
3.2.1 Uygunluk	52
3.2.1.1 Plan Özellikleri	53
3.2.1.2 Akustik	54
3.2.2 Ekonomi	56
3.3 Estetik	58
3.3.1 Harmoni ve Simetri	59
3.3.2 Renk ve Doku	60
3.3.3 Oran ve Orantı	61
4. BÖLÜM: AZERBAIJAN'DA BULUNAN ŞEKİ KARVANSARAYININ MEKAN ANALİZİ	67
4.1 Şeki Karvansarayının tarihi	67
4.2 Vitruvius'a Göre Mekan Analiz Metodunun Önerilmesi	69
4.3 Sağlamlık	72
4.3.1 Konstrüksiyon Sistemi	73
4.3.2 Yapım Malzemeleri ve Onarım Teknikleri	78

4.4 Pragmatik İşlev	79
4.4.1 Mekan Organizasyonu.....	80
4.4.2 Aydınlatma	88
4.5 Estetik İşlev	90
4.5.1 Biçim	92
4.5.2 Renk, Doku ve Malzeme.	93
4.6 Sembolik İşlev	96
4.6.1 Tarihi Nedenler.....	97
4.6.2 Sosyal ve Kültürel Nedenler.....	97
4.6.3 Ekonomik Nedenler.....	98
5. BÖLÜM: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	99
KAYNAKLAR.....	104
ETİK BEYANI.....	115
YAYIMLAMA VE FİKRÎ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	116
YÜKSEK LİSANS TEZİ ORJİNALLİK RAPORU	117
MASTER’S THESIS ORIGINALITY REPORT.....	118

TABLO DİZİNİ

Tablo 1. Modern Vitruvius Değerlerine Göre Sağlık Analizi	101
Tablo 2. Modern Vitruvius Değerlerine Göre Pragmatik İşlev Analizi	101
Tablo 3. Modern Vitruvius Değerlerine Göre Estetik İşlev Analizi.....	102

GÖRSEL DİZİNİ

Görsel 1. Selçuklu Dönem Kervansarayları.....	6
Görsel 2. İpek yolu üzerindeki kervansaraylar.	8
Görsel 3. Osmanlı Dönemi Kervansarayları.....	12
Görsel 4. Kervansaray Türleri	14
Görsel 5. Kervansarayların mimari yapısı	15
Görsel 6. Ribai şerif kervansarayı örgüleri	17
Görsel 7. Mahyar'daki Safavid dönemi kervansarayları	20
Görsel 8. Qasr al-Hayr al-Gharbi Kervansaray Planı	24
Görsel 9. Ribât-i Sharaf kervansarasının kalıntıları, MS 1124.....	25
Görsel 10. Henry IV Hotel, 1788.....	27
Görsel 11. Bölümün akış diagramı.	67
Görsel 12. Yukarı Kervansarayın genel görünüşü.....	68
Görsel 13. Vitruvius'a göre mimarlığın temel kavramları.	71
Görsel 14. Çağdaş Vitruvius Üçgeni	72
Görsel 15. Şeki Kervansaraylarının Kemer Sistemi	74
Görsel 16. Misafir odasından nişler	75
Görsel 17. Yukarı Kervansarayın Giriş Resmi	76
Görsel 18. Yukarı Kervansarayın Giriş Kapısı	77
Görsel 19. Yukarı Kervansarayın Giriş Kapısı	77
Görsel 20. Yukarı Kervansarayın Giriş Kapısının eskizi.....	78
Görsel 21. Yukarı Kervansarayın İç Avlu İllüstrasyonu	81
Görsel 22. Yukarı Kervansaray 1. Kat Yerleşim Planı.....	82
Görsel 23. Yukarı Kervansarayın 1. Kat Yerleşim Planı.....	82
Görsel 24. Yukarı Kervansarayın 1. Kat Yerleşim Planı.....	83
Görsel 25. Aşağı Kervansarayın Giriş Kat Yerleşim Planı.....	84
Görsel 26. Aşağı Kervansarayın 1. Kat Yerleşim Planı	85
Görsel 27. Aşağı Kervansarayın 2. Kat Yerleşim Planı	85
Görsel 28. Aşağı Kervansarayın Cephe Çizimleri.....	86
Görsel 29. Kervansarayın analiz edilen mekanları.	87
Görsel 30. Yukarı Kervansaray'ın Gece Aydınlatması	90
Görsel 31. Şeki Kervansarayının Dış Cephesinin Eskizi.....	92
Görsel 32. Kervansarayın duvarından bir fragman.....	93
Görsel 33. Misafir odasında mobilya yerleşimi.....	94
Görsel 34. Resepsiyon kısmı.....	95
Görsel 35. Islak hacim bölümü.	96

GİRİŞ

Kervansaraylar çağlar boyunca insanın konaklama ve bununla ilişkili faaliyetlerini barındırmak için oluşturulmuştur. Kaçınılmaz olarak, bu mekanlar zamanla modern toplumun farklı ölçek ve boyutlardaki gereksinimlerini karşılamak için yetersiz kaldıklarında, mevcut üzerinden yapısal eklemelere ve mekan organizasyonunda değişikliklere gidilmiştir. Mevcut yapılara uzantılar ve ekler tasarlamak, onları çağdaş koşullara uyarlamak için sık rastlanan bir durum olmuştur. Bu durum tarihi değeri olan yapılar üzerinde uygulandığında çeşitli kısıtlamalar ve zorluklarla karşılaşmaktadır. Özellikle, mevcut tarihi değer ve mimari önemi olan binalarda, bu eklemelerin tasarımında geçerli olan birçok faktör bulunmaktadır. Nihai tasarımın işlevine ve görünümüne olan ortak ilginin yanı sıra, sosyal, kültürel ve ideolojik güçlerin beslediği estetik tercihler ve toplum bilinci de tasarım sürecinde önemli bir rol oynamaktadır.

Kervansaray yapıları, inşa edildikleri zamandan günümüze kadar pragmatik ve estetik işleve yanıt veren bir bağlama sahip olmanın yanı sıra sembolik işleviyle de dünya kültür mirasına da katkıda bulunmaktadır. Başlıca kullanım amaçları barınma temelli olup uzun yoldan gelen yolcuların konaklayıp ticaret yaparak kişilere maddi, psikolojik ve toplumsal faydalar sunan mekan olarak tanımlanmıştır. Birçok kervansaray asırlar boyu faydacı işlevselliğini korusa da, bazı kervansaraylar zamanla bu işlevselliğini kaybedip, sadece tarihi bir yapı olarak dünya tarih mirasına katkıda bulunmaktadır. Bu yönüyle işlevselliğini devam ettiren kervansaraylardaki kavramsal gelişim, söz konusu yapıların konaklamaya dayalı mekan misyonlarını da etkilemiştir. Bu çalışmada kervansaray yapılarının yeniden işlevlendirilmesi, MÖ 1. yüzyılda yaşamış olan Romalı mimar Vitruvius'un "sağlamlık (taşıyıcı sistemler)", "işlev" ve "estetik" bölümlenmesiyle ele alınarak analiz edilecektir. Bu analizde özellikle tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesinin önemi üzerinde durulacak; Vitruvius'un tanımlarına göre örnek kervansarayın mekan biçimleniş ve örgütlenmeleri değerlendirilecektir.

Kervansarayların mekansal özellikleri geçmişten günümüze kadar toplumsal gelişmelere bağlı olarak değişim ve gelişim göstermiştir. Bu değişimin özellikleri

detaylı literatür taraması yapılarak araştırılacaktır. Yeniden işlevlendirme kavramının tanımı, gelişimi, çeşitleri, dünya kültürüne faydası incelenecektir. Bunlarla birlikte analizin önemli bir parçası olan, Vitruvius'un yapının temel özellikleri olarak tanımladığı "sağlamlık, işlev ve estetik" başlıkları detaylı bir şekilde incelenecektir. Bu çalışmanın yapılmasındaki esas amaç yapıyı bundan 2000 yıl önceye taşıyıp, o zamanki mimarlık standartlarına göre değerlendirmek değil, bunun aksine 2000 yıl önceki mimarlık kavramlarını bugüne taşıyıp, güncel mimarlık kavramlarıyla karşılaştırarak yeni bir değerlendirme standardı ortaya çıkarmaktır. Çağdaş temel mimarlık kavramları incelendiğinde, her ne kadar zamanla işlevleri ve ait oldukları başlıklardaki yerleri değişse de, Vitruvius kavramları halen mimarlığın temel kavramlarını oluşturmaktadır. Vitruvius kavramlarının antik dönemde Firmitas, Utilitas ve Venustas olan karşılığı çağdaş dönemde sağlamlık, pragmatik işlev ve estetik işlev kavramları şeklinde uyarlanmış ve örnek çalışması yapılmıştır. Bu örnek çalışma Azerbaycan Cumhuriyeti Şeki'de bulunan Kervansaray kompleksi üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın sonucunda, literatür taramasından ve örnek analizinden elde edilecek olan veriler birlikte değerlendirilecek, kervansarayların yeniden yapılandırılmasına dair durum tespitinde bulunulacaktır.

1. BÖLÜM: KONAKLAMA YAPILARININ TARİHİ, GELİŞİMİ VE SINIFLANDIRILMASI

Orta çağlarda ticaret yollarının üzerinde misafirlerin, tüccarların ve ticari kervanların dinlenmesi için özel binalar inşa edilmiştir. Şehirlerde oteller, büyüklüğü ile kentin idari veya alışveriş merkezi olarak rolü ve önemi neyse kervansaraylar da aynı işlevi gerçekleştirmektedir.

Eski zamanlardan beri, Orta Asya, binlerce millet için bölgedeki çeşitli kabileleri ve devletleri birbirine bağlayan karmaşık bir yol ağıyla kaplıydı. Taş Devri'nde bile, ilkel insanlar 500-600 km ya da daha fazla büyük mesafelere seyahat ederek Orta Asya'yı geçerek ürün değişiminde bulunmuşlar; o zaman ilk kalıcı rotalar da oluşturulmaya başlanmıştır. Orta Asya'nın farklı coğrafi bölgeleri ve farklı doğal kaynakları olan bölgeler arasında ekonomik potansiyel, ilişkiler kurulmuş, hayati yollar oluşmuş, devlet oluşumları aşamasında medeniyetlerin gelişimi için ana ekonomik kol haline gelen ilk ticaret ve değişim ilişkileri deneyimi yaşanmıştır. (Parker, 2003:526).

M.Ö. 1000'lerin sonunda, eski zamanlardan beri, Orta Asya'nın hüküm süren yolları, Pasifik Okyanusu'ndan Akdeniz'e kadar geniş bir bölgede Batı ve Doğu ülkeleri arasında kalıcı temaslar belirleyen Büyük İpek Yolu sistemine girmiştir. Geniş bir iletişim ağına sahip olan Orta Asya, yüksek hızlı yollarıyla Doğu ve Batı arasındaki maddi ve manevi kültür aktarımında öncü bir rol üstlenmiş; ilgili rota üzerinde yer alan şehirler ve köyler arasında durma sorununu çözen hanlar tasarlayarak, bu rotaları kontrol altına almaya çalışmışlardır.

1.1 Kervansarayların Kökeni ve Gelişimi

Kervansarayların oluşumu Orta Asya'da başlamış, İran'da gelişmiş ve Anadolu Selçukluları döneminde son halini alarak önem kazanmıştır (Kazıcı, 1999:309). Osmanlı döneminde ise, Anadolu politik birliği sonuçlanmış, iç güvenlik daha fazla düzenli bir şekil almış, deniz güzergahı eski zamanlara göre daha kullanılabilir hale gelmiş, yeni farklı ulaşım rotaları oluşturulmuş, eski rotaların bazıları giderek değerini kaybetmiş bu nedenle Osmanlı kervansarayları Selçuklu kervansaraylarına göre daha az yapılmış ve inşa edilenler da daha ziyade kentlerde toplanmıştır. Osmanlılar döneminde kervansaraylar, kıtalar arasında ticaret hizmetinden daha çok, imparatorluğun ticaretine avantaj sağlayacak biçimde oluşturulmuştur (İlter, 1969:9).

Her ne kadar birçok farklı literatürde kervansarayların en eski örneklerinden biri olarak anılsa da, Türk kervansaraylarının ilk örneği Özbekistan'da bulunan ve 11.yüzyıla tarihlenen Rıbat-ı Melik Kervansarayı değildir. Zira gerek mimari konstrüksiyonu, gerekse teşkilatlı şekilde ayakta kalmışların en eski tarihli durumundaki bu muazzam yapı olarak amacına dayalı gelişmiş plan şeması ile Türkistan'da kendisinden çok önce kervansaray inşa edildiğini göstermektedir (Cezar, 1981:19).

Bu noktada, aynı faydacı işleve yanıt veren ancak aralarında belirgin farklar bulunan iki kavrama açıklık getirmek; Kervansaray ile Han kavramlarını birbirinden ayırmak gerekli görülmüştür. İşlevsel anlamda birbirlerine benzeseler de, bu iki tip konaklama yapısı farklı amaçlara hizmet etmektedir. Han ve Kervansarayın arasındaki farklar şu şekildedir:

- 1) Kervansaraylar genel olarak devlet tarafından, hanlar ise daha çok özel şahıslar veya vakıflar tarafından finanse edilmiştir.
- 2) Kervansaraylar daha çok şehirden 30-40 km uzak mesafelerde inşa edilirken, Hanlar kentlerin merkezlerinde inşa edilmektedir.
- 3) Hanlarda Kervansaraylardan farklı olarak binek hayvanların barınması ikinci planda tutulmaktadır, hayvanların barınması için ahır bazen bodrum katlarda düşünülmekte, bazen özel bir blok şeklinde yapıya eklenmektedir. Nadiren bazı hanlarda az sayıda oda ve köşe mekanlar ahır şeklinde kullanılmaktadır.
- 4) Kervansaraylar surlarla çevrilmiş, surlar üzerinde kule ve burçlar inşa edildiği için herhangi bir dış saldırıya uğrandığında askeri savunma tesisi olarak kullanılabilirken, hanlar genelde sadece konaklama misyonunu yerine getirmektedir.

Kervansarayların oluşum nedenleri ve kervansaraylarda sunulan hizmetler çeşitlilik gösterse de genel amaçları ticarî eylemlerdir (Turan, 1965:262). Anadolu'nun kıtalar arasında uygun bir konumda yer alması, bu nedenle de ticari faaliyetlerin zamanında gerçekleştirilmesi, yol güvenliğinin sağlanabilmesi, çeşitli ürünlerin farklı bölgelere götürülerek beklenen ihtiyacın karşılanabilmesi için kervansarayların tasarımı ve işletilmesi çok önemlidir. Barınma ve korumanın yanı sıra, kervansaray, hayvanlara ve kervansarayın içinde yaşayan veya geçen insanlara gıda ve su da sağlamak amaçlı

yapılmıştır. Doğu kültürüne özgü gelenek ve görenekleri, yaşam biçimini, inanç değerlerini ve toplum yapısını gözlemlemek amacıyla Osmanlı'yı ziyaret eden Fransız düşünür, tarihçi, doğu bilimci ve seyyah Comte de Volney (Uygur, 2016:88), Suriye'deki kervansaray muhafızlarının, gezginlere yalnızca küçük bir tozlu odanın (dört duvar ve bazı akreplerin bulunduğu) anahtarı ve bir paspas sağladığını yazmıştır (Volney, 1959:383). Konuk, yatak, yemek pişirme tekneleri ve hatta bazen yiyecek içeren diğer ekipmanlardan sorumluydu.

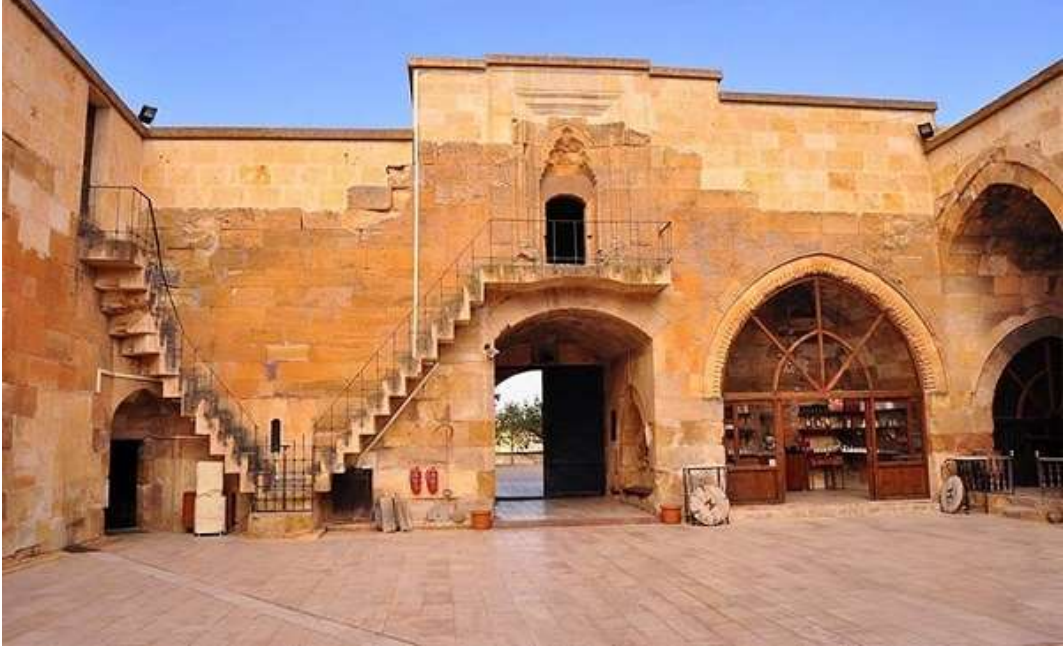
Kervansaray konaklama işlevi dışında yakınındaki şehirleri koruma görevini de üstlenmiştir. Kervansarayların çoğu aslında bir kale idi. Aynı zamanda kervanları çoğu zaman pahalı mallar ve hazineler taşıyan gezginleri de tarih boyunca korumuştur.

Özellikle ticari gezginler için kervansaraylar ticaret sistemlerini geliştiren endüstri öncesi tipik bir kültür kurumudur. Kervansaraylar, seyahat edenlere konaklama ile başta tüccarlar ve hacılar olmak üzere yolculara hizmet veren bir kurum olarak başlamıştır (Safrai, 1990:22).

1.2 Anadolu Selçuklu Dönem Kervansarayları

Birçok tarihçi, 1071'de Malazgirt savaşının, Anadolu'daki Selçuklu varlığının başlangıcına işaret ettiğini kabul etmektedir. 11. yüzyılın sonundan itibaren Selçuklular bu topraklarda hızla ilerlemiş ve Batı'da Bizans İmparatorluğu'nun komşuları olmuşlardır. Ancak, bu genişleme, 12. yüzyılın başlarında haçlı seferleri ve Bizans saldırıları tarafından kesilmiş ve Selçuklular, Anadolu'nun daha merkezi bölgelerine çekilmek zorunda kalmıştır (Turan, 1971:101). 12. yüzyılın sonunda Selçuklular siyasi istikrara kavuşmuş ve ekonomik gelişmeye özel önem vermişlerdir. II. Kılıçarslan devrinden sonra Selçuklu sultanlarının politikaları ve askeri faaliyetleri topraklarında ticaretin gelişmesine odaklanmıştır. Bu yüzden kervan yollarına kervansaraylar inşa etmiş ve güvenlik sağlamak ve tüccarları teşvik etmek için *derbent* adı verilen gardiyan örgütlerini kurmuşlardır. (Yavuz, 1996:25). Anadolu Selçuklu kervansarayları, 12. yüzyıldan itibaren Anadolu topraklarında ortaya çıkan Anadolu Selçuklu mimarlık mirasındaki en önemli yapı türlerindedir. Selçuklu topraklarından geçen ticari rotalarda güvenliği artırmak amacıyla bu yapılar yönetici sınıf tarafından bağışlanmış; Orta Çağ Anadolu'da ticaretin gelişmesinde ve Selçuklu ekonomisinde önemli rol oynamışlardır. Bu, Selçuklu ekonomisine Moğolların gelişine kadar olumlu etkisi olan

başarılı bir politika olmuştur. Ancak, Anadolu Selçuklu kervansarayları, Anadolu Selçuklu devletinin yıkılmasından sonra kullanılmaya devam etmiş ve Anadolu'dan geçen ticaret yollarının ticari önemini yitirmeye başladığı 18. yüzyıla kadar bu durum sürmüştür (Resim1.1) (Yavuz, 1997:12).

Görsel 1. Selçuklu Dönem Kervansarayları

(<https://www.dunyabizim.com/anadolu-selcuklu-mimarisinin-en-ozgun-eserleri-hanlar-ve-kervansaraylar-resimleri,11413.html>, 20.04.2021)

Anadolu Selçuklu döneminde tahmini 300 kervansaray inşa edilmiştir. Bu yapılar sultanlar, Selçuklu hanedanı üyeleri veya önemli kişiler tarafından bağışlanmıştır. Bu

vakıfların hayatta kalan tüzüğüne göre kervansaraylar, çoğunlukla kar amacı gütmeyen kurumlardı ve büyüklüklerine ve/ya programlarına bağlı olarak farklı gelir kaynaklarına sahiplerdi (Turan, 1948:45). Kervansarayların kendi kaynaklarının yanı sıra gelirleri, köylülerden alınan vergi, dükkanlardan veya evlerden elde edilen kira gelirleri dahil olmak üzere Vakıf sisteminin diğer bölümlerinden gelmekteydi. Bunlara ek olarak, gezginlerin günlük ihtiyaçlarını karşılamak için bazı parasal olmayan kaynaklar da kullanılmıştır (Konyalı, 1974:1135). Vakıf sistemi, kervansarayların işlevsel devamlılığına izin vermiş ve bağışçıların ölümünden sonra da ihtiyaç sahiplerine hizmete devam etmelerini sağlamıştır. Osmanlı döneminde yapılmış en önemli yeniliklerden biri bu yapıların işletilebilmesi için vakıf sisteminin kurulmasıdır.

Günümüze kalan en büyük Selçuklu kervansarayları çoğunlukla Akdeniz limanlarından doğuya, Antalya, Konya ve Kayseri üzerinden uzanan ticaret yolunda bulunmaktadır (Önge, 1990:11). Kaynaklara göre, burası Selçuklu Anadolu'nun en işlek yoluydu ve aynı zamanda idari ve diplomatik amaçlar için de kullanılmaktaydı. Alaeddin Keykubad saltanatından Anadolu Selçukluları, konumlarını siyasi şartlara veya mevsimlere göre değiştiren mobil hükümetlere sahipti. Bu rota ve kervansarayları, sultanların Konya, Kayseri, Alaiyye ve Kubad-Abad idari merkezleri arasında seyahat ederken kullanılmıştır. (Turan, 1948:46). Rota ayrıca diplomatik ziyaretçiler tarafından da kullanılmıştır. 12. yüzyıldan itibaren Selçuklu egemen sınıfının kervansarayları, Anadolu Selçuklu topraklarında idari ve ekonomik güçlerinin sembolü haline geldi.

Kervansaray, Selçuklu mimarisinde en önemli yapı türlerinden biridir. Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilen pek çok kervansaray hayatta kalmamıştır. Bununla birlikte, kalanların mimari yaklaşımları, Selçuklu devlet adamlarının ve kervansaray üyelerinin kervansaray inşaat politikalarındaki idari ve mali rollerine bir bakış açısı sağlar.

1.3 İpek Yolları Üzerindeki Kervansaraylar

Çeşitli halkların zengin kültürü, etkileşimlerinin, kültürlerin diyalogunun temelini oluşturan, bu tür bir diyalogun sembollerinden biri, Batı ülkelerini Büyük İpek Yolu olarak bilinen Doğu ülkeleriyle birleştiren eskiçağ ve Orta Çağ ticaret yolları sistemidir. Çin'den başlayarak Orta Asya, İran ve Anadolu üzerinden Cenevizlilere,

oradan da Avrupa'ya kadar ulaşan tarihi ipek yolunun güzergahında farklı kervansaraylar yer almaktadır (Resim1.2) (Yakar, 2013:2).

Görsel 2. İpek yolu üzerindeki kervansaraylar.

(http://www.deinreiseleiter.com/turkce/Bilgi/ipekyolu_kervansaray.html, 20.04.2021)

Fikri ve maddi değer alışverişi yapılan bu yerler, İpek Yolu'nun tarihi ve kültürel çeşitliliğinin sembolleri ve ifadeleridir. Mimarileri, içinde buldukları ve geniş alanlara yayıldığı medeniyetlerin etki alanlarına tanıklık etmektedirler. Doğu ve Batı arasındaki (ve aynı zamanda Kuzey ve Güney arasındaki) eski alışveriş yolları boyunca bu tür yapılar yaratma ihtiyacı, çok sayıdaki ve mimari çözümlerin kalitesini

açıklamaktadır. İçyapıları, İpek Yolu boyunca yapılan kervan ticareti ile kolaylaştırılan tarihi yerleşim merkezlerinin geleneksel sosyo-ekonomik sistemini açıkça yansıtmaktadır. Bu yapıların korunması ve UNESCO programı “Orta Asya'da Kültürlerarası Diyalog” çerçevesinde diyalog geliştirmek amacıyla kültürel iletişim merkezleri olarak kabul edilmiştir. Coğrafi olarak, liste esas olarak Orta Asya ile sınırlıdır. Bununla birlikte, proje Avrasya, Akdeniz kıyıları, Orta Doğu, Çin ve Hindistan alt kıtasına kadar uzanmakta; Doğu ile Batı'yı (özellikle İpek Yolları) ve Kuzey ile Güney'i birleştiren karavan rotaları ağına kadar uzanmaktadır. Temelde, kervansarayların dağılımı tarihsel olarak İslam'ın yayılmasıyla çakışmaktadır.

Anadolu güzergahı üzerinde doğu-batı yolunda Kervansaraylar sıralanmıştır. Selçuklular zamanında tüccarların ve kervanların konaklama, ibadet ve güvenliklerinin oluşturulması için her biri 24 saatlik mesafede yapılan Kervansaraylar esasen Selçuklu Mimarlık Sanatını en iyi gösteren örneklerdir. Önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmış Aksaray'da da bu zamanda inşa edilen eserlerde halen dört tanesi korunmuştur. Bunlar Sultanhanı, Ağzıkarahan, Öresinhan (Tepesidelik Han) ve Alayhan'dır (Yaka, Yılmaz, Yıldız, Mutluoğlu,2013:3).

1.4 Osmanlı Dönemi

Osmanlılar, Oğuz Türkleri'nin kayı boyuna mensupturlar. Orta Asya'nın Horasan bölgesinden çıkarak büyük göçler yaparak Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat tarafından Ankara yakınlıklarında Karacadağ bölgesine yerleştirilmişlerdir. Gösterdikleri hizmete karşılık olarak kendilerine “uç beyliyi” payesinin verilmesiyle Bizans İmparatorluğunun hududuna yakın Söğüt kasabasına göç etmişlerdir. Gelecekte dünyanın en büyük ve en kudretli imparatorluklarından birinin temeli küçük bir kasabada atılmıştır. Süleyman Şah'ın oğlu Ertuğrul bey'in ölümünden sonra oğlu Osman bey, 1299 yılında Bilecik ve İnegöl'ü Bizans İmparatorluğundan alıp bağımsızlığını ilan etmiştir. Osmanlı devleti, sonuç itibarıyla “beylik” olarak kurulmuştur. 1301 yılında Yenişehir'in fethedilmesi, beyliğin merkezinin buraya taşınması ve Bursa başkent olmasıyla, Osmanlılar artık organize bir toplum haline gelmiştir (Sezgin, 1976:18).

Edirne'nin başkent olmasıyla16. Yüzyıl başlarında Osmanlıği imparatorluğu en parlak devrini yaşamıştır. 16. Ve 17. Yüzyıllar arasında mimarlık alanında önemli gelişmeler

olmuştur. Mimar Sinan, bu gelişmelerde emeği geçen en büyük mimar olarak, hem Osmanlı, hem de Türk Dünyası'nın mimarlık tarihinde asırlar boyu hayranlık yaratacak yapılar inşa ederek ve döneme ayrı bir kimlik kazandırarak Osmanlı Mimarisini evrensel bir düzeye erdirmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun gerileme devri 18. Yüzyılda başlamış ve 20. Yüzyıl başlarında Balkan ve I. Dünya savaşlarıyla imparatorluk yıkılma devrini yaşamıştır. Osmanlı hanedanlığı 1922 yılında sona ermiş ve İstiklal savaşından sonra Türk ulusunun kaderine sahip çıkan yeni devlet tüm Türk Dünyası'nın ulu önderi Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından Ankara'da kurulmuştur.

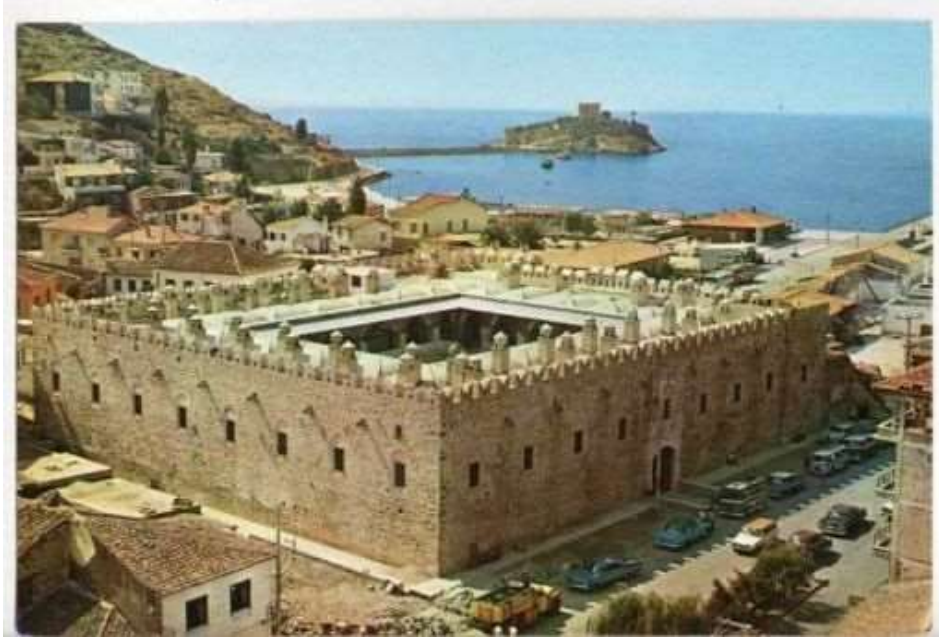
Selçuklular döneminde Anadolu'da oluşturulan yol rotaları, Osmanlılar döneminde değişime uğramış ve imparatorluk sınırlarının büyümesi sonucu, Anadolu bölgesinde ticaret önemini kaybetmeye başlamıştır. Dolayısıyla, ticari rotalar da giderek önemini kaybetmiş ve ıssızlaşmıştır. Örneğin, Osmanlı Devleti'ne önemli şehri olan İstanbul'u Suriye ve Irak'a bağlayan yol, Konya-Adana yönünü izlediği için, Antalya'dan Sivas'a ya da Elbistan'dan Kayseri ve Sivas'a giden yollar, bu kentleri birbirine bağlayan önemli yollar haline gelmiştir. Bu güzergah üzerinde yer alan kervansaraylar da bu durumdan dolayı önemini kaybetmiş; yeni yolların ortaya çıkmasından sonra, Osmanlılar kervansaray inşasını sürdürmüşlerdir. Ticaret değil, inanç ön planda oluşan yeni rotalar, hacca giden hacıların ihtiyaçlarını karşılamak üzere, İstanbul'u Suriye üzerinden Mekke ve Medine'ye bağlayan güzergah üzerinde inşa edilen kervansaraylara ev sahipliği yapmış; bu kervansaraylar, yerel şartlara göre yüksek estetik değerlerle yapılmış mükemmel mimari sanat eserleri olarak oluşturulmuştur (Tükel, 2006:440).

Kervansaray yapımı, Anadolu'da Osmanlı imparatorluğu kurulduktan sonra daha programlı ve sistemli şekilde devam etmiştir. Osmanlı döneminde yapılan kervansaraylar Selçuklular döneminde yapılanlara bazı yönden benzemelerine rağmen, dönemin koşullarından etkilenerek farklılaşmaktadırlar.

Önceki yüzyıllarda şehirler olduğunun tersine, Osmanlı döneminde şehirler hızla büyüyerek şehir surlarının dışına taşmıştır. Ticaret ve zanaat ilerlemiş, yeni mahalleler kurulmuş, çarşı, türbe, medrese ve kervansaray yapımı hızlandırılmıştır.

Tarih boyu orduların sevki, kervanlarla ticari eşyaların taşınması, haberleşme için karayolları tercih edilmiştir. Osmanlılar ve onların çağdaşı olan İslam ve Türk devletlerinde bu maksat için ülkenin her tarafına ulaşan yol şebekesi kurulmuştur. Bu şebeke Osmanlılarda *menzil* olarak adlandırılmıştır. Bütün iktisadi faaliyetler Osmanlı imparatorluğunda yolların geçtiği ve bu yolların vardığı şehir ve limanlarda toplanmıştır. Bu yolların emniyetinin sağlanması ve güvenli şekilde işleyebilmesi için her devirde bu yollar üzerinde kervanları, tüccarları ve yolcuları barındıran konaklama tesisleri yapılmıştır (Halacoğlu, 1991:127).

Osmanlıdaki menziller İstanbul merkez olmak üzere Rumeli ve Anadolu'da sol, sağ ve orta kol olarak üç ana kol şeklinde uzamıştır. Bu yollar üzerinde ticaret, konaklama ve haberleşme amacıyla Osmanlı döneminde 3-18 saat mesafeye kadar menziller, burada ise kervansaraylar inşa edilmiştir. Bu kervansaraylar ordunun sefere çıktığında konaklaması ve ihtiyaçlarının giderilmesi, seyyahların, haber taşıyan kişilerin dinlenmeleri, konaklamaları, elçilerin ağırlanması, giyecek, yiyecek ve hayvanlarıyla ilgili bütün ihtiyaçlarının karşılanabileceği tesislerdir (Usta, 1994:112).

Görsel 3. Osmanlı Dönemi Kervansarayları

(<http://www.kusadasikulturelmiras.com/?pnum=103&pt=Kervansaray>, 20.04.2021)

Kervansaraylarda yolcunun konaklama olanakları dışında, hayvanları için ahır ve samanlıklar; yolcunun namaz kılması için mescitler, abdest alması için şadırvanlar, diğer temizlik ihtiyaçları için hamamlar, sağlık ihtiyaçları için şifahaneler ve eczaneler, misafirlerin ayakkabılarını tamir etmek ve durumu kötü olan misafirlere yeni ayakkabı yapmak için ayakkabıcılar, hayvanları nallamak için nalbantlar, gıda ve satılık eşya ambarları gibi depolama olanakları ile tüm bu sistemi idare etmek için yönetim birimi bulunmaktaydı. Kervansaraylara gelerek konaklayan tüccar ve misafirlerin zengin-

fakir, Müslüman-gayrimüslim olmasına bakılmaksızın tüm ihtiyaçları ücretsiz şekilde karşılanmaktaydı. Kervansarayların inşa edilme amaçları ele alındığında dünya milletleri içinde Türk Halkının kendine has misafirperverliği, hümanistliği bu noktada kendini açıkça belli etmektedir.

XV yüzyılın ilk yarısında Osmanlı arazisine gelen Fransız elçisi Bertranden de la Brocguere (1400-1459), kaleme aldığı Le Voyage d'Outre-Mer (Denizin ötesine seyahat) adlı seyahatnamede (Penguin, 2007:846) kervansarayların oluşumu karşısında şaşırarak hayranlık duyduğunu belirtmiştir. Kim olduğuna bakmadan ücret almadan misafir eden, kendisini ve hayvanlarını üç gün süresince yemek veren, yatması için oda sağlayan, tüm ticaret ürünleri güven ve devlet koruması altına alan kervansaray sistemi, Fransız elçisinin şaşkınlığına sebep olmuştur. Durumu kötü olanların güzel şekilde kabul edildiği, daha çok yemek verilmediği için özür dilendiği, yollar üzerine yapılmış bu kurumlar, onun kendi topraklarında görmediği yeni bir oluşum idi. Osmanlı Devleti'nde devlet gücünün geçerli olması nedeniyle kimsenin kervansaraya saldırması mümkün değildi (Turan, Kırpık, 2007:466).

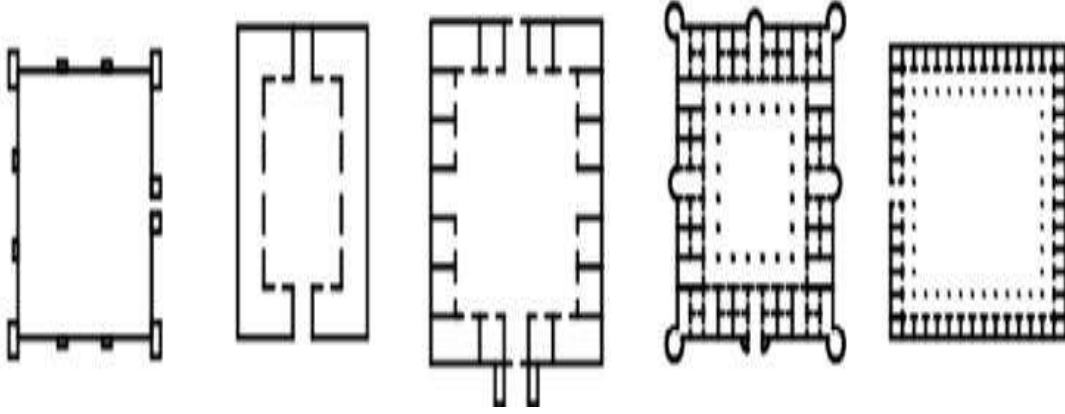
1.5 Kervansarayların Yapısal Özellikleri

İslam medeniyetinin mimarlık alanındaki katkısı hem geniş hem de çeşitlidir. Güneydoğu Asya'dan Kuzey Afrika ve Güney Avrupa'ya, MS 750'den günümüze kadar üç kıtaya yayılmış olan İslam mimarisi, yerel iklime ve malzemelere adapte olmuş ve böylece her bölgede kendine özgü bir biçim sergilemiştir.10. yüzyıldan itibaren Asya'da zaman ve mekana göre değişen çeşitli kervansaray türleri gelişmiştir.

Orta Asya kervansarayları, orta bir avlu ve etrafındaki odaların hücrel olarak büyümesiyle takviye edilmiş bir yapı olarak tasarlanmıştır. Tahkimat duvarını işaretleyen burçlar ve açılardaki kuleler ile planlı kare, yuvarlak veya sekizgen formda tasarlanmıştır. Erişim genellikle dikey ekseninde bir yere yerleştirilmiş tek bir portal üzerinden yapılmıştır. Genellikle, kervansaray avlusu, geleneksel dört eyvan planının ardından merkez koylara vurgu yaparak çarşılarla çevrilidir (Pope, 1971:1).

Avlu hayvanları bağlamak için bir yer olarak kullanılmış, hücreler gezginlere yaşam alanı sağlamıştır. Binanın köşelerinde bulunan kulelere tuvaletler yerleştirilmiştir. Daha sonra kervansaraylarda, hayvanlarla ahırları barındırmak için yaşam alanı ile

çevre duvar arasında fazladan bir bölge geliştirilmiştir. Kervansaraylar kırsal kesimde çoğu kez dış mekânlardan izole edildiğinden, savunma üslerinin rolünü de yerine getirmişlerdir (Sumbul, Scott, 2004:45).

Görsel 4. Kervansaray Türleri

(<https://okuryazarim.com/anadolu-selcuklu-donemi-mimari-planlari/aksaray-zinciriy-medresesi-a-kuran-1969/>, 20.04.2021)

Kervansarayların tasarımındaki karmaşıklık, fonksiyonlarındaki artış ve yüzyıllar boyunca ölçeklenerek büyümüştür. Kervansaraylar için genellikle dört tane eyvan planı kabul edilmiştir. Bu tür bir binada, ortogonal eksenler üzerindeki merkez koylara, geniş, kemerli odalara ve duvarları açık olan merkezlere vurgu yapılmıştır. Bu, bir zamanlar saraylar, özel konutlar, kervansaraylar, camiler ve medreseler gibi çeşitli İslami yapılara uygulanabilecek bir 'genel' plan olarak kabul edilmiştir (Michell, 1978:42).

Kervansaray tasarımının, Roma kaleleri ile iç avlu mimarisinden etkilendiği söylenmektedir. Bazı yazarlar ayrıca Budist manastırlarına ve Çin askeri direklerine kervansarayların olası kaynakları olarak işaret etmiş, ancak daha çok erken bir aşamada kervansarayların en çok kaleleri andırdığı anlaşılmaktadır.

1.6 Kervansaray Mimari Planları

İslam imparatorluklarının her yerindeki yapıların evrensel bir özelliği, planlama ve inşaat için matematiğe ve geometriye olan temel güvenleriydi. Geometri kullanımı,

İslam birliği doktrinini tezahür ettirmenin bir aracı olarak görüldüğü için ezoterik bir boyuta bağlandı (Critchlow, 1999:14). 'Mükemmel formlar' oluşturmak için simetri, hiyerarşi gibi geometrik organizasyon ilkeleri kullanılmıştır.

Simetri, sıklıkla İslam mimarisinde tasarımın temel prensibi olarak görülmektedir. Bir dayanağın veya eksenin karşı tarafındaki bir tasarımın benzer şekilde aynı olmayan parçalarının dengelenmesini içermektedir.(Golombek, 1988:35). Hiyerarşi, bir yapıyı alt bölümlere ayırmak ve diğer mekan unsurları vurgulamak için temel bir araç olarak kullanılmıştır. Tasarımda vurgu oluşturmak için hiyerarşik ilkeler ölçekle birlikte kullanılmıştır (Resim1.5) (Hillenbrand, 1994:1).

Görsel 5. Kervansarayların mimari yapısı

(<http://www.hakimiyet.com/kale-gibi-kervansaray-sultanhani-1262023h.htm>,
20.04.2021)

Yapının tüm bölümlerini birbirleriyle uyumlu bir ilişki içine sokmak amacıyla sadece ayrıntıların geliştirilmesi için değil aynı zamanda yerleşim ve form geliştirme için orantılı bir çerçeve kullanılmıştır. Yapı tasarımları, geçerli tuğla boyutuna karşılık gelen modüllere dayanan ızgaralar üzerinde geliştirilmiştir. Yapının çeşitli bölümlerinin boyutları bu modüllerin basit oranlarına dayanmaktaydı (Holod, 1988:1). Dolayısıyla, İslami yapılar birbirleriyle biçimsel ilişkiler taşıyan mekan unsurların bir yapılandırması olarak görülebilir. Biçimsel dilbilgisi biçimciliğinde, bu mekanın öğeleri kolayca mekan ilişkileri oluşturan “şekillere” çevrilebilmektedir. Sıralama

ilkeleri, mekan ilişkilerin organizasyonundan sorumlu olan şekil kurallarına çevrilebilir.

Kervansaraylar, asgari sayıda girişi olan dikdörtgen bir forma sahiptir. Yapılarda dışa açılan pencere sayısı oldukça kısıtlıdır veya hiç yoktur. Bu sayede dışarıdan gelen her türlü tehlikeye kapalıydı. Kervansaraylar, ticaret yolları boyunca, genellikle birbirinden 30 kilometre aralıklarla inşa edilmiştir. Bunun sebebi olarak o günkü koşullarda bir kervanın günlük alabileceği mesafenin 30 km olacağı varsayılmıştır. Kervansaraylar hem şehir içinde hem de yol üzerinde bir yerde bulunabilmekteydiler.

Kural olarak, kervansaray mimarisi dikdörtgen bir yapı, iç çevre boyunca, içinden içeri girebileceğiniz açık bir galeri şeklindeydi. Merkezde, ortasında her zaman bir kuyu bulunan büyük bir açık avlu vardı. Kervansaray, bir kural olarak, bir veya 2 katlı inşa edilmekteydi. Birinci katlar depolar, hayvan ahırları ve diğer ihtiyaçlar için kullanılmıştır. İkinci katlar konut olarak kullanılmaktaydı.

1.7 Kervansaraylarda kullanılan malzemeler

16. yüzyılda Mimar Sinan'ın inşa ettiği kervansaraylarda, kullanılan malzemesi ile cephede kullanılan süslenmesi bölgeye göre doğu bölgesinde taş, taş ve tuğlanın fazla bulunduğu bölgelerde ise sade kesme taş yanında tuğla kullanıldığı belirtilmektedir. Edirne'deki Rüstem Paşa Kervansarayında avludaki kemerlerin ve pencere alınlıklarının tümü farklı tuğlalarla tasarlandığı görülmüştür. Benzer şekilde revaklı iç avlunun cephesinde taş ve tuğla kullanılmıştır. Revakların arkasındaki bölgelerin cephelerinde pencere ve kapı kemerleri bütün olarak tuğladan yüzeysel kemerler şeklinde örülürken, diğer süsleme tuğla dekorlarla hayata geçirilmiştir. Korkuluk levhalarının çeşitli süslemeleri de cephe düzenindeki biçimi daha fazla kuvvetlendirmiştir (Özergin, 1965:141).

Görsel 6. Ribai şerif kervansarayı örgüleri

(<https://okuryazarim.com/ribat-i-serif-kervansarayi/> 20.04.2021)

Yapıların inşasında kullanılan ana malzemeler, Selçuklu dönemi yapılarında sık sık kullanılan taş, mermer inşaat malzemeleridir. Duvarlarda kullanılmış olan moloz taşlar

köşe kısımlarda duvarın daha net bir şekilde sonlanabilmesi için yerini kesme taşlara bırakmıştır. Duvarların örülmesinde bazı yerlerde yakın çevrede bulunan yıkık yapılardan taş ve mermer gibi malzemeler toplanmıştır. Genel olarak kemerlerde kullanılmış kesme taşların görünen tarafları düzgün şekilde yontulmuş üst tarafları ise olduğu gibi bırakılmıştır. Kemerlerin üzerinde durduğu ayakların yastıkları ve kapalı taraflarındaki tonozları destekleyen takviye kemerlerinin ayak tarafları tek şekil devşirme mermerlerden oluşmaktadır. Kapalı kısımların girişinde ve iç bölgedeki bazı kemerlerin örülmesinde de devşirme mermer parçacıklar görülmektedir. (Demir, 1990:25).

2. BÖLÜM: KERVANSARAYLARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ

Tarihi binalar manevi, kültürel, sosyal ve ekonomik değerin kaynaklarıdır. Yaşamlarımızın geçtiği ortamları ve insanların geçmişle gelecek arasında kurdukları temel bağlantıyı sağlamaları gerekir. Genellikle, tarihi yapılar zaman içinde işlevlerini kaybeder. Tarihi bir binanın korunması sosyokültürel koşullarla doğrudan ilişkilidir. İyi mimari koruma tasarım projesi, günümüzün varlığını geçmişle nesnel bir çerçeve içinde ilişkilendirebilmelidir. İşlevlerini uzun süre kaybeden tarihi yapılar, yeniden işleyen restorasyon tekniği kullanılarak ayakta kalabilmektedir.

Paris'teki Gare D'orsay, tren istasyonunun müzeye dönüştürüldüğü tipik bir yeniden işlevlendirme ve restorasyon örneğidir (Cantacuzino, 1989:13). Diğer bir örnek ise İstanbul'daki tarihi hapishanenin günümüzde Four Seasons Oteli olarak kullanılmasıdır.

2.1 Yeniden İşlevlendirme Kavramı

Toplumlar değiştikçe yeni gereksinimler ortaya çıkmakta ve bu gereksinimlere uygun yeni binalar yaratılmaktadır. Orijinal işlevlerini kaybeden binalar, işlevlerini kaybetseler bile yapısal özelliklerini korurlar ve bu nedenle yeniden kullanım için uygundur. İşlevsel olarak eski yapıları yeni işlevler kullanılarak yeni ihtiyaçlara göre şekillendirilen mekan programla, mevcut yapı mekan ve yapısal özelliklerine bağlı olarak oluşmaktadır. Tarihi yapılar, geçmiş dönemlerin kültürel, sosyal ve ekonomik yapısını yansıtan büyük bir birikimin ifadesidir (Altınoluk, 1998:14). Bu değerler bugüne kadar hayatta kalmayı başarmıştır. Bu değerlerin korunması için iç mekanların modern konfor seviyesine getirilmesi ve gerekli fonksiyonel değişikliklerin yapılmasıyla kamusal kullanım için yeniden işlevlendirilmeleri gereklidir.

Kervansarayların yeniden işlevlendirilmeleri, kültürel ve manevi değerlerin simgesi olarak bu yapıların dayanıklılığını uzatmak amacıyla kervansarayların nezdinde bulunan var olan değerlerle ilişkili olup, çeşitli şekillerle ele alınabilirler.

2.1.1 Tarihi Nedenler

Hem kültürel hem de dini misafirperverlik nedenleriyle, kervansaraylar devlet, yönetici sınıf veya zenginler tarafından yardım amaçlı olarak inşa edilmekte ve ücretsiz olmaktadır. Bu kuruluşlar sadece ticarete uyum sağlamak ve desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda ticari yollardaki güvenliğini arttırmaya da hizmet etmekteydiler. Güvenli ve elverişli ticaret yolları ticaret faaliyetlerini teşvik etmeye ve canlandırmaya yardımcı olduğundan, kervansaraylar kültür, felsefe, teknoloji ve dünya görüşlerinin yanı sıra malları paylaşarak yerel ve küresel refahın gelişmesine de yardımcı oluyordu.

Görsel 7. Mahyar'daki Safavid dönemi kervansarayları

(Kaynak: <http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/anusirvan-kervansarayi>, 20.04.2021)

Kervansarayların sahip olduğu işlevler, hayatın sosyal, ekonomik, kültürel biçimleriyle her zaman etkileşime girmektedir. Bu nedenler farklılık göstertikçe kervansaraylardaki işlevlerde etkilenmektedir. Buradaki en önemli özellik, tarihi simgeleyen simgelerin etkileşim zamanı devamlılığının sağlanmasıdır (Anon, 1994:52).

Günümüzde çok sayıdaki Kervansaray sayısı şehirlerde ve köylerde bulunmasına rağmen, yapılan çalışmalara göre bu yerleşim yerlerinin, şehirlerin ve köylerin

başlangıç noktasıydı. Bu, bazı şehirlerin ve yolların yanında yerleşim alanlarının ortaya çıkmasının Kervansaraylardan kaynaklandığı anlamına gelmektedir.

Kervansarayın belki de en önemli mirası İpek Yolları boyunca kültür alışverişi ve etkileşimi için bir rota olmasıydı. İnsanların ve malların bu uzun ve zorlu yollarda hareketini kolaylaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda bu gezginlerin bir araya gelmesi, hikayeler ve deneyimler paylaşmaları ve sonuçta kültürler, fikirler ve inançların da oluşmasına olanak sunmaktaydı. Rotadan hikayeler iletebilmek için farklı diller öğrenilmekte, yerel yiyecek, giyecek ve görgü kuralları tüccarların kendi mal ve gelenekleriyle karşılıklı değişim yapılmaktaydı. Dahası, dinler, gelenekler ve fikirler bu tür yerlerde sosyalleşmeyi oluşturdu ve İpek Yolları boyunca uzanan kervansarayların etrafındaki topluluklara etkiler getirdi (Benedikt, 1979:47). İslam'ın Orta Çağ'ın başlarında Orta Asya'ya yayılmasıyla birçoğu camilerle donatıldı ve Budizm, Hıristiyanlık ve Yahudilik de bu yollarda seyahat eden din bilginleri tarafından aktarıldı. Böyle bir değişimin izleri, İpek Yolu boyunca ortaya çıkan çeşitli, fakat birbiriyle yakından ilişkili kültürlerde ve dünyanın bu bölgesinde gelişen birçok dil ve dinde yansıtılmaktadır (Conroy, 2001:3). Kervansaray içeren şehirler Semerkant, Kazvin, Bursa, Halep ve Acre gibi büyük entelektüel ve kültürel merkezler ve izole karayolları boyunca uzanan yerel medeniyet merkezleri haline gelmiştir.

Kervansarayın içyapısı, sadece hamam ve çarşıların sağlanmasıyla değil, gezginlerin birbirleriyle ilişki kurmaları için daha fazla fırsat ve teşvik sağlayarak bu etkileşim sürecini kolaylaştırmıştır. Geçmiş dönemde ticaret bu tür yerlerde başlamış ve çoğu zaman kervansarayda düzenlenen pazar, tüccarların ürünlerini satmaya başlaması için ilk fırsat olmuştur (Edgü, vd., 2012:1).

İpek Yolu boyunca bu kervansaray ağının varlığı, bu güzergâhların yanında ortaya çıkacak yeni kültürler için bir temel oluşturmuştur. Kervansaraylar Orta Asya'da bu rotalardan geçen tüccarlara güvenlik ve dinlenme sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda buldukları bölgeler için büyük ekonomik, sosyal ve kültürel öneme sahip olmaktaydılar (Ghobadian, 1998:11). Doğu ve batıdan gezginleri bir araya getirerek, bugün Orta Asya kültürlerinin çoğunun temeli haline gelen kültür, dil, din ve geleneklerde benzeri görülmemiş bir değişim sürecini kolaylaştırdılar.

2.1.2 Sosyal ve Kültürel Nedenler

Tarihi değeri olan kervansarayları yeniden işlevlendirmenin ve yeniden kullanmanın nedenlerinden biri, kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasıdır. (Pimonsathean, 2002:32). Uyarlamalı bir yeniden kullanım projesi, çağdaş yapılara göre işlevlerini değiştirerek tarihi binaların ömrünü uzatmaya yardımcı olur (Rodrigo, 2006:69). Koruma faaliyetlerinde, sürdürülebilirlik miras mülkünün mantıklı bir şekilde kullanılmaya devam edilmesi, mevcut gerekliliklerin uyarlanması ve ömrünün uzatılması olmaktadır (Wang, vd., 2010:1241). Buna ek olarak, kervansarayın sürdürülebilir ve uyarlanabilir yeniden kullanımı bu tarihi yapıların değerini gelecek nesillere aktarmakla beraber, ayrıca turistleri teşvik ederek bölgenin kültürünü ve ekonomisini de teşvik etmektedir (Landorf, 2009:55). Sürdürülebilirliğin arzulanan sonucu, kaynakların sosyal, ekonomik ve sanatsal gereklilikleri sağlayacak şekilde yönetilmesidir (Doratli, 2005:749). Günümüzde, tüm dünyadaki turizm sektörünün dikkatini çekmek için eğlence ve aktivite mekanlarına artan bir talep vardır, bu nedenle binaların konumuna ve büyüklüğüne göre, restoranlar ve oteller gibi uyarlanabilir yeniden kullanım alternatifi en iyi seçenek olabilmektedir.

Kervansarayın mevcut durumu açısından, hükümet binaları yeterince denetlenmemiş ve maalesef birçoğu depo olarak kötüye kullanılmıştır. Wang, yeni kullanımların üç tür faaliyetle bağlantılı olması gerektiğini savundu: kültürel turizm, konaklama ve ticaret. Bununla birlikte, Safevi kentsel ve yarı kentsel kervansaraylarını bir otel restoranına dönüştürerek, bu tarihi değerli hazineleri korumanın yanı sıra, ziyaretçilere tarihi alan ve orijinal kullanımları hakkında hatırlatarak ekonomik ve kültürel gibi talepleri de karşılayabilirler (Boulnois, 2004:52).

2.1.3 Ekonomik Nedenler

Hükümdarların kervansaray inşa etmesinin genel kabul görmüş bir nedeni var olmaktadır. İpek Yolu'nun geçmişi net değildir, ancak Boulnois (2004:53) bu rotanın MÖ 2000 civarında kullanıldığını belirtmiştir. Genellikle bu tür tarihi binalar güzergâh boyunca her 30-40 milde bir inşa edilmekteydiler. Kervansaraylar, tüccarları teşvik etmek isteyen güçlü yöneticiler tarafından inşa edilmekteydi, çünkü güvenli yerler daha fazla tüccar ve daha sonra daha fazla para getirebilmekteydi. Yöneticiler tüccarlardan vergi toplamakta ve bu nedenle ticaret yollarını güvenli ve açık tutmayı amaçlamaktaydılar. Safevi imparatorları İpek Yolu'nun önemini çok iyi bilmekteydiler

ve bu nedenle Azerbaycan'ın yollarında her türlü küçük ya da büyük yaklaşık 1000 Kervansaray inşa etmeyi emrettiler. Bu emre istinaden kırsal, yarı kırsal ve kentsel alanlarda kervansaray olarak adlandırılan yapılar inşa edildi. Günümüzde, yaklaşık 500 yıl sonra, insan eylemleri veya doğal afetler tarafından bu kervansarayların çoğu kısmı yok edilmiştir.

Hillenbrand kitabında kervansarayın en büyük İslami yapı türü olduğunu belirtmiştir (1994:52). Ayrıca, zorlu koşullarda, tüccarların ve hacıların sık sık dinlenmeye ihtiyaç duyduklarını; İnsanların ve hayvanlarının gece için güvenli olacağı, yiyecek ve suyun varlığından emin olabilecekleri yerler olduğunu da belirtmiştir. Kervansarayların inşa edilmesi için sağlanan mali kaynakların Hillenbrand tarafından belirtildiği gibi toplanan vergiler olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte, kervansarayların çoğunluğu sultanların emriyle devlet fonu üzerine inşa edilmiştir. Ulusal kervansaraylara kıyasla, özel olanlar büyük miktarda değildi. Ayrıca, tüccarları ve binaları haydutlardan korumak için bu binaların esas olarak sultanlar tarafından savunma kuleleri ve orduları ile desteklendiği belirtilmektedir.

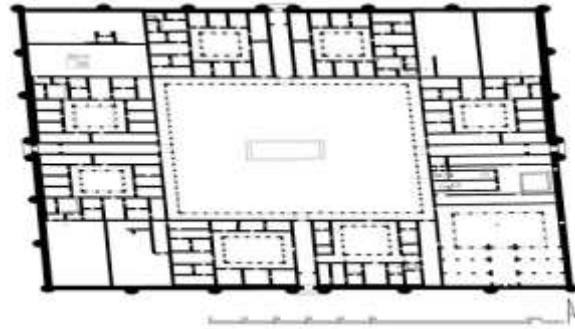
İyi durumda olan tarihi binalar, ticari ve sosyal amaçlar için ekonomik ve uygun araç olmaktadır (Murtagh, 2005:107). Kültürel etkileşim, iyi konum ve 21. yüzyılda eski moda bir kervansarayda kalma deneyimi, yatırımcılara oteller, restoranlar ve kültürel merkezler gibi sosyal amaçlar için terk edilmiş kervansarayı dönüştürmek ve yenilemek için çeşitli nedenler vermektedir. Bu koruma projeleri, yerel makamlar, özel geliştiriciler ve merkezi hükümetten oluşan farklı geliştiricileri içerebilmektedir. Tarihi binaları yeniden kullanmak için yaratıcılığın çoğu özel yatırımcılardan gelmektedir (Peerapun, 2012:244). Bununla birlikte, özel sektör yatırımcıları tarihi binaların değeri ve orijinalliğine kayıtsız kalabilmektedirler (Murtagh, 2005:108). Yerel yetkililer, kısa vadeli kiralamaralar vererek terk edilmiş binaları ticari birimlere dönüştürme şansını arttırabilmektedirler(Wan, 2012:58). Daha da önemlisi, yerel yöneticiler, yapı koşulları veya tarihi mülklerin konumu nedeniyle özel sektörler için çekici olmayan binaların korunmasında önemli bir rol oynamaktadırlar.

Misafirperverlikle ilgili ilk anlatımlar, bir aktivite olarak beslenmeden bahsetmektedir (Brymer, 1995:52). 12.000 yıl önce, Danimarka'da kabilelerin büyük mutfaklarda yemek hazırladığına ve büyük gruplarda yediğine dair kanıtlar bulunmaktadır. Konaklama hizmetinin ayrılmaz bir parçası olarak konaklama sağlama tarihi seyahatler

ile ilişkilidir. Tarihte en önemli seyahat nedenleri olarak Tüccarların para kazanmak için, hacıların dini sebeplerle, bilim insanlarının dünyayı tanımak ve öğrenmek sebepleriyle seyahat etmek istemeleri gösterilmektedir.

Ticaretin gelişmesi ve devletlerin büyümesiyle, gezginler için sadece yiyecek değil, aynı zamanda gece boyunca korunmaları işlevi de daha güvenli bir şekil almıştır. Genellikle kervanlara ordu birimleri eşlik etmekteydi. İmparatorlukların büyümesiyle, yolların önemi artmakta, kervansaraylar sadece insanlar ve hayvanlar için güvenli rekreasyon ve yemek için bir yer sağlama işlevini yerine getirmeye değil, aynı zamanda burada gümrük vergilerini yerine getirmeye ve taşınan mallardan vergi toplanmaya başlanmıştır. (Kabushkin, 2002:85).

Birçok antik kervansarayda, ilk önce barınak ve yemek, dini nedenlerle, yani ücretsiz olarak sağlanmıştır. Orta Doğu ve Çin (Büyük İpek Yolu üzerinde) ve daha sonra Avrupa'da inşa edilen kervansaraylar 24-32 km aralıklarla taş temel üzerine kerpiç malzeme ile inşa edilmiştir. Kervansaraylar dikdörtgenin çevresi boyunca duran, genellikle giriş kenarından dikdörtgenin dışına uzanan duvarlarla korunan sütunlu bir şekilde tasarlanmıştır (Resim2.2). (Papiryan, 1998:85). Bu komplekslerden birinin planı, muhtemelen bu tür yerlerin en erken örneği olan Qasr al-Hayr al-Gharbi (727) bugüne kadar hayatta kalmıştır.

Görsel 8. Qasr al-Hayr al-Gharbi Kervansaray Planı

(<http://socks-studio.com/2014/03/28/qasr-al-hayr-al-sharqi-the-eastern-castle-in-the-syrian-desert/> Erişim Tarihi: 06.04.2020)

Ana yapı malzemesi doğa şartlarına dayanıklı olmadığı için, yapıların çoğu bugüne kadar hayatta kalmamıştır, ancak mevcut bina kalıntıları, Eski Doğu eyaletlerindeki konaklama işletmelerinin mimarisinin nasıl geliştiğini göstermektedir (Resim2.3).

Görsel 9. Ribāt-i Sharaf kervansarasının kalıntıları, MS 1124

(<http://gtb.unaux.com/Staff/AllStaff/Ignatyev/Posobie%20Mirovaya%20IG.pdf>

Erişim Tarihi: 06.04.2020)

Bilimsel bir zihniyete sahip olan Babillerden günümüze bir dizi yerin coğrafi haritası kalmıştır. Kil tabletler üzerinde çizilen bu tür haritalar, nehir kanallarını ve denizlerin konumunu, belirli mülklerin sınırlarını, ticaret yollarını ve üzerlerinde bulunan geçici konum (barınak) yerlerini göstermektedir (Papiryan, 2000:77). Babil tüccarları her yerde bulunmaktaydılar: Babil kralının Mısır firavununa, Suriye ve Filistin'deki yolların güvensiz olduğu ve satış temsilcilerinin yerel sakinler tarafından soyulduğundan memnun olmadığını ifade ettiği mektubu bilinmektedir (Saprunova, 1998:89). Tüccarlara yönelik saldırıları durdurmak ve yollarda güvenli seyahat sağlamak için Suriye, Filistin, Mısır, Babil'de her yerde kervansaraylar inşa edilmiştir.

2.2 Kervansaraydan Otel Kavramına Geçiş Süreci

Kervansaraylar özellikle kentlerin büyümesi ve transit kervan ticaretinin artmasıyla bağlantılı olarak 9. ve 18. yüzyıllarda yaygınlaşmıştır. Azerbaycan'da bulunan kervansaraylar neflere bölünmüş dikdörtgen yapılardır. Orta nef insanlara ve eşyalara yöneliktir, hayvanlar yan neflerde yer almaktadır. İkinci tip kervansarayda, bir veya birkaç katında bulunan avluya açılan küçük odalar, insanları barındırmak ve mal depolamak için kullanılmıştır, hayvanlar için ise avlu kullanılmıştır. Transit güzergahlarda, kervansaraylar demiryollarının ve diğer modern ulaşım şekillerinin geliştirilmesiyle önemini kaybetmiştir.

M.Ö. 4. yüzyılda Antik Yunan'da, özellikle devam eden jimnastik ve binicilik yarışmaları, devlet kutlamaları, ticaret fuarlarının yanı sıra dini ve tatil yerlerinin

(Delphi, Efes, Syracuse), Atina, Olympia, Corinth) yakınında bu tür yapılar inşa edilmiştir. Antik çağda nüfusun hareketliliği şaşırtıcı derecede yüksekti. Olimpiyat Oyunları gibi etkinlikler, Antik Yunan'ın her yerinden sporcuları, seyircileri, tüccarları ve zanaatkârları (yani hem tüketiciler hem de mal ve hizmet tedarikçileri) çekmiştir (Brymer, 1995:147). Olympus yakınlarında, sporcuların içlerinde yaşamalarının yanı sıra her türlü ev hizmetini organize etmek için yapılar inşa edilmekteydi.

Avrupa edebiyatında kullanılan taverna teriminin daha sonra ortaya çıkmasına rağmen, Yunanistan'da bir hanın veya garip bir evin, otelin, bir bar ve bazen yemeklerin eski adı olmaktadır. Bu tür kurumlardaki barınaklar her fakir ve zengin, asil ve sıradan kişiye verilmekteydi. Örneğin, Atina'da Makedon Büyükelçisi'nin (M.Ö. 382-336) böyle bir otelde kaldığı bilgisi bulunmaktadır. En yakın Roma imparatoru Augustus'tan Patron'a eşlik eden Roma şair Horace'nın (MÖ 65-08) yolculuğundan Brundis'e, Antik Roma'da meyhane ve barınakların varlığı görülmektedir (Papiryan, 1998:98). Düşük hizmet ve konfor seviyesi nedeniyle, gezginler için barınaklar sadece arkadaşlarla veya akrabalarıyla kalma fırsatı olmadığı zaman kullanışlı olmaktadır.

Roma İmparatorluğu'nda, gelişmiş yol ağı nedeniyle konaklama yapıları da gelişmiştir. Bu yollar öncelikli olarak askeri birliklerin yanı sıra vergi tahsildarları, tüccarlar, entelijansiyanın belirli katmanları (sanatçılar, mimarlar, doktorlar, müzisyenler ve aktörler) için tasarlanmıştır. Devlet onları şehirlerde ve ana yollarda, kuryelerin ve kamu görevlilerinin Roma'dan Küçük Asya'ya veya Galya'ya geçtiği ana yollarda inşa etmiştir (Filippovsky, vd., 2003:96).

MS 476'da (Batı) Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra bu yapılar kademeli olarak yok olmuştur. Barbarların istilası ve sonraki Orta Çağ'ın karanlık döneminde, nüfusun ihtiyaçları nispeten azdı ve bu nedenle insanlar kendi ürettikleri ürünlerden memnun kalmakta ve antik ticaret yolları boyunca tedarik edilen mallara veya hammaddelere ihtiyaç duymamaktaydılar (Denby, 1998:74). Ancak neredeyse dört yüzyıl sonra, geç Orta Çağ'ın başlamasıyla ticaret ve seyahat yeniden canlanmaya başlamıştır. Onlarla birlikte konaklama ve yemek işletmeleri de yeniden ortaya çıkmıştır.

Amerika kıtasının topraklarına giren ilk İngiliz halkı, onlarla birlikte, yüzyıllar öncesine ait birikmiş İngiltere'nin tavernalarını ve hanlarını inşa etme ve yönetme

deneyimini de beraberlerinde getirmiştir. Tarihçiler, Amerika kıtasındaki ilk hanın 1607'de ortaya çıktığına yazmışlardır (Gee, 1996:96). Mimari, konum, sunulan hizmet, Amerikan hanları ve tavernaları açısından, biraz farklı olan Avrupalılara benziyordu. Örneğin, insanları buraya yerleştirirken sınıf temelinde ayrımcılık yoktu. Büyük ölçüde sosyal bir işlevi yerine getiren Avrupalı işletmelerin aksine, varlıklarının başından beri Amerikan tavernaları büyük bir ticari odağa sahipti, kâr için yaratılmışlardı, yani Avrupa prototiplerinden daha büyük bir ekonomik yük taşımaktaydılar.

Modern otellerin prototipleri 18. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın ilk otellerinden biri olan Henry IV Hotel, 1788'de Fransa'nın Nantes kentinde inşa edilmiştir. Yapım maliyeti o döneme göre çok önemli bir para olan 17.500 \$ olmaktaydı. Otelde 60 yatak vardı ve Avrupa'nın en iyi otellerinden biri olarak bilinmekteydi (Resim 2.4) (Go vd. 1995:85).

Görsel 10. Henry IV Hotel, 1788

(https://www.tourisme-gers.com/eauze/hotel_restaurant_henri_iv-52744.html Erişim Tarihi: 06.04.2020)

Amerika'da, özellikle otel olarak 1794 yılında inşa edilen ilk bina, New York'taki Broad York'ta açılan City Hoteldir. Bu zamana kadar otel sahipleri evlerini otellere dönüştürmekteydiler. City Hotel aslında sadece müşterilere hizmet vermek için inşa edilmiş yeni nesil bir otel şirketi olmaktaydı. 73 odalı bu otelin açılışı, günümüz standartlarında otellerin ve diğer şehirlerin mütevazı inşaatının başlangıcı sayılmaktadır. (Jones vd., 1993:354). Daha sonraki dönemde Boston, Baltimore ve Philadelphia'da benzer oteller açılmıştır.: Boston'daki Exchange Coffee House, Baltimore'daki City Hotel, Philadelphia'daki Mansion House. Bu otellerin her biri şık bir buluşma yeri haline gelmekteydi. New York'taki ilk gökdelenin altı katlı bir bina olan Adelphi Hotel olduğunu belirtmek gerekir (Lattin, 1998:147). City Hotel'in New York'ta açılmasından sonraki 35 yıl içinde ABD otelleri için Altın Çağ başladı.

Otel tasarımı otellerin planlanması, hazırlanması, tasarlanması ve geliştirilmesini içermektedir (Richard, 2012:7). Otel tasarımı kavramı, eski çağlara dayanan gezginlere yönelik misafirperverlik geleneklerine dayanmış ve farklı kültürde değişik gelişim dönemleri geçirmiştir (Rutes, 2001:14). Örneğin, 1900'lü yılların başlarında demiryolu yolculuğunun ortaya çıkması, demiryolu yolcularının hizmet verdiği demiryolu istasyonlarının yakınındaki otellerin planlanması, tasarımı ve geliştirilmesine yol açmıştır (Rutes, et al., 2001:14). New York'taki Grand Central Terminali çevresindeki oteller buna örnek olmaktadır.

Otel iç tasarımı ve stilleri çok çeşitlidir, çok sayıda varyasyon vardır. Dünyada çok sayıda otel tasarımı bulunmaktadır. Otel tasarımlarına örnek olarak Asya genelindeki konuk sarayları, İngiliz kır evleri, otel-kumarhane tatil köyleri, tasarım ve sanat otelleri, otel-spa tatil köyleri, butik oteller, çok temel olanaklar sunan "no-frills" oteller, temel oda evleri sıradan evlerde sığınak ve yedek yatak odaları sunan manastırlar kiralanmıştır (Rutes, et al., 2001:7). Başka bir tür, Japonya'da kaldıkları süre boyunca temel ihtiyaçların karşılanması için kurulan kapsül otellerdir. (Schreiber, 2001:18). Amerika Birleşik Devletleri'ndeki birçok otel turistlere ya da bölge sakinlerine hizmet vermektedir. Otelin ziyaretçileri, bir gece oda kiralamak veya bir ay boyunca süit kiralamaktan çeşitli seçeneklere sahip olmaktadır.

Çağdaş otel tasarımı, özellikle büyük, karmaşık projeler için uzman mimarlar ve tasarımcılar, çevre ve yapı mühendisleri, iç mimarlar ve kalifiye müteahhitleri ve tedarikçilerin ortak çalışmasını gerektirmektedir (Rutes, et al., 2001:19). Otel tasarımı,

konaklama için günümüzde kullanılan mevcut bir binanın yenilenmesini, daha önce başka bir amaç için kullanılan bir binanın dönüştürülmesini veya yeni binaların inşasını içerebilmektedir. ABD merkezli Newport Tasarım Grubu, birçok franchise için markalı oteller konusunda uzmanlaşmış En İyi Tasarım Firmaları arasında sayılmaktadır. Diğer firmalar arasında ReardonSmith Architects, HOK, Gensler ve WATG bulunmaktadır.

Otel tasarımı, tasarımcıların vizyonu ile birlikte tesis için tahmini müşteri ihtiyaçları ile ilgili planlamayı içermektedir. Otel binalarında restoranlar, açık hava tesisleri ve yüzme havuzları, fitness ve spa merkezleri gibi çeşitli işlevler bulunabilmektedir (Rutes, et al., 2001:20). Oteller genellikle mekanların pratik işlevselliğini ve ilişkisini sağlamak için içten dışa tasarlanmıştır.

Seyahat kapsamının uluslararası hale gelmesi nedeniyle, birçok otel tasarımındaki yerel geleneklerle bağlantılar zayıflamış ve “Uluslararası” kendi başına bir stil haline gelmiştir. Bazı oteller operasyonlarını yerel geleneksel tarzlar temasıyla temellendirirken, diğerleri modern üslup tasarımlarına sahip olmaktadır (Groth,1994:12).

Otel tasarımı, yatak başı ışık anahtarları için uygun yükseklik gibi temel değişkenlerden, bir mutfak için doğru düzen veya odalara girişin kontrolünü ve korunmasını sağlamak için resepsiyon alanlarından görüş çizgileri gibi daha özel detay kadar uzanır (Riewold, 2002:6). Otel tasarımındaki değişimin hızı, modern yaşamın çoğu alanında olduğu gibi, yenilikçi teknolojinin gelişmesiyle artmıştır. Kültürel farklılıklara rağmen, oteller genellikle misafirlerinin iş, dinlenme ve rahatlama konforunu destekleyen hoş bir ortam sağlama işlevini görürler.

Otellerin otel olarak adlandırılabilmesi için, bir kuruluşun en az altı konuk odasına sahip olması gerektiğini ve en az üçünün özel banyo tesisine sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Oteller ayrıca bir yıldızdan beş yıldıza kadar yıldız derecelendirme sistemine göre sınıflandırılmakta ve tesislerin sayısı her yıldızla birlikte artmaktadır. Bu sınıflandırma sistemi tüm dünyada kabul edilmekte ve çeşitli ülkelerdeki otellerin derecelendirmeleri hükümet, bağımsız derecelendirme kuruluşları veya bazen otel operatörleri tarafından yapılmaktadır (Allen, 2014:14).

Seyahat ve turizm endüstrisinin gelişimi, konaklama endüstrisinin kökeni, büyümesi ve gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Yukarıda belirtildiği gibi, insanlar ticari,

kişisel, arkadaşlarını ve akrabalarını ziyaret etmek, eğlence, eğitim amaçlı veya bir tür dini faaliyet veya kaliteli sağlık tesislerine erişmek için çeşitli nedenlerle bir yerden başka yere seyahat etmektedirler. İnsanlar birkaç gün seyahat ederse, yiyeceklerini ve onlarla birlikte kalacak bir yer taşıması mümkün değildir (Rutes, et al.2001:25). Bu nedenle, bu gereklilik ağırlama endüstrisi tarafından karşılanmaktadır ve bu nedenle, konaklama ve turizm hizmetleri birbirine bağımlıdır.

Eski zamanlarda, erkekler için ortak ulaşım şekli atlar ve develer gibi hayvanlardan oluşuyordu. Güvenlik nedeniyle karavan denilen gruplar halinde seyahat ederlerdi; yağmalanmaktan ve vahşi hayvanlardan korunmaktan kaçınmak için gece boyunca belirli bir noktaya yerleştirilirdi. Hayvanların yorulması nedeniyle, gündüzleri boyunca kat ettikleri mesafe konusunda kısıtlamalar vardı (Groth,1994:85). Yani, su, yiyecek ve güvenlik sunan bir yer, gece durdurmak için ana çapalarıydı.

Pansiyonlar ve konaklama evleri kavramı gezginlerin bu ihtiyacını karşılamak için ortaya çıktı. En erken kaydedilen hanlar MÖ 500 yılındadır. Bu, otelcilik hizmetinin en eski şekliydi. Swain “han” teriminin, gece için bir dinlenme yeri anlamına gelen “malon” kelimesinden türetildiğini belirtmiştir (Swain, 2000:287). Bu hanlar ve pansiyonlar Avrupa'da tavernalar ve hanlar, Japonya'da ryokanlar, Hindistan'da dharamshalas ve sarais, Fransa'da kabare ve hosteller, Yunanistan'da katalumlar olarak bilinmekteydi. Konaklama ve diğer hizmetler sağlayarak hayatlarını kazanan yerel halkın evlerinde yaratılmaktaydı.

Hanlar ilk başta genellikle modern yatakhaneler gibi birçok yatakla, gezginlere uyumaları için büyük salonlar sunan aileler tarafından yönetiliyordu. Ayrıca hayvan, besleme, sulama ve gece dinlenmek için istikrarlı tesisleri vardı. Basit bir sade ücret, ek ücret karşılığında ikram olarak ziyaretçilere sunuldu. Değişen seyahat modelleri tesislerin yenilenmesine neden oldu (Asensio,et al., 2004:18). Bununla birlikte, modern konaklama endüstrisinde görüldüğü gibi, yüksek temizlik ve hijyen standartları yoktu.

Avrupa'daki gezginler için konaklama tarihinin erken geçmişi, misafirperverliği ve rahatsızlıktan bir gezgine verilen bir barınağı kapsayan Yunanca 'Xenia' kelimesine kadar uzanmaktadır. Şehrin misafirperverlik sunmak zorunda olduğuna karar verilmiştir. Ancak, Sparta şehrinde şiddetli gelenekler ziyaretçileri teşvik etmese de,

yine de tanrıça Athena herhangi bir yabancıнын koruyucusu olarak kabul edilmekte ve bu yüzden 'Xenia Athena' olarak bilinmekteydi (Asensio,et al., 2004:22).

Yapısal otel işletmeleri muhtemelen ilk olarak Avrupa'da, özellikle de patronları o dönemin asilzadeleri olan İsviçre'den kaynaklanmıştır. On beşinci yüzyılda Fransa ve İngiltere, kayıt tutmak gibi otelleri yöneten yasal gerekliliklere sahip olmaya başladı. İngiltere'deki hanlar da her iki tarafta bir avludan ve önünde halka açık odalardan oluşan misafirperverlikleri ile ünlü oldu. Oteller, mülklerinin dışındaki özel tabelaları kullanarak özel gastronomik ürünlerini tanıtmaya başladı (Riewold, 2002:14).

İlk zamanlarda, Amerika'daki konaklama tesisleri Avrupa tarzı tavernalara dayanıyordu. Daha sonra, devrimci kavramları ve güçlü pazarlama becerileri nedeniyle otellerin algısında bir dönüşüme neden olan Amerikalı iş adamlarıydı. 73 odalı City Hotel, 1794 yılında New York'ta halka açıldı ve günümüz otel endüstrisinin öncüsü oldu. Bunu Boston'daki Exchange Coffee House, Baltimore'daki ikinci City Hotel ve Philadelphia'daki Mansion house izledi. Boston'daki Tremont House, modern olanaklara sahip 170 odalı lüks bir otel olarak lanse edildi ve akan su, kapalı sıhhi tesisat ve banyo olanaklarının yanı sıra resepsiyon ve çan erkekleri gibi ön büro tesisleri sunan ilk kurum oldu. Oteller şehir merkezlerinde faaliyet göstermeye başladı (Richard et al, 2012:85).

On dokuzuncu yüzyılda Büyük Pasifik, Palmer Evi, Şikago'daki Sherman Evi ve San Francisco'daki 800 odalı Saray gibi daha lüks mülkler piyasaya sürüldü. Buffalo, New York'taki 450 odalı Statler Hotel, 1908 yılında faaliyete geçen ilk iş oteli oldu. Asya geniş bir kıta olup, bu dünyadaki tüm kıtalar arasında en büyüğüdür. Yaklaşık 50 farklı ülke ile büyük bir kara kütesidir. Bunlardan bazıları bu dünyanın en popüler turistik yerlerinden biridir ve Japonya, Çin, Hindistan, Malezya, Sri Lanka, Ürdün, Dubai, Umman vb. gibi Orta Doğu'nun Körfez ülkelerini içerir (Rutes, et al.2001:25). En büyük otellerde bu arazilerde oluşturulmuştur.

Orta çağlarda, kervanların dinlenme yerleri için orta doğudaki kervansaraylar inşa edilmiştir. 1200'lerde Çin ve Moğolistan'ın gezginler ve kuryelerin yararı için inşa edilen yerler vardı. Otel endüstrisi dünya çapında geliştikçe, Japonya'da Ryokans olarak bilinen geleneksel hanlarla birlikte gelişti. Bu süreden sonra ayrıntılı olarak fazla bir şey bilinmemektedir (Richard et al., 2012:86).

Hindistan'daki otel endüstrisi, İndus Vadisi Uygarlığı döneminde bile vardı, çünkü insanlar öncelikle ticaret ve dini haclar için seyahat ettiler. Hindu mitolojisinde eski metinler ve eserler, gezginlere konaklama ve yiyecek sağlanması ile ilgilidir. Hindistan altın, değerli taşlar, baharatlar ve ipekler ile ünlüdür ve Malezya, Çin, Japonya, Yunanistan ve İtalya gibi ülkelerle ticaret yapmıştır. Gezginler, denizleri ve nehirleri geçmek için karadaki ve teknelerdeki mesafeleri örtmek için hayvanları kullandılar.

Türkiye'nin coğrafi konumu Avrupa ile Asya arasında bir köprü oluşturmakta ve Doğu ile Batı arasında bir geçiş kültürü rolünü üstlenmektedir (Alipour, 1996:369). Sanayi devriminden sonra demiryolu ve deniz taşımacılığındaki gelişmeler ile seyahat koşulları iyileşmiştir. Sonuç olarak, Avrupa'dan Doğu'ya bireysel seyahat gittikçe artan bir şekilde organize turlar haline gelmiştir (Guillot-Soulez, 2014:369). İngiliz, Fransız ve Austro Macar menşeli işletmelere ait gemiler tarafından gerçekleştirilen ticari seyahatlere düzenli, sık ve ekonomik ulaşım hizmetlerinden yararlanan eğlence amaçlı gezginler eklenmiştir (Germaner, 2003:5).

1829 yılında Tuna Vapur Şirketi, Galati'den başlayarak, İzmir ve Selanik üzerinden Karadeniz üzerinden Trabzon ve İstanbul'a ulaşırken, P&O Şirketi de 1845 yılında Liverpool ve İstanbul arasında düzenli seferlere başladı. Trieste İstanbul ve Avusturya Compagnie des Messageries Maritimes arasındaki AustroHungarian Lloyd, 1837'de faaliyete geçti (Wolfgang, 2003:52). Turizm sektöründe çok önemli yere sahip olan Thomas Cook, 1872'de 8 ay süren İstanbul dahil ilk dünya turunu düzenlemiştir.

3. BÖLÜM: MEKAN BİÇİMLENMESİNE ETKİ EDEN FAKTORLERİN VİTRUVİUS ANALİZ SİSTEMİNE GÖRE İNCELENMESİ

M.Ö. 1. Yüzyılda yaşamış Vitruvius “Mimarlık üzerine on kitap” adlı eserinde mimarlık kavramına dair birçok farklı konuyu ele almıştır. Vitruvius yazılarını imparatora binaların kalitesi hakkında kişisel bilgi vermek için hazırlamıştır. Bu çalışma, klasik antik çağlardan kalma mimari üzerine hayatta kalan tek kitaptır. Etri Liukkonen'e göre, bu metin Erken Rönesans döneminden itibaren aralarında Leon Battista Alberti (1404–1472), Leonardo da Vinci (1452–1519) ve Michelangelo'nun (1475–1564) da bulunduğu sanatçıları, düşünürleri ve mimarları derinden etkilemiştir. Gerçek adı Pollion olduğu varsayılan Vitruvius mimar ailesinde yetiştirilmesi sebebinden mimarlık ve mühendislik bilimlerine büyük ilgi duymuştur.

Vitruvius, De Architectura adlı kitabında bir yapının firmitas, utilitas, venustas'ın üç özelliğini- yani sağlamlık, fonksiyonellik, güzellik- sergilemesi gerektiğini ileri sürmesiyle ünlüdür. Bunlar bazen Vitruvius erdemleri veya Vitruvius Üçlüsü olarak adlandırılmaktadır. Vitruvius'a göre mimari, doğanın bir taklididir.

1) Sağlamlık – Firmitas: binanın dayanıklılığı ile ilgilidir. Vitruvius, temellerin sağlam zemine taşınmasının önemini anlatmakta ve amaca uygun iyi malzeme seçiminin de önemli olduğuna işaret etmektedir. Bu, Vitruvius konseptinin mevcut kullanımında mimarinin fiziksel dayanıklılığı için önemli olan tüm konuları ele alacak şekilde genişletilmiştir. Yapı malzemeleri ve bina konstrüksiyonlarının ne kadar sağlam, malzemelerin bölgedeki iklim koşullarına ne kadar dayanıklı, yapı elemanlarının ve bina konstrüksiyonları günlük kullanım vb. Durumlarda maruz kaldıkları aşınma ve yıpranmalara ne kadar dayanıklı olduğu ele alınacak temel konulardır.

2) Fonksiyon – Utilitas: mimarinin işlevselliği için önemli olan konuları ele almaktadır. Kavramın mevcut anlayışında, binaların gerçek kullanıcılardan ve çevredeki topluluklardan gelen ihtiyaçlara cevap verme becerisine hitap etmektedir. Plan özellikleri, binada kullanıcıların ihtiyaçlarının ne kadar

karşılanması, binanın ne kadar verimli bir çerçeve oluşturacak şekilde organize edildiği, binanın mevcut “iyi yaşam” ideallerine ne kadar iyi yanıt verdiği vb. ele alınacak temel konulardır.

- 3) Estetik – Venustas: Vitruvius'un klasik evreninde binanın doğal kozmik düzenini taklit etme yeteneğini (Yunanca'dan: "mimesis") anlatan mimari güzellikle ilgilidir. Vitruvius, doğanın evrensel yasalara dayanan kozmik düzenin bir ifadesi olduğuna inanıyordu ve mimari kalitenin, mimari tasarımın bu yasalara dayalı olması ve dolayısıyla mimari doğal kozmik düzeni 'taklit etmesi' ile elde edildiğine inanıyordu. Kavramın daha çağdaş bir anlayışında, mimarinin mekan ve estetik koşullarıyla ilgilidir - eurythmy, orantılar, ışık ve gölge arasındaki oyun, ağırlık ve hafiflik arasındaki zıtlıklar, doku nitelikleri, yapısal desenler, ritim vb. Konuları ele alınacaktır.

Bu ana başlıklar altında Vitruvius altı prensip geliştirmiştir:

- 1) Düzen – bir eserin üyelerine gereken ölçüyü ve bütünün oranlarına simetrik düzenlemeyi vermektedir. Bu, Yunanca posotes'deki miktara göre belirlenmekteydi. Miktar, yapının üyelerinden, modüllerin seçiminden ve üyelerinin bu ayrı bölümlerinde tüm yapının yürütülmesinden oluşmaktadır.
- 2) Tasarım – eşyaların uygun yerlerine yerleştirilmesini içerir. Anlatım biçimleri şunlardır: zemin planı, yükseklik ve perspektif. Pusula ve cetvel kullanılarak, binaların düz yüzeylerinin ana hatlarını aldığımız bir zemin planı yapılır. Yükseklik, bir binanın cephesinin dik olarak yerleştirilmiş ve oranlarında düzgün bir şekilde çizilmiş resmidir. Perspektif, yanların arka plana çekildiği bir cephe çizimi yöntemidir. Üçü de düşünme ve icattan geliyor. Bunlar, düzenlemeye bağlı departmanlardır. Simetri – güzel bir görünüm ve bir araya getirilen üyelerin uygun bir formundan oluşmaktadır. Yapının elemanlarının yüksekliği genişliklerine, genişlikleri uzunluklarına uygun olduğunda ve tek kelimeyle her şeyin uygun orana karşılık gelmesi durumunda elde edilmektedir.
- 3) Harmoni – orantının uyumudur. Üyelerin uyumundaki güzelliştir. Bu, üyeler genişliklerine uygun bir yüksekliğe ve uzunluklarına uygun bir genişliğe sahip olduklarında elde edilir. Başka bir deyişle, hepsi simetrik olarak karşılık gelir.

İnsan vücudunda olduğu gibi harmoni, dirsek, ayak, avuç içi, parmak ve diğer kısımları arasındaki orantıdan ötürü elde edilir, böyle bir harmoni mükemmel yapılarda bu şekilde oluşmaktadır. Yani, her şeyden önce, tapınaklarda orantılılık, ya kolonun kalınlığıyla, ya da triglifle, hatta balistadaki embatusla - Yunanlılar tarafından periretos olarak adlandırılan kapitelindeki delikle, gemilerde - virajlar arasındaki boşlukla, diapegma olarak adlandırılmaktadır.

- 4) Simetri – yapının kendi üyeleri arasında uygunluğunun yanı sıra, standart olarak belirli bir bölümün seçildiği tüm genel şema ile ilişkisini oluşturmaktadır.
- 5) Uygunluk - bir eser yetkili olarak onaylanmış ilkeler üzerine inşa edildiğinde ortaya çıkan stilin mükemmelliğidir. Tariften, kullanımdan veya doğadan kaynaklanmaktadır. Örneğin, muhteşem iç mekanlara sahip bir bina, ilişkilendirmek için zarif giriş-avlularla donatıldığında, kullanımdan kaynaklanır. Yatak odaları ve kütüphaneler için doğu ışığı, kışın banyolar için batı ışığı ve stüdyolar veya sabit ışığın gerekli olduğu diğer yerler için kuzey ışığı kullanmak doğal bir uygunluk olmaktadır.
- 6) Ekonomi – malzemelerin uygun şekilde yönetilmesinin yanı sıra maliyetlerin dikkatli bir şekilde dengelenmesini ifade eder. Ekonominin ikinci aşaması, sıradan ev sahipleri, varlıklı müşteriler veya yüksek mevkilerdeki devlet adamları için uygun farklı türden konutları planlamamız gerektiği zamandır. Bu nedenle, her sınıfa yönelik konut yapımında uygun ekonomi biçimi gözetilmelidir.

3.1 Sağlamlık

Geometri ve yapım yöntemleri gibi teknik bilgiler, bir yapının bütünlüğünü ve sağlamlığını belirlemektedir. Mimarının pratik ve ideal doğasını birleştiren kısıtlama, faydaların, güzelliğin ve gücün, yapısal unsurları ve çevresiyle tutarlı olması için bir yapının amacına uygun olmasının gerektirdiği bir kavram olmaktadır.

III. ve IV. kitap, De Architectura'nın modern çalışmalarının çoğunun dikkatini çeken bölümlerdir. Vitruvius, bu iki bölümde kılavuzlarının çoğunu felsefi önemi ve mühendislik kaygıları üzerinden türetmektedir. Firmitas mimarlık kavramlarını oluşturan şey bu kılavuzlardır.

Sütunlar, Vitruvius'un hükümlerinin temelini oluşturdukları için ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Kitap III ve IV'te Vitruvius, İyonik ve Dor sütunlarının ve Korinth başkentlerinin kökenini tartışır. Bu türler genellikle üç ayrı sütun türü olarak kabul edilir, ancak Vitruvius'a göre Korint sütunları yalnızca başkentte farklılaşır. Sütunun shaftı ve tabanı, binaya en iyi uyan İyonik veya Dor şeklindedir. Ardından, çap, yükseklik ve sütunlar arası boşluğa dayalı olarak sütunların doğru boyutları için formül türetilir. Bu boyutlardan biri, binanın geri kalanının tasarlandığı ölçü olarak seçilir ve binalardaki dağılım ve simetrisinin temelini oluşturur.

De Architectura'nın mimari tasarımla ilgili son bölümü V. kitaptır. Bu bölümde Vitruvius, önceki bölümlerdeki temel kavram ve kuralların bir bütün, nihai yapıyı oluşturmak için nasıl bir araya getirildiğini göstermektedir. III. ve IV. kitaplar sağlık ve güzellik için tasarımla uğraşırken, V. kitap, kullanım arayışında işlev için tasarıma vurgu yapmaktadır. Başka bir deyişle, bir yapı hem iç tutarlılık hem de dış tutarlılık sergilemelidir. Dış tutarlılık, yapının çevresine ve yapının asıl amacına bağlı olmaktadır. De Architectura'nın mimari ve inşaatla ilgili bölümlerinin özeti bu şekilde tamamlanmaktadır. Sağlık kavramının Vitruvius's göre yapısal analizi konstrüksiyon sistemi, zemin, duvarlar, tavan, aydınlatma, malzeme, akustik kavramlarına göre ele alınacaktır.

3.1.1 Düzen ve Tasarım

Tasarım, bir bütünlük içinde sağlık, işlevsel, estetikliğin aynı uyumla buluşup birbirini kusursuz şekilde tamamlamasından oluşmaktadır. Bileşenlerden beklenen uyumlu birlikteliğin sağlanması ve hiçbirinin eksik olmaması en önemli gereksinim olmaktadır.

Tasarımın en esas özelliği yaratıcı ve özgün olmasıdır. Mimari tasarım içerdiği mekan boyutuyla endüstriyel tasarımdan ayrılmaktadır (Hasol, 1966).

Mimari düzen kavramı klasik mimari stillerde bütün karakteristik profilleri, orantıları ve ayrıntılarıyla ayırt edilerek kullanılan kolon türlerinden oluşmaktadır (Barletta, 2001).

Vitruvius, mimariyi bilgi düzeyine yükseltmek istemiş ve bunu başarmanın en iyi yolunu onun temelde matematiksel bir sanat olduğunu göstererek yapmıştır. Böylece

Vitruvius, eserinde en önemli bölümü oluşturan III. ve IV. kitaplarında tapınaklarla ilgili açıklamasına mimari tasarımın matematiksel ilkelerinin genel bir ifadesiyle başlamaktadır. Tapınaklar, sabit küçük bir ölçü kullanılarak bir orantı sistemiyle planlanmalıdır. Ölçülebilirlik ve orantı olmadan hiçbir tapınağın rasyonel bir tasarımı olamaz. Yani, iyi biçimli bir insanın uzuvlarında görülen oranlara karşılık gelen kesin bir sistem kullanmalıdır. Yaradılışı itibarıyla insan vücudu, tüm parçaları diğerlerini kullanarak ölçülebilecek şekilde düzenlenmiştir. Örneğin yüz, avuç içi uzunluğudur ve her ikisi de tüm vücudun yüksekliğinin onda biri iken, ayak aynı toplam yüksekliğin altıda biri olmaktadır. Bunlar, eski ressamların ve heykeltıraşların güvendiği oranlardır. Aynı şekilde, tapınak üyeleri, tüm yapı ve tek tek parçalar arasında uygun bir ölçülebilirlik tepkisine sahip olmalıdır. Bir tapınağın parçaları arasında sayısal bir ilişki olması çok önemlidir, böylece insan vücuduyla aynı mükemmelliğe sahip olabilir. Vitruvius burada, beşinci yüzyılda Polykletus ve dördüncü yüzyılda Lysippos gibi heykeltıraşların orantılı şemalarına atıfta bulunmaktadır ve tapınaklar gerçekten de tam bu dönemde giderek orantılı tasarımlar elde ettiğinden iki gelişmeyi ilişkilendirmektedir. Platon da sayısal ilişkilerin gizemleriyle ilgilenmesiyle matematik daha da temel bir öneme sahip olarak görülebilmektedir. Yunan mimarların yapılarını yorumlarında açıkladıklarında dolayı Vitruvius'un tapınakların planlarını ve yükseltmelerini temelde matematiksel oranlar açısından sunmasına neden olmuştur. İyonik yapılar üzerine yazma geleneği en güçlü olduğundan Vitruvius düzen kavramını anlatmaya İonic ile başlamıştır. Kolon aralığı, kolon yüksekliği, taban yüksekliği, sütun başı yüksekliği ve saçak bölmeleri, binanın tüm bölümlerinin ölçülebildiği modül olan kolon çapları cinsinden verilmektedir. Kalıpların, başlıkların ve başka öğelerin fiili biçimleri de verilse de, metnin izlenmesiyle yeniden yapılandırılmayacak kadar ayrıntılı olmamaktadır (Knell, 1985).

Vitruvius, muhtemelen tutarlı bir alternatifler kümesi oluşturmak için farklı sütun biçimlerinin ayrı hesaplarını birleştiren ilk kişidir. Farklı bir kalımsal gelenek grubuna yeni bir tutarlılık kazandırmaya yönelik aynı girişim, onların kökenlerine ilişkin tartışmasında da görülmektedir. Formların işlenmesinde olduğu gibi, böyle bir tartışmaya duyulan ihtiyaç, başvuruya duyulan ihtiyaç olarak ifade edilmektedir. Vitruvius, bir mimarın kullandığı süslemelerin arkasındaki oranı açıklayabilmesi için tarihi bilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Aristoteles'in şiir sanatında trajedi ve komedinin kökenlerini anlattığı gibi, Vitruvius da emirlerin kökenini anlatmaktadır.

Mora Kralı Dorus, tesadüfen daha sonra Dor adı verilen bir biçimde Juno (Hera) tapınağı inşa etmiştir. Bu isim aslında ilk olarak İyonyalılar tarafından Peloponnese'de gördükleri kalıbı takip ederek Apollon'a bir tapınak inşa ettiklerinde kullanılmıştır. Doğru oranları bilmeden ve sütunları hem güçlü hem de güzel hale getirirken hangi oranın izleneceğini merak ederek, alt çapını boyunun altında biri yapılmış ve bir adamın ayağının uzunluğu ile boyu arasındaki ilişkileri taklit edilmiştir. Daha sonra Diana'ya başka bir biçimde bir tapınak inşa etmek istediklerinde, sütunlarını ince kadın bedeni üzerine bire sekiz oranını kullanarak modellenmiştir. Aynı zamanda sütunlara ayakkabı gibi temeller verip, başlıklar üzerine saç buklelerine karşılık gelen kıvrımlar koyulmuştur. Bu düzene İyonik denilmiştir. Daha sonraki bir aşamada, zevkleri daha rafine hale geldiğinde oranları daha uzun yapılmıştır (Jolles, 1905).

Korint hesabı da Helenistik ek olarak tanımlanmaktadır. Bu düzenin özellikleri Dor ve İyonik düzenin özelliklerinden oldukça farklı olmaktadır. Vitruvius, en başta Korinth'in daha da narinliği ve güzelliğiyle genç bir kızın formunu taklit ettiğini söylemiş ve beşinci yüzyıl heykeltıraşı Callimachus'un Korinthli bir kızın mezarına yerleştirilmiş yuvarlak sepette büyüyen bir akantus bitkisini tesadüfen gördükten sonra sütun başlığını nasıl icat ettiğini anlatmıştır (Gros, 1989:13).

Vitruvius, Helenistik duyarlılık övgüsüyle, üç farklı fiziksel tipten kopyalanan üç sütunlu form hakkındaki açıklamasını kapatmıştır. Başka türden sütun başlıkları olduğunu kabul etmiş, ancak hepsinin ana için genel oranlarına indirgenmesi ve aynı isimler altında sınıflandırılması gerektiğini belirtmiştir (Geertman, 1994:7).

Düzenin tanımında Vitruvius, her ikisi de Yunanca metron (ölçü) için Latince kelime olan modus'tan türetilen benzer anlama sahip iki kelime (commoditas ve modica) kullanmaktadır. Bu, Vitruvius'un bir eserin üyeleri arasındaki bir denge durumundan bahsetmediği anlamına gelmektedir. Bunun için tek başına commoditas kelimesi yeterli olarak görülmektedir. Vitruvius, muhtemelen bir tasarımdan ve eserin üyelerinin birbirlerine uyum sağladıkları bir eylemden bahsetmektedir. Bu ayarlama, bir metron duygusu veya gerekli ölçü ile gerçekleştirilen modica olarak tanımlanmaktadır. Rectus accomodatusque durumu mimarın çalışmasının sonucunu oluşturmaktadır. Düzen için ayrı ayrı ele alınan üyelerinin dengeli ve ölçülü olarak ayarlanmasıdır (Frezouls, 1985:213).

Oxford Latin Sözlüğüne göre isim ordinatio aşağıdaki anlamlara gelir: 1) doğru göreceli pozitif düzenlemelerde tasarım eylemi. 2) düzenleme ve düzenlemede sipariş. Ve ordino fiili şu anlama gelmektedir: 1) sıraya koymak, tasarlamak 2) düzenli veya sistematik yapmak, organize etmek. Unutulmamalıdır ki Vitruvius dispositio'yu öğeleri doğru göreceli konumlara yerleştirmek olarak tanımlamaz, ordinatio bu nedenle "düzen" veya "tasarım" olarak Vitruvius'un ordinatio terimini en iyi şekilde ifade eden anlamlar gibi görünmektedir (Callebat, 1994:31).

Tasarım ve düzen kavramları konstrüksiyon sistemi, zemin, malzeme, duvarlar, tavan kavramları altında ele alınacaktır.

3.1.2 Konstrüksiyon Sistemi

Konstrüksiyon, mekan organizasyonunun oluşumunda en önemli kavramlardan biridir. Anlamı “yapma şekli, inşa etme” anlamında kullanılarak bina sisteminin kuralı, ilkesi, başlangıç noktası olmaktadır (Ünügür, 1989:17).

Bir yapının inşa edilmesi sürecinde izlenen metotların tümüne yapıım ya da konstrüksiyon adı verilmektedir. Kullanılan yapıım tekniği ve malzemeye göre konstrüksiyon sistemi farklılaşmaktadır (Kuban, 1980).

Mekan organizasyonun tasarlanmasında ve algılanmasında mimari yapının konstrüksiyon sistemi önemli bir özellik olarak nitelendirilmektedir. Krier'e göre konstrüksiyon sistemine göre mekan organizasyonlarının üç çeşit tipi vardır:

- 1) İskelet konstrüksiyon – Metal ve camın büyük ölçüde kullanılarak açıklıkların fazla olduğu sistemdir.
- 2) Masif konstrüksiyon – En belirgin elemanların duvar yüzeyleri olduğu ve açıklıkların fazla olduğu sistemdir.
- 3) Karma konstrüksiyon – İskelet ve masif konstrüksiyonun karışık şekilde kullanıldığı bir sistemdir (Krier,1991).

Mekan algısını etkileyen faktörlerden en önemlisi yapının konstrüksiyon sistemidir. Konstrüksiyon sisteminin farklı, fakat formun aynı şekillerde biçimlenmesiyle oluşan mekan etkisi ve algısı farklılaşmaktadır. Örnek olarak, kare şeklinde bir mekan

organizasyonda mekanın karakteri konstrüksiyon sistemi farklılaştığı zaman değişmektedir (Krier, 1991:73).

Strüktürel elemanların oluşturduğu yapı sisteminin tümü olan konstrüksiyon bina tasarımında kitle kuruluşunu ve mekan organizasyonu etkileyen esas öğelerden biri olmaktadır. Örnek olarak, bir konferans salonu tasarımında çelik asma, ahşap karkas, çelik karkas, betonarme karkas gibi sistemler arasından çelik karkas sistemi seçildiğinde, yapının mekan organizasyonu strüktürel yapının biçimlenişine ve konstrüksiyon kurallarına göre belirlenecektir (Usta, 1996:53).

Her parça-bütün ilişkisi bir strüktür demektir. Parçaların bütünü amaçlayan dayanışık düzeni, parça bütün ilişkisinin bir strüktür olmasına yol açmaktadır. Yani birimlerden veya parçalardan birinin değişmesi diğer parçalarda ve bütünde yansıyan bir örgütlemidir. Farklı konum ve yerlerde çeşitli özelliklere sahip strüktürel elemanlar, bu farklılaşma ile birbirlerini tamamlayıp, dayanışarak bütünü oluştururlar (Batur, 1974:70).

Konstrüksiyon kavramı, kitle kuruluşu ve mekan organizasyonunu etkileyerek Osmanlı mimarisinde önemli ölçüde vurgulanmaktadır. Osmanlı cami mekanındaki ayaklar, ayakları bir bine bağlayan kemerler mekana girildiğinde ilk algılanmaktadırlar. Ayak, kemer, kubbe öğeleri , konstrüksiyon sisteminin birer parçası olarak mekan organizasyonun temel belirleyicileri olmaktadır.

Strüktürel kurgu, Osmanlı dönemi mimarisinde en üst seviyeye ulaşmıştır. Kevansaray, hamam, türbe, medrese, cami, han gibi yapıların mekansal organizasyonlarında ilk dikkat edilen strüktürel kurgudur. Osmanlı dönemi mimari yapılarında en önemli konstrüksiyon elemanlar:

- Duvar, kolon, ayak gibi taşıyıcılardır. Tonoz, kubbe gibi üst örtü elemanlarını bu birimler taşımaktadır.
- Tonoz, kubbe gibi eğilimli elemanlar yapının çatısı, üst örtüsü konumundadırlar.
- Kemerler, taşıyıcı ve bağlayıcı elemanlardır.
- Geçiş elemanları, kubbeye geçişlerde rastlanan pandantif, tromp gibi elemanlardır (Usta, 1994:54).

Mekan organizasyonu, özellikle geleneksel yapılarda strüktürden bağımsız düşünmek imkansızdır. Mekan organizasyonun temel belirleyicileri, Türk Osmanlı mimarlığında mekan-strüktür birlikteliğinin en iyi sağlandığı üst örtü elemanı olarak kullanılan tonoz, kubbe; kolonlar, kemer ve ayak gibi elemanlarıdır. Osmanlı mimarisinde ulaşılması en üst nokta olan merkezi mekan, genellikle açıklıklı mekanların örtülmesinde kullanılan sekizgen, altıgen ve kare şeklindeki formları, ya da bu formların farklı versiyonlarını örtmekte kullanılarak bu şekilde ortaya çıkartılmışlar (Usta, 1994:55).

3.1.3 Zemin

Vitruvius'a göre, sağlamlık açısından oldukça dikkatli bir şekilde yapılması gereken zemine beton dökülmesiyle başlamak gerekmektedir. Eğer doğrudan zemine beton dökülmesi gerekiyorsa, toprağın her yerde yoğun olup olmadığının araştırılması, ardından düzleştirilmesi, daha sonra betonla döşenmesi gerekmektedir. Ve eğer yer tamamen veya kısmen alüvyal topraktan oluşuyorsa, çok dikkatli bir şekilde güçlendirilmelidir. Üst katlarda çalışma yaparken, bölmelerin hiçbirinin tavana kadar uzanmadığına dikkat etmek gerekir, ancak böyle bir bölmenin döşemeye ulaşmaması ve üzerine sarkması daha iyidir. Çünkü zemin üzerine oturduğunda, çöken kiriş tavanlarının kurumması ve sarkmasından, duvarının yoğunluğunu korurken, zeminde kesinlikle sağında ve solunda çatlaklar oluşturmaktadır (Gabricheskiy, 2006:132).

Ayrıca kışlık meşe levhaları nemliyen eğilip ve zeminde çatlaklar verdiği için dolayı yazlık çam levhalarıyla birlikte kullanılmamalıdır. Bir kışlık meşe levhasının yokluğunda, eksikliğinden dolayı bir yazlık meşe levhası kullanılabilir. Ne kadar ince olursa, çivilenmiş olanları dizginlemenin o kadar kolay olduğundan levhaların daha ince kesildiğinden emin olmak gerekmektedir. Daha sonra, ayrı kirişlerde, levhaların en uçlarında, büküldüklerinde köşelerde yükselememeleri için iki çivi çakılmalıdır. Hazırlık yapıldıktan sonra, kırma taş kum ve kireçle yoğrulmalıdır. Daha sonra beton uygulanmalı ve düzinelerce işçi onu tahta levhalarla sıkıca bastırmalıdır, böylece sıkıştırmanın sonunda katman zeminin en az dörtte üçü olmalıdır. Bunun üzerine, en az altı inç kalınlığında üç parça kırma tuğla ve bir parça kireç tabakası uygulanmalıdır. Bu katmanın üstünde, bir seviye boyunca, zeminler ya figürlü ya da kare şeklinde döşenmelidir(Gabricheskiy, 2006:132).

Zemin, döşeme sırasında kendileri için gerekli olan eğim gözlenerek döşendiğinde, dalgalıysa, eşkenar dörtgenleri, üçgenleri, dikdörtgenleri veya altıgenleri boyunca çıkıntılar olmayacak, ancak aynı hizada olacak şekilde düzleştirilmelidirler; zemin kare fayanslarla kaplıysa, tüm köşelerin aynı olması gerekmektedir. Tüm köşeler eşit değilse, düzleştirme düzgün bir şekilde yapılamaz. Kulağa yerleştirilen Tiburian tuğlaları, bir delik veya çıkıntıları olmayacak, ancak düz uzanacak ve bir cetvel kullanılarak şekilde dikkatlice düzeltilmelidir. Çıkarılan ve düzeltilen yüzeye mermer tozu serpilip, kireç ve kum ile örtülmelidir. Bütün bu açıklamalar, öncelikle fiziksel olarak inşa edilebilme, sonra sabit bir şekilde muhafaza olabilme temelini geçerli bir mimarlık olarak değerlendirilebilmeye dayandırmaktadır. Mimarlık kendini anlamlandırma halini, sağlamlık ve kalıcılık üzerinden fiziksel uygulanabilirlik anlamının tekil boyutuna indirgemekle, mimarlık yapma halini inşa kavramıyla sınırlandırmaktadır. Mimarlık, oluş kendini oluş zemininin sınırlarının somut ve kalıcı bir ürünün ötesine geçemediği hali ile mimarlıkla ilgili diğer eyleme biçimlerini çok da mimarlığın alanına almama yanılığı ortaya çıkarabilmekle kendini meşrulaştırma girişimini salt fiziksel varlığın görünür kılınmasıyla eleştirmektedir (Dönmez, 2017:288).

3.1.4 Duvar ve kolonlar

Vitruvius kolonları 3 tipe ayırmıştır:

- 1) Dor - düzeni görünür biçimde daha basık ve tıknazdır. Alt kısım; genellikle tapınkların başlangıç yüzeyi olan üç basamaklı yapısı olan krepisten oluşmaktadır. Krepisin en üst yüzeyine, yani sütunların oturduğu yüzeye stilobat denmektedir. Dor düzeninin temel farkı sütun kaidesinin bulunmamasıdır. Sütun gövdesi stilobattan sütun başlığına kadar yer almaktadır. Bu sütun gövdesi tek parça olabileceği gibi silindirik sütun tamburlarından da oluşabilmekte ve yivli olmaktadır. Yiv, sütun gövdesindeki yarıklara verilen isim olarak bilinmektedir. Erken ve Klasik dönemlerde genelde tüm sütunlar yivli olmaktadır, ama daha sonraki dönemlerde sıklıkla yivsiz sütunlar ya da burgu biçimindeki sütunlar görülebilmektedir. Dor düzeninin en karakteristik kısımlarından biri olan sütun başlığı son derece sade, iki kısımdan, abakus ve ekinustan oluşmaktadır. Abakus prizmatik, ekinus ise kesik koni biçiminde elemanlar olarak tanımlanmaktadır. Entablatür, yani sütunun yatay kısmı iki parçadan oluşmaktadır. İlk parçayı baştaban olarak Türkçeleştirilen

arşitrav oluşturmaktadır. Arşitravda herhangi bir kamede veya röleve farkı bulunmamaktadır. İkinci kısım ise Dor düzeni için çok karakteristik olan metop-triglif filizi oluşturmaktadır. Bu friz, adından da anlaşılacağı gibi metoplar ve trigliflerden oluşmaktadır. Metopların Athena Parthenon Tapınağı'nda olduğu gibi her biri rölyeflerle süslü olan türleri de vardır. Entablaturün üstüne üçgen beşik çatının cepheye yansıyan elemanları gelmektedir. Bunlar yatay hattaki korniş ve üçgenin açılı kenarlarını oluşturan sima olmaktadır. Ön ve Arka cephelerdeki bu üçgen kısma her düzende pediment denmektedir. Üçgenin içinde kalan, genellikle görkemli heykel ve rölyeflerle süslenen kısma ise tympanum ya da alınlık denmektedir. Binaların çatılarının köşelerine ve en üst noktalarına konan heykellerin isimleri ise akroter ismi verilmektedir.

- 2) İyon - Dor düzenine göre daha farklı oran sistemine sahip olan ve bu yüzden daha narin ve yüksek olan, İyon düzeninde krepis ve stilobat kısmı Dor düzeni ile aynı olmaktadır. Fakat buradan hemen sonra ilk önemli farklılık başlıyor. İyon düzeninde sütun gövdesi doğrudan stilobata değil, bir sütun kaidesine oturmaktadır. Ardından aynı Dor düzenindeki gibi tek parçadan veya sütun tamburlarından oluşabilen yivli sütun gövdesi gelmektedir. İyon düzenindeki yivler Dor düzenindekilerden biraz farklıdır. Dor düzeninde yivler birbirleri ile sivri bir köşe yaparak birleşirken İyon düzenindeki yivlerse arada düz bir yüzey bırakarak birleşmektedirler. İyon düzeninin Dor düzeninden yine kolaylıkla tespit edilebilen farkı sütun başlığıdır. Başlığın çok küçük, neredeyse çoğu zaman görünmeyen abaküsü olsa da asıl dikkat çekici motifi volütlerdir. Koçbaşı da denen bu spiral elemanlar İyon düzeninin esas simgesi sayılmaktadır. Entablatur'e gelindiğinde, arşitravın bu sefer üstüste 3 parçadan oluşmuş gibi inşa edildiği görülmektedir. Arşitravın üstünde ise Dor düzeninden farklı olarak kimi zaman tamamen boş bırakılan ama çoğu zaman da rölyeflerle süslenen friz kısmı gelmektedir. Pediment kısmı detayda farklılıklar içerse de, genelde Dor düzenine benzer bir karakterde olmaktadır.
- 3) Korint - başlıkları dışında, her bakımdan İyon düzenin oranlarındadır. Korint adı verilen üçüncü düzen, bir genç kız narinliğinin taklididir; çünkü genç kızların görünüşleri, kol ve bacakları yaşlarının körpeliği nedeniyle daha ince olduğundan, bezemede daha hoş etkiler yaratmaktadırlar. İyon düzeninden en temel farkı sütun başlığında volütlerin olmaması, onun yerine bitkisel motiflerin, özellikle akantus

yaprağıbiçimindeki motiflerin yoğunlukla kullanılmasıdır (Petrovskiy, 2006:143-157).

Düzenlerin neye istinaden seçilme nedenleri coğrafi veya etnik bir nedene bağlanamamaktadır. Lakin Batı Yunanlıları, yani Yunan anakarası ve Sicilya, İtalya taraflarında yaşayanlar genelde Dor düzenini tercih etmişler. Buralarda İyon veya Korint düzeni de kullanılmıştır. Doğu Yunanlıları için bunun tam tersi geçerli olmaktadır. Yani Anadolu'nun Ege kıyılarındaki Yunanlılar da genelde İyon düzenini tercih etmekteydiler.

Bir diğer teori de özellikle Vitruvius ve sonrasında birçok yazarın da vurguladığı gibi Dor düzeninin daha sağlam, güçlü duruşuyla maskülen, İyon ve Korint düzeninin daha narin oranlarından dolayı feminen görünmesine dayalı olmasından kaynaklanmaktaydı. Buradan hareketlere göre Dorik (Dor düzenindeki) tapınakların erkek tanrılar için İyonik (İyon düzenindeki) ve Korint düzenindeki tapınakların ise tanrıçalar için daha uygun olduğu görüşü de ireli sürülmektedir.

Erken ve klasik çağlarda bir yapıda sadece bir düzenin elemanları ve oranları ile inşa edilirdi. Yani yapının bir kısmı dorik, diğer kısmı iyonik düzenle yapılamazdı. Ancak bunun çok nadir istisnaları da vardır. En ünlü istisna, aynı zamanda belki de en ünlü dorik tapınak olan Athena Parthenon tapınağı olmaktadır.. Büyük oranda dorik olan yapının iç mekanında iyonik yapı elemanları da kullanılmıştır.

Duvar ve kolonlar, mekanı sınırlayıp-biçimlendiren elemanlardır. Duvarlar, mekanı düşey yönde sınırlandıran elemanlar olup, zeminden daha farklı özelliklere sahiptirler. Zeminden farklı olarak duvarlar bölünebilir, eğik olabilir, boşaltılabilir, merkeze doğru veya yön vurgulayabilmektedir (Norberg, 1966).

Düşey düzlemler olan duvarlar mekan organizasyonunu koordine ederken farklı şekillerde oluşturulabilmektedirler:

- 1) Yatay uzanan duvarlar
- 2) Dikey uzanan duvarlar
- 3) Düz duvarlar

- 4) Dış bükey duvar
- 5) İç bükey duvar
- 6) Eğilimli duvar (Usta, 1994:36).

İç mekanlar ilk olarak binanın, duvar, zemin ve tavan yüzeyleri tarafından tanımlanmış yapısal sistemiyle oluşturulmaktadır. Bahsedilen elemanlar pencere ve kapılardaki diğer alanlarla ilişkilidir. Bunlar iç mekanları şekillendiren ana unsurlar olmaktadır. Uzay mahfazasını fonksiyonel olarak birbirleriyle ilişkili oldukları için tanımlamak için bir araya getirilmektedirler (Amaturo vd., 1987:228). Mekanın, duvarların, zeminlerin, tavanların mimari yüzeyleri, mobilyalar için arka plan aşamaları oluşturdukları için önemli kabul edilmekteydi (Faulkner, 1975:113). Dış çevre ile bağlantı oluşturmak için duvar düzlemlerinde pencere ve kapı olarak açıklıklar yaratılmaktadır. Duvar içindeki bir açıklık ışık, ısı ve ses için bir geçiş sağlar. Böylece dış ve iç ortam arasında süreklilik yaratmaktadır. Pencere ve kapılar, görsel ve fiziksel olarak, bir mekanı diğerine ters çevirerek bağlayan iç tasarımın geçiş unsuru olarak işlev görmektedir.

Evde yer altı odaları ve tonozlar yapılacaksa, bunların temelleri evin üst kısmına yapılacak duvarlardan daha kalın olmalıdır. Duvarları, payandaları ve kolonları, sağlam bir taşıyıcıya sahip olacak şekilde alttaki temel duvarlarının ortasına dik olarak yerleştirilmelidir. Duvarların veya kolonların yükü açıklıkların ortasına dayanırsa, kalıcı bir dayanıklılığa sahip olmaabilirler (Petrovskiy, 2006:53).

Duvarlar mekan üretirken, pencereler ve kapılar bu mekanların görsel ve fiziksel olarak birbirine bağlanmasına yardımcı olmaktadır (Kalınkara, 2001:1). Duvar içindeki bir açıklık ışık, ısı ve ses için bir geçiş sağlayarak, böylece dış ve iç ortam arasında süreklilik yaratmaktadır. Pencere ve kapılar, görsel ve fiziksel olarak, bir mekanı diğerine ters çevirerek bağlayan iç tasarımın geçiş unsuru olarak işlev görmektedir.

Mekan algısını belirlemede düşey düzlemlerin organizasyonunun önemli bir rolü vardır. Mekanlar, Mekanı sınırlamak için bir veya birden fazla duvarın bir araya gelme türlerine göre çeşitli şekilde algılanmaktadırlar (Ching, 1979:137).

Farklı mekan algılarına ve mekansal organizasyonların oluşmasına duvar öğelerinin mekan içindeki konumları, birbiriyle ilişki biçimleri, formu neden olmaktadır.

Kolonlar – mekan organizasyon algılanması ve biçimlenmesinde düşey doğrusal öğeler olarak önemli anlam taşımaktadırlar. İç mekanlar, kolonlarla oluşturulan mekan parçaları kirişler ve zemin düzlemiyle desteklenerek tanımlanmaktadır (Usta, 1994:38).

Alberti'ye göre “kolonad delinimi. Duvardan başka hiş bir şeydir” . Duvar yüzeyleri mekanı sınırlandıran kolonlar, diğer mekanlara açılan pencereler ise kolonların aralarındaki boşluklar olarak tanımlanmaktadır (Meiss, 1992).

Mekan organizasyonlarda kolon dizileri ve kolonlar, mimarlık tarihinde hem sınırlayıcı, hem bölücü, hem taşıyıcı olarak kullanılmışlardır. Taşıyıcı olmalarının yanı sıra kolon dizileri yön belirlemede de etkili yöntemlerden biri olmaktadır. Buna örnek olarak Le Corbusier'in serbest plan kavramı verilebilir.

Kolonlar düşey elemanlar olarak kemerler veya yatayda kirişlerle bağlanarak mekan oluşumun önemli parçası haline gelmektedirler. Kolon dizilerinin bağlanmasının iki tür çeşidi vardır:

- 1) Kolonadlar – kolon dizilerinin kirişlerle bağlanmasıdır.
- 2) Arkadlar – kolon dizilerinin kemerlerle bağlanmasıdır.

Kemer ögesi mimarlık tarihinde kolonlarla birlikte kullanılarak mekan organizasyonun önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Türk mimarisinde vazgeçilmez öğelerden biri yapı yüklerini zemine ve kolona taşıyan kemer elemanı olmaktadır. Kemer, özellikle Osmanlı mimarisinde estetik ve taşıyıcı eleman olarak yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Mekan organizasyonlarda duvar düzleminin sayısının çoğalması, mekanın düşey elemanları olan duvar ve kolonlardan oluşan mekan sınırlarının daha net olarak belirlenmesini sağlamaktadır. Belirsiz mekanda tek kolondan tek düzleme ve düzlemlerin kapanmasına doğru izlenilen aşamalarda kesin-belirgin bir mekana doğru gelişim izlenilmektedir(Meiss, 1992).

3.1.5 Tavan

Tavan, zeminden sonra mekanı düzleştiren ikinci eleman olarak, genellikle yapının çatısı konumunda yer almaktadır. Konstrüksiyon sisteminin bir parçası olarak mekanın kapatılmasını sağlayan tavan elemanı, mekanın boyutlarına, organizasyonuna ve

işlevine göre şekillenerek mimarlık tarihinde farklı dönemlerde ve yapılarda sembolik anlamlar taşımıştır. Özellikle dini yapılarda mekanın tacı gibi sembolik anlamlar içerecek şekilde kullanılmıştır. Örnek olarak İslam dininde kubbe, üst örtü olarak İslam dininin kozmik özelliklerinden kaynaklanarak tasarlanmıştır (Usta,1994:34).

Tavan düzlemleri, farklı şekilde tasarlanmaktadır. Mekan algısını mimari mekanın üst örtüsünün şekillenmesi önemli derecede etkilemektedir. Üzeri düz çatıyla örtülmüş mekanla, kubbe ile örtülmüş mekan farklı algılanmaktadır. Kubbeli çatı mekan merkezini, kırma çatı yön ve kapalılığı, düz çatı tarafsızlığı, tonoz örtülü mekan ise yönlendirmektedir (Thiss-Evensen, 1987).

Vitruvius'a göre tavan yapımında belirli talimatlara uyulması gerekmektedir. Tonoz tavan yapıldığında, iki fitten fazla olmayan aralıklarla, çemberler yatay olarak yerleştirilmelidir. Bu çemberler, bir daire çizgisi boyunca yerleştirilmeli ve ahşap bağlar vasıtasıyla, genellikle dövülmüş demir çivilerle zemine veya çatıya çivilenmelidir. Konumuna göre daire içine alınmış ve gerekli ana hatlara göre bir İspanyol asmasından bir sak ile düzleştirilmiş bir Yunan kamışı bağlanmalıdır. Çalışma ilerledikçe, çatı veya döşemeden düşen herhangi bir sızmayı durdurmak için hemen bir kireç ve kum karışımı çözeltilisi ile kaplanmalıdır. Tonozları döşedikten ve sıyırdıktan sonra, yüzeyler aşağıdan kabaca sıvanmalı, ardından kumlu bir harçla düzlenmeli ve daha sonra tebeşir veya mermer tozu ile düzeltilmelidir. Tonozların bitirilmesinin sonunda, mümkün olduğunca ince ve hafif yapılması gerektiği açık olan kornişlerle çevrelenmelidir; çünkü hacimli iseler ağırlıktan sarkacak ve tutunamayacaklardır. Hiçbir şekilde alçı ile karıştırılmamalı, ancak hızlı sertleşen alçının tüm işin tekdüze kurummasına müdahale etmesinden dolayı kırma mermerden tek adımda yapılmalıdır (Petrovskiy, 2006:137).

3.1.6 Malzeme

Yapısal mekanik, inşaatta kullanılan malzemelerin özelliklerine büyük ölçüde bağlı olmaktadır. Dilbilimde, bir cümlenin anlamı, kelimelerin anlamından ve söylendiği sıradan çıkarılmaktadır. Benzer şekilde, bir yapının sağlamlığı, kullanılan malzemelerin sağlamlığı ve bu malzemelerin yapısal elemanlar halinde konfigürasyonları ile belirlenmektedir. Vitruvius bu ilişkiyi anlamış ve onu genişletmiştir. Bir binanın uygunluğu, tek tek unsurlarının uygunluğuyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda yapının çevresi ile uygunluğunu içerdiğini de belirtmektedir.

Bu nedenle, eski binaların tasarımlarını anlamaya başlamak için önce inşaat için mevcut olan malzemeleri ve malzeme seçiminin getirdiği kısıtlamaları belirlemek gerekmektedir (Escalante, 2013:13).

Vitruvius, çağdaş mimarlarının kullanabileceği malzemelerin kısa açıklamalarını veriyor. Bununla birlikte, modern yapısal analiz, bu malzemeler, özellikle ilgili yapılarda kullanılanlar hakkında daha nicel bilgi gerektirmektedir. Bu malzemeler kireçtaşı ve mermerin yanı sıra tuğla ve betondur.

Bu inşaat malzemelerinden en egzotik ve pahalı olanı mermerdi. Antik çağda mermer İtalya, Yunanistan, Afrika ve Küçük Asya'daki taş ocaklarından taşınmak zorundaydı. Hem Augustus hem de Hadrian, ince taneli dokusu nedeniyle daha ayrıntılı taş işçiliği için kullanılması kolay olan marmor lunese, Luna mermerini tercih etmişlerdir (McEwen, 2003:198-201).

Mermer bir tür metamorfik kayadır ve metamorfize edilmiş veya metamorfize edilmemiş kireçtaşı çeşitlerine atıfta bulunabilir, ancak Luna mermeri metamorfik tipte olmaktadır. Kaplama malzemeleri olarak kullanılan daha az sağlam, daha renkli çeşitlerin aksine, yapısal kullanım için daha uygun hale getiren daha yüksek tek eksenli basınç dayanımına sahip olmaktadır.

Kireçtaşı tortul bir kayadır, bu nedenle kayanın gücü onu yaratan sıkıştırma kuvvetine bağlıdır. İtalya'da oldukça yaygındır ve kireçtaşını bloklar halinde kesmek veya yontmak kolaydır. Bu nedenlerle antik dünyada popüler bir yapı malzemesi olmaktadır. Kireçtaşı, aynı zamanda, dolu duvarlarda ve bazı eski beton çeşitlerinde bir agrega olarak da kullanılmıştır. Modern mimarların, özellikle asit yağmuruna eğilimli yerlerde suyun kireçtaşı yapılara maruz kalması veya girmesi konusunda dikkatli olmalarını gerektiren yüksek bir çözünürlüğe sahiptir. Bununla birlikte, kireçtaşının çözünürlüğü yalnızca modern zamanlarda incelenmiştir. Tarihsel olarak kireçtaşı inşaatta özellikle Yunanistan'da büyük bloklar olarak kullanılmıştır. Bu türden yapı, opus quadratum, en yaygın olarak temeller, duvarlar, saçaklar ve kemerler için kullanılmıştır (Malacrino, 2010:111-114).

Vitruvius'un "Mimarlık üzerine on kitap" eserinde malzeme kavramına çok geniş yer verilmiştir. Kerpiç Vitruvius'un ikinci kitabında en çok bahsettiği malzemelerdendir.

Kerpiç – Sağlamlığından dolayı kerpiç kumdan değil, killi veya çakıllı topraktan yapılmalıdır. İnşaat sırasında ağır olmayan ve ezilmesi kolay olan killi toprak kullanarak kerpiçleri beyazımsı, kireçli veya kırmızı kilden veya yoğun marndan yapmak gerekmektedir. Vitruvius’a göre en uygun olanı iki yıl önceden yapılmış tuğlaların kullanılmasıdır. Antik Roma döneminde 3 tür kerpiç kullanılmaktaydı:

- 1) Lidya - Yunanca Lidya olarak adlandırılan bu kerpiç türü, bir buçuk fit uzunluğunda ve bir ayak genişliğindedir.
- 2) Tetradoron – dört köşeli kerpiç türüdür. Antik Roma döneminde mülki şahıslara ait özel yapılarda kullanılmaktaydı.
- 3) Pentadoron – beş köşeli bir kerpiç türüdür. Antik Roma döneminde kamu binalarında kullanılmaktaydı (Petrovskiy, 2006:41).

Kum - Moloz döşenirken yapılacak ilk şey, çözelti için uygun olması ve toprak kirleri içermemesi için kumu izlemektir. Daha çok siyah, gri, kırmızı kum türleri kullanılmaktaydı. Bunlardan en iyisi, elde ovulduğunda gıcırdayan kum türü olmaktadır. Kumların çıkartılabileceği çukurların yokluğunda, kum nehir veya deniz kıyısından tedarik edilebilmekteydi. Ama bu tip kimun sağlım açısından dezavantajı olduğundan duvar ve kemerlerde kullanılması tavsiye edilmemekteydi. Dağ kumu çabuk kurduğu ve neme daha dayanıklı olduğundan kemerlerde kullanılması tavsiye edilmekteydi. Ancak bu durum sadece taze çiğnenmiş kum için geçerliydi, kum uzun süre önce kazılmış ve bayatlamışsa, sağlamlığını kaybetmiş sayılmaktaydı. Bu nedenle moloz taş işçiliğinde kullanıldığında taşları bağlayamaz, parçalanarak duvarların sağlamlığına zarar vermekteydi. Bununla birlikte, duvarda muazzam avantajları olan taze dağ kumu, sıvada uygulanamazdı, çünkü yağ ve samanla karıştırılmış kireç çok sertleşir, çatlaksız kuruyamazdı. Öte yandan nehir kumu ince olduğu için şamandıralarla düzleştirildiğinde alçı ile sağlamlığı kazanma avantajına sahip olmaktadır (Zubov, 2008).

Taş - Kirecin su ve kumu emerken duvar işçiliğini güçlendirmesi de, görünüşe göre taşların diğer cisimler gibi farklı oranlarda temel prensiplerden oluşmasından kaynaklanmaktadır. İçinde daha havanın bulunduğu taşlar daha yumuşak, içinde daha fazla toprak bulunan taşlar ise sert olmaktadır. Fırına atılan taşlar, yüksek ısı yüzünden orijinal sağlamlıklarını kaybederek, daha açık ve boş gözeneklere sahip

olmaktaydılar. Bu yüzen fırına atılan taşlar aynı boyutta kalsalar da, ağırlıklarını kaybetmekteydiler. Vitruvius'a göre yapıyı kusursuz inşa etmek istendiğinde taşın kışın değil, yazın kırılması ve iki yıl kadar bekletilmesi gerekmekteydi. Bu iki yıllık dönemde kötü hava koşullarından zarar göreceği olan taş temele gidecek; bozulmamış olduğu ortaya çıkan geri kalan kısım ise inşada kullanılmak için şantiyeye götürülmekteydi (Lebedeva, 2003).

Vitruvius'a göre esas hesap malzeme ve mekanın faydalı kullanımına ve bina maliyetlerinde makul, tutumlu ölçüye dayanmaktadır. Mimar her şeyden önce çok para harcanmadan başka bir şekilde bulunamayacak veya hazır olmayan bir şey talep etmezse, buna saygı duyulacaktır. Örneğin, her yer dağ kumu, taş ocağı, ladin, köknar ve bu gibi malzemelerin taşınması için zor ve maliyetlidir. Bu nedenle kaya kumu olmayan yerlerde nehir veya yıkanmış deniz kumu kullanılmalıdır. Ayrıca ladin veya köknar eksikliği ile alakalı selvi, kavak, karaağaç ve çamın kullanılmasını tavsiye etmektedir.

3.2 Fonksiyon

Fonksiyon işlev kavramıyla aynı anlamı taşıyarak, işleyiş ve kullanım açısından maksada uygunluk olarak tanımlanmaktadır (Hasol, 1979).

Mukarovsky, bir çalışmasında mimarlıkta fonksiyon konusunu tartışarak bu kavramın günümüz medeniyetinin en temel kavramı olarak değerlendirmiş ve değerlendirmenin bir ayrılaşma ve gelişme içinde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca nitelikleri sonucu, mimarlığın çok fonksiyonlu bir üretim olduğunu belirtmiş ve içinde bir yaşam sürecinin yer aldığı sahneleme, konum olarak yapıyı açıklayan fikirlere katılmıştır (Mukarovsky, 1977).

Vitruvius'a göre işlev mimarlığı oluşturan üç sağlık, işlev, estetik kavramlarında ikincisi olmaktadır. Ancak bu kavram Vitruvius'ta farklı olarak Rönesans devrinde mimarlığı oluşturan ilkelerinin sırasında değişiklik yapmıştır. Fonksiyon (utilitas) ilkesi başa getirilerek, diğer ilkelerle birlikte İtalyanca'ya comodita-perpetuita-bellezza (işlev, sağlık, güzellik) olarak çevrilmiştir. Hem Vitruvius, hem de Rönesans kavramlarındaki işlev ilkesi günümüzdeki fonksiyon kavramıyla eşdeğer olmaktadır (Özer, 2004).

Kendi devrinde inşa edilen kamu binalarını Vitruvius üç işleve göre ayırmaktaydı. Bu işlevler koruma, din ve toplumu iyileştirici olarak tanımlanmaktaydı:

- 1) Koruma – düşmanların saldırılarını sürekli olarak püskürtmek amacıyla duvarların, kulelerin ve kapıların yapımını
- 2) Din – ölümsüz tanrılara kutsal mekanların ve tapınakların inşasını
- 3) İyileştirme – halkın refahına katkı sağlamak amacıyla limanların, pazarların, revakların, hamamların, tiyatroların, yürüyüş yerlerinin inşasını oluşturmaktaydı (Petrovskiy, 2006:24).

Bütün bunlar sağlamlık, işlev ve estetik göz önünde bulundurularak yapılmalıdır.

Bu anlamda Vitruvius'un mimari için belirlediği temel bu şekilde formül oluşturmaktadır:

Mimari = Fonksiyon + (Strüktür + Konstrüksiyon) + Güzellik (Sanatsal değer) (Şerbet, 2019:18).

Vitruvius' un ilkeleri binanın nasıl inşa edileceğini, şehircilik ve tipolojilerini nispetleri, sütun sayılarını anlatan bir tarif kitabıdır. Zamanla insanların yaşam yerlerini terk edip, şehirlere taşınmaları sebebinden mevcut tarifler kullanılamaz duruma gelmişlerdir (Baudrillard, Nouvel, Çev. Kılıç, 2011).

Onat, bu fikre karşılık mimarlığa dair üç temel ilkelerinin geçmişten bugüne entelektüel, toplumsal, teknolojik, kültürel gelişmelere rağmen, çağımızda bile aktüelliğini kaybetmemiştir (Onat, 2006). Aynı zamanda bu fikrini bir şiirle dile getirmiştir :

Bir evimiz olacak sevgilim

Küçük ama kullanışlı

Birlikte yaşayacağımız

Güven içinde ve korkusuz

Ama her şeyden önce

Aşkımız gibi

Güzel mi güzel (Onat, 2006).

Fonksiyonalizmde mekan çağdaş mimarlık akımlarından biri olup, fonksiyona dayalı tek boyutlu bir kavram olarak diğer betimlemeler ondan sonra gelmektedir. Modern mimarlıkta “Form Fonksiyonu izler” sloganıyla Louis Sullivan mekansal organizasyonun ve mimari bütünün oluşumunda fonksiyonun temel kavram olduğunu savunmuştur.

Mimari mekanda iki çeşit fonksiyonel misyon vardır:

- 1) Kullanımın fiziksel özelliklere göre belirlendiği misyon: İçinde geçen eylemlere göre mekanın biçimlenmesi, organize edilmesidir. Örnek olarak toplu olarak yapılan mekanlarda ibadetin davranış şekli ve kullanıma göre organize edilmesi, eylemi karşılayabilecek nitelikte bedensel özelliklerin olması gerekmektedir.
- 2) Duygusal ve psikolojik özelliklere yönelen misyon: Mekanın farklı organizasyonlarda yarattığı düşey ve yatay duygusal etkiler ikinci fonksiyonel misyonu oluşturmaktadır. Örnek olarak, söz konusu ibadetin olduğu mekanlarda huzurlu ortamın yaratılması gibi (Derman, 1989).

Bir mimari yapıda iki çeşit fonksiyon görülmektedir :

- 1) Tekli fonksiyonlar: nadiren yapıda tekrarlanan fonksiyonlardır.
- 2) Tekrar edilen fonksiyonlar: sıklıkla yapıda tekrarlanan fonksiyonlardır.

Vitruvius’a göre fonksiyonel analiz plan özellikleri ve ekonomi kavramları üzerinden ele alınacaktır.

3.2.1 Uygunluk

Vitruvius bir mimarın Roma’nın antikalarını ölçerken ölçüleri uygun bulmazsa şaşırması gerektiğini belirtmiştir, çünkü tüm yapıyı görebilseydi mimari elemanların boyutuna veya küçüklüğüne şaşırırdı.

Roma harabelerinde pek çok mimari parça ölçüldüğü zaman Vitruvius’un ölçütlerine uygunluk sağlayamadığı için mimarlar ölçtükleri özellikleri, bağlamlarından bağımsız

ve katlanılmaz bir şekilde yapılarında taklit etmektedirler. Vitruvius'un kitaplarında aynı kurallara ve simetrilere her zaman uyulmaması gerektiğini söylediği şeyi dikkate almamaktadırlar, çünkü mekanın doğası genellikle ölçümler için başka nedenler gerektirmekte ve mimari gereklilik bizi bunlara eklemeye veya bunlardan çıkarmaya zorlamaktadır. Nitekim Vitruvius, bu durumda, gözün kendi rolünü oynaması ve zorunluluğun gerektirdiği uyarlamaların güzellikle yapılmış olması için, ölçümlerinden çıkararak veya buna ekleme yaparak, mimarın inceliklerini ve muhakemesini açıkça görebildiğimizi söylemektedir. Vitruvius, mimarın asıl endişesinin büyüklük ve oranlarla ilgili olduğunu söylese de, görünüşün güzelliğine zarar vermeden önerilen ölçülerin ötesine geçmek zorunda kaldığında paha biçilmez; ne de kınanamaz, çünkü bu nedenle zorunluluğun gerektirdiği uyarlamaları yapmıştır (Barbaro, 1567:133).

Uygunluk kavramı, plan özellikleri, akustik, aydınlatma kavramları üzerinden ele alınacaktır.

3.2.1.1 Plan Özellikleri

Bir mimari yapının mekan organizasyonunu en mükemmel şekilde ortaya koyan anlatım plan olarak tanımlanmaktadır. Mekanların biçimsel özellikleri, planimetrik özellikleri, birbiriyle ilişkileri ve bütün içinde konumları planın anlatımıyla açıklanabilmektedir. Mekan analiz çalışmalarında bu nedenle plan şemalarının esas alınmasının doğru bir yöntem olduğu görülmektedir (Usta,1994:154).

Bir mimar, standart olarak seçilen belirli bir bölüme göre yapısının oranlarını düşünmelidir. Simetri standardı belirlendikten ve orantılı boyutlar ayarlandıktan sonra, bir sonraki görev, mekanın doğasını, fayda veya çekiciliğe ilişkin soruları dikkate alarak, azaltma veya eklemelerle planı değiştirmektir. Bu eklemeler simetrik ilişkiler, düzeltme ilkeleri üzerinedir.

Cavaedium, bir Roma evi içindeki merkezi salon veya avlunun Latince adıdır. Yapımlarına göre şu şekilde adlandırılan beş farklı cavaedium türü vardır: Tuscan, Corinthian, tetrastlye, displuviate, testudinate.

Toskana'da, atriyumun genişliğini geçen kirişlerin üzerinde çapraz kirişler vardır. Kiriş, inşaatta kullanılan bir destektir. Korinth'te, kirişler ve çatı açıklığı aynı prensipler üzerine inşa edilmiştir, ancak kirişler yan duvarlardan içeri girmekte ve

etrafı sütünlarla desteklemektedirler. Tetrastilde kirişler köşelerde kolonlarla desteklenmektedirler. Bu düzenleme, kirişleri hafifletmekte ve desteklemektedir ve bu nedenle, destekleyecek geniş bir açıklığa sahip olmadıkları gibi, çapraz kirişler tarafından da yüklenmemektedirler. Disluate'de dışa doğru eğimli, çatıyı destekleyen ve yağmur suyunu atan kirişler vardır. Bu tarz, çatı açıklığı nedeniyle kışlık konutlar için ideal olmaktadır.

Testudinat, açıklığın büyük olmadığı ve üst katlarda büyük odaların bulunduğu yerlerde sağlanmaktadır. Atriyum, eski bir Roma evinde açık çatılı bir giriş holü veya merkezi avludur. Atriyumlar uzunluk ve genişliğe göre üç çeşittir. İlki için uzunluk / genişlik oranı 5: 3 ve ikincisi 3: 2'dir. Üçüncüsü, bir kare şekli tanımlamak için genişlik kullanılarak ve karede bir köşegen çizilerek yerleştirilmektedir. Atriyuma çapraz çizginin uzunluğu verilmiştir. Kirişlere kadar olan yükseklik, genişliklerinden dörtte bir daha az olmalıdır. Gerisi, tavana ve kirişlerin üzerindeki çatıya atanan oran olmaktadır.

Mimarlar bundan sonra, ev sahiplerinin kendileri için özel evlerde hangi dairelerin inşa edilmesi gerektiği kadar, ortak olan ve dışarıdakilerle paylaşılacak ilkeleri de dikkate almalıdır. Özel odalar, yatak odaları, yemek odaları, banyolar ve diğerleri gibi kimsenin davetiyesiz girme hakkı olmayan odalardır. Ortak salonlar, giriş avluları, cavaedia, peristiller ve hepsi benzer amaçlarla tasarlanmış gibi herkesin davet olmaksızın bile girme hakkına sahip olduğu yerlerdir. Peristil, bir avluyu çevreleyen bir dizi sütün veya bu tür sütünlerle çevrili bir avlu olarak tanımlanmaktadır.

Kırsal alanda üretim yapanların giriş avlularında, süs güzelliğinden ziyade ürünü iyi durumda tutmak amacıyla inşa edilmiş kriptalar, tahıl ambarları, depo odaları vb. ile tezgahları ve dükkanları olmalıdır.

3.2.1.2 Akustik.

Akustik, sesin oluşumu, iletimi, denetimi karşılanması ve bunların etkilerini araştıran bir bilim olarak tanımlanmaktadır. Mekanda kullanıcı ihtiyacını karşılayacak ses düzeni, frekans dağılımı ve yankılanma süresinin belirlenmesi ile akustik performansın saptanması mümkün olmaktadır (Moore, 1978).

Vitruvius'un akustik konusundaki açıklamalarının çoğu, kamu binası ve amfi tiyatro tasarımıyla ilgilidir. Ses projeksiyonu önemli bir husus olmaktadır. Bir konuşmacının önemli bir alanda duyulmak zorunda olduğu daha büyük bir binada, işitile bilirlik (kaynağı bulmak), tasarımda anlaşıla bilirlik (söylenenleri anlayabilmek) kadar önemli faktördür. İşitile bilirlik, uzak bir kaynaktan dinleyiciye sesin engellenmemiş ve yardımcı aktarımı ile ilgilidir olup mimarın temel kaygılarından biri olmaktadır. Hem duyula bilirlik hem de anlaşıla bilirlik, konuşmacı ile yapıllı çevre arasındaki bir ortaklık içermektedir (Maconie, 2005:75-82).

Vitruvius akustik kavramını özellikle tiyatroların inşasında ele almıştır. Tiyatro yapımında dairesel geçişler, tiyatronun yüksekliğine göre ve yükseklikleri bu geçitlerin genişliğini geçmeyecek şekilde yapılmalıdır. Çünkü daha yüksek olduklarında, üst kısımlarıyla sesi yansıtarak seyircilerin kulaklarına kelimelerin ulaşmasına izin vermeyeceklerdir. Kısacası, en alttan en yüksek koltuğa çizilen çizginin basamakların tüm üst ve köşelerine sesin engellerle karşılaşmayacağı şekilde hesaplanması gerekmektedir (Petrovskiy, 2006:92).

Ses, kulakla temas ettiğinde hissedilen akan bir hava akımıdır. Ses, durgun suda, içine bir taş attığınızda ortaya çıkan ve yerin sıklığı veya bir engelle kesintiye uğramadıkça merkezden olabildiğince geniş bir şekilde yayılan sayısız dalga çemberi gibi sonsuz genişleyen daireler halinde hareket etmektedir. Engeller tarafından kesintiye uğradığında, bunlardan ilki, geri dönerek, bir sonrakinin ana hatlarını alt üst etmektedir. Aynı şekilde ses dairesel hareketler yapmaktadır; ama su üzerinde halkalar yüzeyde yalnızca genişlikte hareket ederken, ses yalnızca genişlikte değil, yavaş yüksekliğe doğru da hareket etmektedir. Bu nedenle, sudaki dalgaların ana hatlarının karşılaştığı durum sese de uygulanır: Birinci dalgayı hiçbir engel engellemezse, ne ikinciyi, ne de sonrakini bozmaz, hepsi kulaklara, en alçak ve en yüksekte yer alan izleyicilere herhangi bir yansıma olmadan ulaşabilmektedir (Petrovskiy, 2006:92).

Bunun için, doğanın izinden giden antik mimarlar, yükselen sesin incelenmesinden yola çıkarak tiyatro sahnelerini inşa etmiş, matematiksel kanon ve müzik teorisini kullanarak sahneden duyulan her sesi daha net ve daha hoş bir şekilde dinleyicinin kulaklarına ulaştırmaya çalışmışlardır.

Mimar, belirli ortamlarda akustiğın hem gayri resmi konuşmalara hem de daha resmi (retorik) konuşmalara yardımcı olduğunu gözlemlemektedir. Bazen sorun, konuşmacı tarafından ölçülü bir hız ve daha dengeli bir ton benimseyerek çözülür; ancak yetersiz veya aşırı yankılanma durumlarında, ünsüz harflerin ilişkili sesli harflerinden kopuk görüldüğü, resmi konuşmanın bile çarpık ve anlaşılmaz görünmesine neden olan bir noktaya varılabilmektedir. Bu etki, bir mikrofonun önünde veya bir tren istasyonu, müze, sanat galerisi veya katedral gibi büyük bir kamu binasında olabilir. Vitruvius'un sözleri, ünsüzlerin ve ünlülerin farklı akustik davranışlarına sofistike bir ilgi gösteriyor. Bir mimarın tutarlı konuşmanın iki unsurunun dengede kalmasını sağlamasının yolu, reflektörleri yüksek frekanslı ünsüzlerin daha büyük yönlülüğünden yararlanmak için tasarlamaktır, çünkü her şeyden önce anlaşılabilirliği belirlemelidirler (bir fısıltı hala anlaşılabilir) (Maconie, 2005:75-82).

Sanki bunu doğrulamak için, Vitruvius Aristoxenus'un Yunan modları sınıflandırmasını özetlemeye devam etmiştir. Bu neden önemli? Vitruvius bir müzisyen değil ve müzisyen olduğunu iddia etmiyor, sadece bütünlük uğruna modlarla ilgili bir bölüm dahil ettiğini söylüyor. Ancak bunu yaparken okuyucuya topluluk önünde konuşma için tasarım yapmanın müzikal düşünmeyi de içerdiğini söylemektedir.

3.2.2 Ekonomi

Vitruvius'un sıraladığı mimari ilkelerden uygunluk ve ekonomi, emsal, karakter ve yönelim konularını malzeme verimliliği ve işlevsel uygunluk ile ilişkilendirilerek en çok onun fayda kavramı ile ilgili olmaktadır (Adams, 1924:52-53).

Her türlü malzeme aynı anda her yerde bulunmadığından, kullanılacak malzeme türü mimara bağlı değildir. Aynı zamanda mal sahibine, tuğla, moloz veya boyut taşı inşa etmeyi sevip sevmediğine de bağlıdır. Sadece mimarlar değil, her türden insan iyi bir çalışmayı tanıyabilir. Bununla birlikte, meslekten olmayanlar ve mimarlar arasındaki fark, meslekten olmayanların işin bittiğini görmeden nasıl görüneceğini söyleyememesidir. Oysa mimar, kavramı bitirir bitirmez ve işe başlamadan önce, onu ayırt edecek güzellik, fayda ve uygunluk hakkında zaten kesin bir fikri vardır.

Mimarın korumaya mecbur olduğu mimari değer ve mesleki erdemin tüm özelliklerine, binanın maliyetinin önceden belirlenmiş sınırlar dahilinde olması beklentisi eklenmelidir. Vitruvius bile burada, mimarın aşırı maliyet aşmaları için kişisel

sorumluluğuyla ilgili eski Yunan yasalarına atıfta bulunarak bir fikir vermiştir (Petrovskiy, 2006:101).

1927'nin El Kitabı'na göre "Mimarın en ciddi görevlerinden biri işin olası maliyetini tahmin etmektir. "Bununla birlikte, piyasa güçlerinin hareketliliğinden kaynaklanan fiyatın ön görülemezliği göz önüne alındığında, Harzdbook, bu profesyonel yükümlülüğü iddia etmede Vitruvius'tan daha az iyimser görünmektedir ve "... Mimar tahmin yeteneğini gösteremezse, mal sahibi adalet içinde aceleci yargılamayı reddetmelidir ."

1924'te yayınlanan ve McKim, Mead ve White firmasının ofis el kitabından uyarlanan Ofis Uygulama El Kitabı, inşaatın dayanıklılığı için bir dizi görece değer tanımlayarak inşaat maliyeti konularını kalite ve hatta bina kullanımına bağlı olarak süsleme derecesi sorunlarıyla ilişkilendirir. Vitruvius'un savunma, dini ve faydacı yapıların gereklilikleri konusundaki şartnamelerini tekrarlayarak, önemsiz, konut ve ticari işlevlere ayrılan binalar için dayanıklılıkla orantılı olarak azalan bir inşaat kalitesi ve bakım maliyetleri ölçeği önerilmektedir. İkincisi, el kitabı açıkça "[ticari karakterdeki tüm binalarda gelir getirisi unsuru en önemli faktördür ...", mimarın sahip olması gerektiğini öne sürerek yaşam döngüsü maliyetinin mantığını öngörürken ” her zaman uzun yıllar boyunca minimum bakım maliyeti olduğunu unutmayın. " diye eklemiştir (Adams, 1924:52-53).

Bu nedenle, Depresyon öncesi dönem uyarılarına rağmen, El Kitabının 1943 baskısına gelindiğinde, "Bir Mimarın Değerini" tanıtan bir AIA belgesi, "iyi bir Mimarın genellikle Mal Sahibine ücretinden çok daha fazla miktarda tasarruf sağladığını" açıkça belirtmektedir. "Mimarının karlılığına ilişkin hükümlerin ortaya çıkmasıyla aynı zamanda, geleneksel Vitruvius üçlüsüne bağlılık azalmış görünmektedir. 1943 baskısı tereddütle mimarın "güzellik iddiasına" atıfta bulunurken, konfor, sağlık, bina bilgisi, planlama verimliliği ve çekicilik gibi diğer konuları vurgular. 1958 baskısı, güzelliğe ve hatta çekiciliğe yapılan atıfları tamamen ortadan kaldırarak, bunun yerine belirsiz bir "ayırt edici tasarım" kavramının yerini alırken "iyi bina, ekonomi ve verimli inşa operasyonu" nu vurgulamaktadır. Programatik ve teknolojik karmaşıklığın arttığı bir çağda, bu AIA belgeleri, problem çözme uzmanlığı ve profesyonel hizmet yoluyla alaka düzeyini ve içsel ekonomik değerini yükseltmeye çalışan, modernizasyon atakları içindeki bir mesleği tasvir etmektedir. Bununla birlikte, kültürel modernitenin ilkelerine yeniden yönelim, klasik olarak emsal olan mimari güzellik ve yurttaşlık

uygunluğu kavramlarının ikamesi olarak bu tür mühendislik kriterlerinin yaygın bir şekilde benimsenmesini hızlandırmıştır (Miles, 1961:13).

3.3 Estetik

Estetik, Vitruvius'un mimari için belirlediği temel ilkelerinden üçüncüsü olmaktadır. Vitruvius'a göre güzel yapı inşa etmek için mimarlık, daha çok estetik üzerinden sanat faktörü ile ilişkilendirilmiştir. Nesnel güzellik üzerine üretilen ve duyuları tatmin eden mimarlık, Antik ve Orta Çağ'da yapı ve düşünce üzerine gerçekleştirilmiştir. Yapılı çevrede kendini hissettiren üretimin mimari yapıt olması için modern çağ ve sonrasında sanat faktörü her ne kadar göz önünde bulundurulsa da, estetik ve sanat kavramının çehresi değişmiştir. Mimarinin bilinen değerler dizisi sanat cephesinden bu gün de ters yüz edilmiştir (Şerbet, 2019:21).

Bir karaktere veya bir ifade değerine sahip olan mimari yapının inşa edilmesi kabul edilebilir olsa da, bunu icra eden mimarın neyi dile getireceği noktasında bazı zorluklar belirlemektedir. Mimari yapının vurgusu, orantılılığı, karşıtlığı, birliğinin bir ölçeği olur, ancak anlatımız olmazsa, "bir şey söylemezse" canlı bir organizma olması pek mümkün olmamaktadır. İnsana dair kentlilik, gülümseyen bir güç, mizah, bayağılık, gösteriş, zarafet, soyluluk gibi betimlemeler mimarlıkta da bulunmaktadır. Binayı bir insanı okur gibi okumak, insanın sadece mizacını (cimri veya cömert, cahil veya bilge, yapmacık veya samimi, telaşlı veya sakin) görmek değil, aynı zamanda karakterini, dinamik kişiliğini, kendini varlığının ötesinde ruha sahip olmasını çözümlemek bir duyarlılık meselesi olmaktadır. İnsanların nasıl olduklarına rağmen olmadıkları gibi kendini ifade etmesi gibi, binaların fonksiyonel maskesi giymesi de rahatsızlık vermektedir. Sonuç itibariyle, bina da insan gibi samimi olmalıdır (Zevi, Çev. Tümertekin, 2015).

Estetik özellikleri mimarlıkta biçimsel nitelikler de barındırmaktadır. Dekorasyon ve stille ilişkili olan güzellik kavramı, Antik dönemde mimarlık biçiminin arkaik anlamına denk gelmektedir. Biçim, modern hareketle Adolf Loos'un süslemeyi kınamasından bu zamana kadar boşluk, doluluk, denge, orantı, ritim ve tekrar gibi kompozisyona özgü terimlerle ifade edilmekte ve yapıların mekan ve görsel kalitesi bu öğelerle belirlenmektedir (McLeod, Çev. Anay, 2011). Bu da Vitruvius'un Estetik ilkesinde bir yapının güzel olmasında kastettiği asıl kavramlarla birebir uyuşmaktadır.

Mimarlığın Vitruvius'a kadar uzanan "sağlamlık, işlev, güzellik" ölçütleri Kuban'a göre bu gün de devam etmekte, güzellik ölçütü yerine "anamlı biçim" gibi zengin içerikli bir ifade kullanılmaktadır (Kuban, 2011).

Adolf Loos'un mimarlığın sanat olup olmadığı Demirel'e göre tartıştığı konulardan biri olmaktaydı. Demirel'e göre mimarlığın estetik kaygılar içinde kaybolup gitmesi, ve sadece biçim güzelliğini umursayan bir kavrama dönüşmesi, Loos'un esas kaygılarından biri olmaktaydı. Loos, Louis Sallivan'ın "biçim işlevi izler" gibi sadece işlevselliği öven öğretisini benimseme de, salt bir biçim güzelliği arayışına da girmemiştir. Mimarlık, Loos'a göre sadece işlev, ya da sadece biçimi önemsemek yerine, duygusal olarak bir mekan ortamı yaratmalıdır (Demirel,2014).

3.3.1 Harmoni ve Simetri

Vitruvius mimarinin simetriye dayanmasını eserin üyeleri arasında uygun anlaşma adını vermiştir. Yunanca'dan tercümede simetri, "birlikte ölçülen" anlamına gelen simetros kelimesinden gelmektedir (Lephas, 1998:261).

Vitruvius tarafından yazılan kavramlar Avrupa kökenli olmasına rağmen, evrensel görünmektedirler. Harmoni ve simetri kavramları bilinçli olarak kullanılabilen olmalarına rağmen modernistler, 20. yüzyılın başlarında asimetrik yapılar tasarlayarak Klasik simetriye karşı çıkmışlardır. Mimaride harmoni, kutsal olanı vurgulamak için manevi anlamda kullanılmıştır. Buna örnek olarak Hong Kong'daki Po Lin Manastırı gösterilebilir. Burada sadece San Men Çin dağ kapısının simetrisini değil, aynı zamanda orantının tuhaf büyüklükteki Buda heykeline nasıl dikkat çekebileceğini de gösterilmektedir (Raghavan, 2015).

Simetri, eserin oluşturulduğu unsurların birbirleriyle karşılaştırılabilecekleri ortak bir ölçüye sahip olduğunu ifade etmektedir. Mimaride, bir öge diğerlerini gölgeleyebilmekte ve onları önemsiz veya ilgisiz kılabilir. Bu Vitruvius'un korktuğu ve mimarları uyarmaya çalıştığı tehlikeyi oluşturmaktaydı. Düzen, işin tamamında simetriyi korumak için ayrı ayrı ele alınan işin üyelerinin dengeli ve ölçülü bir şekilde ayarlanması ve bir önem hiyerarşisinin oluşturulmasıdır (Petersen, 1916:1).

Çalışmanın "harmonik" karakteri, üyelerin ve parçalarının temel görece önemlerine göre "derecelere" uygun şekilde belirlenmesinden kaynaklanmaktadır.

Bir tapınağın tasarımı, ilkeleri mimar tarafından en dikkatli şekilde gözlemlenmesi gereken simetriye bağlı olmaktadır. Oran, bir eserin tamamının ve bütününün üyelerinin ölçüleri arasında standart olarak seçilen belirli bir bölüme olan uyumdan oluşmaktadır. Simetri bu sonuçlardan meydana gelmektedir. Simetri ve orantı olmadan herhangi bir tapınağın tasarımında hiçbir sebep var olmamaktadır. Vitruvius genellikle IV. Kitabında Dor kapılarının ve sütunların simetrisinden bahsetmiştir (Pollitt, 1974).

3.3.2 Renk ve Doku

Yapıda renk, doku, ışık bir bütün olarak ele alınmalıdır. Renk ışığın ayrılmaz bir ögesi olmaktadır. Dokuyu oluşturan malzemelerin doğal malzemeler olduğu, kervansarayların iç mekanlarına etki eden estetik faktörler incelendiğinde görülmektedir. Güran'a göre han mimarisinin en karakteristik uslubu taş ve daha çok tuğla atıllı taş tekniğinin kullanılmasıdır. İç bölümlerde ise moloz taş duvar ahır, bodrum gibi alanlarda tali kısımlarda kullanılmıştır (Güran,1978).

Renk, doku, ışık düzeni kapalı mekanlarda birbirinden ayrı şekilde ele alınamamaktadır. Görsel algılama için mekanın içinde algılanabilir bir ışığın var olması ve bu ışığın ışıklık veya renk karşıtlarıyla anlamlaşmış olması temel koşul olmaktadır (Ünver, 1993:1).

Malzemenin belirlenmesi, iç mekan tasarım sürecinde ilk tasarım fikirleriyle eş zamanlı başlamaktadır. Bu aşamada, tasarımcının deneyimi, malzeme çeşitliliğine hakim olması, bilgi birikimi bütün mekanın fonksiyonel ve görsel uyumunu sağlayabilmek için son derecede önem arz etmektedir. Fiziksel çevre kontrol sistemleri, kısıtları, olanakları, uygulama biçimleri, davranış özellikleri gibi pek çok teknik başlığın yanında malzeme, iç mekan ambiyansını belirleme anlamında da önemli rol oynamaktadır. "Element of Architecture" adlı çalışmasında Henry Wooton Vitruvius'un mimarlık kuramında etkili olan temel gereksinimine göre malzeme seçim kriterlerini dayandırmakta ve "sağlamlık, uygunluk ve güzellik" kavramlarıyla açıklamaktadır (Edwards, 2011).

İç mekan tasarımında malzeme seçimi için, esinlenme, önceki deneyimlerin tekrarlanması, adapte edilmesi gibi yaklaşımlar olduğu gibi, analiz ve senteze dayalı akılcı bir başka yoldan da söz edilmelidir. Tatmin edici çözüme ulaştıracak ihtiyacı tam

olarak karşılayacak ve malzemeyi belirlemek, malzemenin teknik verilerini analiz etmek ve bütçe kısıtları çerçevesinde hareket etmekle başlamaktadır. Sentezleme aşamasında ise deneyimler devreye girmekte ve ihtiyaç programında yer alan mekanların tasarımcının hayal ettiği görünümle eşleştirilmesiyle sonuçlanmaktadır. (Edwards, 2011). Bu anlamda Vitruvius'un özetlediği biçimiyle "sağlam, uygun ve güzel" olanı belirlemek fonksiyonel, teknik ve estetik beklentileri optimum düzeyde karşılamak şeklinde yorumlanabilmektedir. İç mekanda malzeme seçimi, tasarım kriterleri, fonksiyon, kullanıcı faktörü, bütçe gibi pek çok farklı belirleyiciyi aynı anda doğrulayabilecek bir kararlar bütünü oluşturmaktadır. Ancak, güzel ve uygun olmak tanımları sadece estetik anlamda tatmin edicilikten daha büyük bir kavramı ima etmektedir. Malzeme ve mekan arasında kurulması gereken fonksiyonel ilişkiler yanında malzemenin taşıdığı anlam, bir başka temel belirleyici olarak düşünülmelidir (Dinçay, 2019).

Vitruvius "Mimarlık üzerine on kitabı" 'da doğal renklerden bahsederken her bir rengin hangi bölgede bulunmasından, onların nasıl elde edilmesi tekniğinden ve duvar ressamlığından geniş şekilde bahsetmiştir.

Mermere dair anlatımlarında Vitruvius bu malzemenin dokusunun homojen olmadığını, ancak bazı bölgelerde mermerlerin taneleri gibi doğal parlaklıklara sahip olduğunu; bu tür mermer ezildiğinde ve öğütüldüğünde iş için çok faydalı olacağını anlatmıştır. Renklerinin bir kısmının doğal olduğundan, birikintilerinin bir kısmından elde edilmesinden, bir kısmının da iş sırasında aynı nitelikleri korumak için işlenerek veya belli oranda karıştırılarak başka şeylerden yapılmasından bahsetmiştir (Petrovskiy, 2006:140).

3.3.3 Oran ve Orantı

Estetik, hoş, zarif görünümü ve elemanlarının oranlarının orantılılık kurallarına uygun olmasıyla oluşmaktadır. Vitruvius'un estetik ilkesinde öne sürdüğü en temel kavram "Eurythmy" yani orantılılık olmaktadır.

Orantılılığın temeli oluşturulduğunda ve tüm boyutlar hesaplandığında, mekanın koşullarının, yapılma amacını veya görünüşünü hesaba katarak ve kısaltmalar veya eklemeler yoluyla böyle bir denge elde edilirse, her şey doğru görünecek ve görüntü açısından arzu edilecek hiçbir şey kalmayacaktır.

Bu yolda ilk adım, mimarın tereddüt etmeden geri çekilebileceği bir orantılılık temeli oluşturmaktır; daha sonra yapının gelecekteki alanı üzerindeki mülkün uzunluğu ve genişliği belirlenmeli ve boyutları belirlendikten sonra orantılılık uygulanmalıdır, böylece binanın dış cephesi eurythmy hakkında şüpheye neden olmayacaktır (Petrovskiy, 2006:111).

Geleneksel bir binanın alabileceği en büyük onur güzel olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel mimarlar ve bazen modern mimarlar yargılarını orantılı olduğu iddiasıyla desteklemektedirler. Baskıya uğradıklarında, her zaman bütün sayılar arasındaki oranlara, altın bölümü veren geometrik yapıya, bileşimin önemli kısımlarına düşen paralel çizgileri gösteren diyagramlara ve diğer sayısal ve coğrafi önermelere bağlı olan ifadeleri kullanmaktadırlar. Klasik sütuna olan bağlılıkları genellikle birçok parçayı ve bütünü geleneksel sayısal oranlarla boyutlandırma kapasitelerine dayanmaktadır (Westfall, 2012).

Vitruvius teorisinin açıklayabileceği bir içerikle mimarlık sanatından ortaya çıktığından beri, oranlar mimarinin güzele ilişkin iddiasının temelini oluşturmaktadır. Pisagor (MÖ 570 – 490), orantıyı uçlar arasındaki ortalamaı belirleme ve karşıtları bir ilişki ipinde harmanlama aracı olarak düşünmekteydi. Bu rol, Batı geleneğinin düşüncesinde yaygın bir unsur haline gelmiştir. Orantısız, sadece rastgele kaos var olmaktadır. Oran, iyi biçimlendirilmiş bir insan figürü ve bir bina gibi farklı farklı türden iki öğenin sahip olduğu ve paylaştığı önermeler arasındaki düzenin ve uyumun kanıtı olmaktadır (Gramort, 1964).

Klasik düşüncede orantı, iyi ile güzel arasındaki uyumu sağlamıştır. İyiyi ve güzeli birleştirmek artık mimari, şehirler, adalet veya güzellik tartışmalarının merkezinde olmamıştır. Ahlaki ve doğa bilimleri aynı mantık çerçevesinde yorumlandığında ve aynı kozmik düzene bağlıyken, antik çağda birleşim yaranmıştır. Bu düzenli kozmos kapalı, ama sonsuz olmaktadır. Yaratılış tamamlanmış ve tüm yaratılmış şeyler Büyük Varlık Zinciri içinde düzenlenmiştir. Bu Büyük Zincirde, yalnızca insana akıl ve özgür irade bahşedilmiştir. Bunlar ona “Kendini Bil” talebini yükledikten sonra doğruyu bilme, iyiyi ve güzelliği arayışını insan doğasına yerleştirmekte ve bunu yapmak için taklit doktrinini geliştirmiştir (McEwan, 1993).

Mimaride taklidin temel amacı orantı olmaktadır. Rolü, mimarının karşılaşması gereken koşullar ve kriterlerde belirlenmiştir. Birincisi, Sir Henry Wooton ‘un “iyi inşa etme” emtia, sağlamlık ve zevk için üç şart olarak adlandırdığı kavramdır. Bina daha iki grup kriterle karşı karşıya gelmektedir:

- 1) Biçimsel kriterler – Simetri, eurythmy ve nezaket
- 2) Şantiye ortaya çıkan kriterler – Sipariş, konfigurasyon ve tahsis (Critchlow, 1994:133-168).

Oran, her iki grupta da ağırlık yapmaktadır.

Biçimsel kriterler arasında simetri, Vitruvius’un 3. ve 4. Kitaplarındaki tartışmalarında yer almaktadır. Tapınaklar için kapsamlı tasarımların gerçekleştirilmesinde bu kriterler aracı olmaktadır. Vitruvius’un 3. Kitabındaki ilk satırlar tam da bu anlama gelmektedir:

“Bir tapınağın kompozisyonu, mimarların ustalaşmak için en büyük özeni göstermesi gereken ilkeleri olan simetriye dayanmaktadır.” (Petrovskiy, 2006:56).

Simetri, Yunancada analogi olarak adlandırılan orantıdan türemektedir. Orantı, orantısız sistemin elde edildiği işin ve bütünü her bir unsurunun karşılıklı kalibrasyonu olmaktadır. Hiçbir tapınak, öğeleri iyi orantılı bir insanınki gibi kesin olarak hesaplanmış ilişki ipuçlarına sahip değilse, simetri ve orantı olmaksızın herhangi bir kompozisyon sistemine sahip olamayacaktır.

Vitruvius’un orantılar için bahsettiği ilk kaynak olan kare ve daireye yerleştirilmiş tanıdık Vitruvius adamı uzayın, yani doğanın düzeni, uyumu ve orantılılığı ile uyumlu olmaktadır. Vitruvius’un simetri kelimesi, mimarın doğadan, insan figürünün mikrokozmandan ve felsefesinden yapıya aktardığı biçimsel niteliklerin oranları, sayıları ve geometrik şekillerinin kısa bir gösterimi olmaktadır (Lovejoy, 1936).

Taklit simetrisinin özelliklerini bulmakta ve onları binaya yerleştirmektedir (Wooton, 1624:1).

Bin yıl sonra Leon Battista Alberti, Vitruvius’u yeniden yazmıştır. Alberti, Vitruvius’un zevkini, venustasının yerine Hristiyan soyuna sahip farklı bir kelime olan

“pulcher” – ı kullanmıştır. Pulcher, klasik edebiyatta görünse de, Vitruvius’da görünmemiş ve bu anlamı orta çağda kazanmıştır. Mimarlık, yaratılıştaki güzellik algısı ve insanın taklit yoluyla Tanrı’yı erişilebilir kılan güzelliğe sahiptir. Bu, bir bina içinde algılanabilen nesnel içeriği zevkten bir çentik yukarı kaydırmaktadır. Pulchritude, güzellik içerik olduğunda, iyiye olan özlemin de öyle olduğunu öne sürmektedir (Geertman, 1993).

Bütün bunlar, on yedinci yüz yıldan sonra yazılan mimarlık tarihinin baskın anlatısında kaybolmaktadır. Oranlar güzelliğe bağlı kalmakta ve güzellik Claude Perrault 17. Yüzyılın sonunda bu ittifakı bozana kadar binada objektif bir varlığını sürdürmüştür. Perrault, güzellikte evrensel hiçbir şeyi finanse etmeden, onu binadan izleyiciye, nesneden özneye kaydırmıştır ve güzel bulduğumuz niteliklerin doğanın güzelliğini taklit etmenin değil, geleneklerin belirlediğini iddia etmiştir. İnsanların güzel olarak tanımladığı bir şeyi üretmek, yalnızca gelişmiş bir zevk gerektirmektedir (Payne, 1999:35-41).

Zevki bulduğumuz oranlar, alışkın olduğumuz oranlar olup, doğanın ya da insanın vücudunun düzeni, uyumu ve oranlarıyla ya da filozofların düşünceleriyle hiçbir ilgisi olmamaktadır. Simetri, bir eksenin zıt taraflarındaki yalnızca biçimsel benzerlik olmaktadır. Bize zevk veren şeylerin üretiminde taklidin rolü yoktur. Olsaydı, taklit orijinaline ne kadar yakınsa, zevkimiz o kadar büyük olurdu. Güzellik, bireysel zevke dayalı bir yargıda bulunmakta ve bu nedenle tartışmaya açık olmamaktadır (Jones, 2000:40-43).

Güzellik, taklit, simetri ve orantılar mimaride büyük oyuncular olduğundan akıl, yargı ve eurythmy de öyle olmaktadır. Oranlar sabit miktarlar değil, orantılılık için rehberlerdir. Daha da önemlisi, orantılılık, şekilsizlikte algılanabilir ilişkileri yönetmektedir. Vitruvius şöyle yazmıştır: “Şekillilik (eurythmy) çekici bir görünüm ve elementlerin bileşiminde tutarlı bir özelliktir”. Indra Kagis McEwen ‘in yorumu kesin olarak “İyi biçimli bir adam için inşa edilmiş analog” diye yazmaktadır, “simetrinin görünümü, Vitruvius’un eurythmy dediği şeydir”. “Parçalar bir araya getirildikten sonra güzel görünüşü güzel görünüşü ve uygun yönüdür”; Bir mimarın bakanın gözünü düzleştirmek için orantıları ayarlayarak, ya da “yumuşatarak” çaba göstermesi gereken son derece ikna edici görünür biçim tutarlılığıdır. Vitruvius ve Alberti, kanonik yapıyı

oluşturarak eurythmy'yi üretmek için gereken boyutlarda yapılan ayarlamaları vurgulamaktadır (Vitruvius translated by Rowland, 1999:188-189).

Tecrübeye, yetenek ve amaçlara dayalı düşünce Perrault'un eurythmy'e ulaşmak için reddettiği yol olmaktadır. O eurythmy ve orantının aynı şey olduğunu yazmaktaydı. Simetrinin (iki taraflı benzerliğin) bir oranı özelliği olduğunu açıkladı. Teoride, eleştiride ve pratikte mantıklı düşünce Vitruvius'un "ratiociation ve fabrica" olarak adlandırdığı ve Alberti'nin de bağdaştırma olarak adlandırdığı mimarın taklit edeceği birlik, mimarının teorisi, eleştirisi ve pratiğindeki ve marjinalleştirilmiş güzellikteki oranlar için bazı kötü tanımlanmış roller tarafından yerleştirilmekteydi (Perrault, 1683,translated by McEwen, 1993).

Vitruvius ve halefleri her zaman iyi inşa edilmiş binaları malzeme, sağlamlık ve estetik ile güzel mimari kavramı arasında ayırım yapmaktadırlar. Güzellik, yalnızca oküler duyumda değil, algıda ve mantıkta da bulunmaktadır. Mimariyi üç temel ilke üzerinde desteklenmiş olarak düşünebiliriz. Maddi bir şeyi inşa eden tektonik, görsel niteliklerinin yargılanmasına izin veren biçimsel ve ortama katkıda bulunarak sivil düzene hizmet eden kentsel temeller olarak tanımlanmaktadır. Bunların her biri yapı sanatında başlamakta ve mimaride güzellik için gerekli birliği sağlamak amacıyla diğerleriyle birleşmektedir (Springer, 2008).

Tektonik temelde, güzellik algısı yapının istikrar ve bozulma ile ilgili doğa kanunlarına saygı göstermesini gerektirmektedir. Ancak binanın mimarisinin güzelliğine katkıda bulunmak için daha fazlası gerekmektedir. Kendisini "zorunluluğun ürünü" olarak inşa etmekten uzaklaştırmak için taklidi kullanmalı ve "sanatsal niyetin ürünü" olarak görünmelidir (Macmillian, 1981).

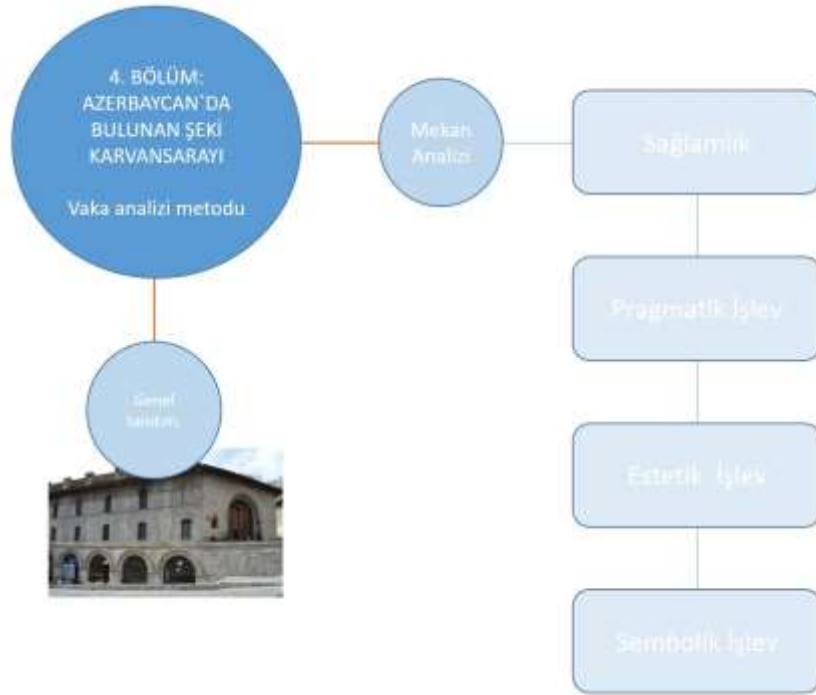
Orantılılık, aşırı büyük boyutlandırma veya anoreksik yetersizlikle dizginlenmektedir. Bireysel destek elemanları, yüklerini destekleyecek kadar sağlam görünmelidir. Sert veya pürüzlü malzemeler, özellikle boşluğun veya saydam bir şeyin üzerindeki herhangi bir öge için ikna edici görünür bir destek olmadıkça daha az sert veya pürüzsüz malzemelerin üzerine yerleştirilememektedir (McEwen, 2003:198).

Bir bina makul bir anlatımla açıklanabildiğinde, iyi ile güzel arasındaki görünmez benzetmeyi de görülür kılabiliriz. Bu benzetme, bir sivil sanat olarak mimarlık gelenekleriyle ve klassizmin anladığı şekliyle doğadaki iyi ve güzelin kaynağı olarak

onaylanmıştır. Böyle bir bina, iynin sembolü haline gelmektedir. İyi ve uygun bir şekilde sanat olarak tasarlanmış yapılar, onu görececek ve algılayacaklar tarafından tanınacaklardır. Ve yeni binalar inşa ederken doğayı taklit etme yeteneğine ve eğitimine sahip olanlar, insanlar ihtiyaçlarını karşılayan güzel şehri restore etmekten hoşlanacaklardır (Porphyrisos, 1991:41).

4. BÖLÜM: AZERBAJCAN'DA BULUNAN ŞEKİ KARVANSARAYININ MEKAN ANALİZİ

Şeki Kervansaray Kompleksi, vaka analizi metodu ile belirlenen konu içeriğine ve kapsamına bağlı olarak bu bölümde incelenmiştir (Resim 4.1). Öncelikle yapı hakkında genel bilgi verilmiş, daha sonra Vitruvius prensiplerinin günümüz mimari gereklilikleri çerçevesinde güncellenerek oluşturulan maddeler doğrultusunda yapının analizi gerçekleştirilmiştir.

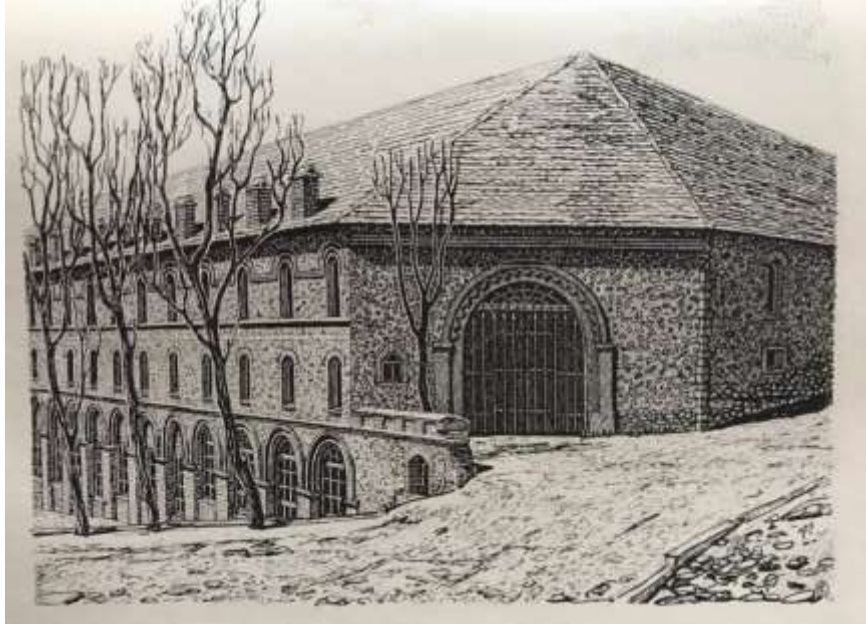

Görsel 11: Bölümün akış diagramı.

4.1 Şeki Karvansarayının tarihi

Kervansaray - Şeki'de, bir kısmı otel olarak kullanılan tarihi bir anıt olmaktadır. Orta Çağ'da ticaretin hızla gelişmesi, o zamanlar Azerbaycan topraklarında bulunan kervansarayların önemini artırmış ve yenilerinin inşasını desteklemiştir. Genellikle kervansaraylar, bir kapısı olan kaleler şeklinde inşa edilmiş, bu kapılar kapatılması onları tehlikeli olaylar sırasında mümkünsüz hale getirmiştir. Şeki, genellikle sanat ve ticaret şehri olduğundan burada çok sayıda pazar meydanı ve kervansaraylar inşa edilmiştir. Ticaret-Pazar kompleksi Şeki kalesinden Gurjan nehri istikametine doğru giden yoldaki sokakta bulunmaktaydı. Bu sokak, şehir merkezinin devamı olmakla

beraber, şehir strüktürünün esas ögesi olmaktadır. Şehir kervan yolları ile Azerbaycan hanlıklarının ve başka devletlerin ticaret merkezlerinin bu ticaret magistralinde birleşmesini tesadüf olmamaktadır. Şeki kalesinden başlayan bu yol kalede yerleşen Şeki Han Saray'ının şehrin esası olduğunu göstermekteydi. Şehrin panoramı bu kuleden daha manzaralı ve geniş planda görülmektedir. Şehri iki hisseye ayıran ticaret merkezi şehrin karşı karşıya bulunan kapılarını birleştirmektedir, (Resim 4.2).

Görsel 12. Yukarı Kervansarayın genel görünüşü

(Azerbaycan Milli Arşivi, çizim).

XVIII-XIX yüzyıllarda Şeki`de olan 5 büyük kervansaraydan günümüze kadar sadece ikisi - Yukarı Kervansaray ve Aşağı Kervansaray gelmiştir. Bu yapılar, Gurjan nehrinin sağ sahilinde yerleşmekte ve şehrin esas ticaret merkezi sayılmaktaydı. Her iki yapı yerel mimarlar tarafından inşa edilmiş, plan özellikleri, büyüklüğü ve ticaret için uygunluğuna göre Zakafkasya meşhur olmuştur. Feodal Doğu'nun esas halka açık yapılarından birinin kervansaray olması günümüzce herkese malum olmaktadır. Azerbaycan'a gelmiş gezginlerin birçoğu bu yapılardan gezi hatıralarında bahsetmiş, bazıları yapının görünüşünün tarifine çalışmalarında daha fazla yer vermiştir.

Orta çağlarda kervansaraylar şehir strüktüründe önemli yer tutmaktaydı. Tarihçiler, Azerbaycan'ın büyük şehirlerinde çok sayıda kervansarayların olduğunu söylemektedirler. Evliya Çelebi'nin notlarına göre tarihi Azerbaycan şehri olan

Tebriz’de (şimdiki İran İslam Cumhuriyeti) 200’e kadar kervansaray bulunmaktaydı (Çelebi, 1914). Kervansarayların bir diğer özelliklerinden biri farklı dönemlerde esas işlevlerini her zaman koruyabilmeleridir.

Kervansaraylar, hem şehir merkezi, hem de ticaret yollarında inşa edilmişlerdir. Şehir kervansarayları yalnız kervanların ve ayrı ayrı gezginlerin kalması için değil, aynı zamanda farklı ticaret işlemlerinin yapılması için de tasarlanmıştır. Bu yüzden şehir kervansaraylarında ticari anlaşmaların bağlanması için özel odalar var olmaktadır.

4.2 Vitruvius’a Göre Mekan Analiz Metodunun Önerilmesi

Vitruvius bundan iki bin yıl önce zamanının mimari tekniklerine, kurallarına ve gereksinimlerine göre ‘De Architectura’ adlı eserinde kendine ait bir analiz metodu önermiştir. Bu analiz metodu, güncel analiz metotları ile karşılaştırıldığında bir mimari yapının analizinde temel kavramlarla aynı mantığa sahip olsa da, teknolojik açıdan yetersiz kalmaktadır.

Mimarlıkta mekan analizi konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda mekan kavramı elemanlar, organizasyon, ilişkiler vb. boyutlarıyla ele alınmaktadır. Mekan analizleri için farklı metotlar kullanılabilir. Bunlar şu şekildedir

Geometrik Analiz – mekanı oluşturan birimlerin ve mekanın geometrik özelliklerine yönelik araştırmalar olarak tanımlanmaktadır (Bozkur,1962).

Fonksiyonel Analiz – her organizasyon ya da mekanın belirli işlevsel gereklilikleri bulunmaktadır. Bu analiz yönteminde fonksiyon-mekan ilişkisi araştırılmaktadır.

Yapısal Analiz – yapıların oluşumunu etkileyen en önemli belirleyici yapım yöntemleridir. Mekanı biçimlendiren zemin, duvar, kolon, tavan gibi strüktürel öğelerin özellikleri ve mekanın üç boyutlu kimlik kazanmasını sağlayan konstrüksiyon sistemine dair yapılan araştırmalar olarak tanımlanmaktadır.

Toplumsal Analiz – mekan insanı içinde barındıran ve onun ihtiyaçlarına göre biçimlenen bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Mekan ve kullanıcılar arasındaki ilişkiler, insanların mekan içindeki davranış biçimleri toplumsal analiz çalışmalarında incelenmektedir.

Vitruvius kavramlarına göre yapılan analiz yukarıda belirtilen analiz metotlarının hepsini kapsamaktadır.

Vitruvius tarafından yazılmış olan *de Architectura*, Mimarlık Üzerine On Kitap, mimarlık eğitiminin, kuramlarının ve uygulanmasının neredeyse bütün yerleşik kavramlarını, bütüncül bir bakış açısından mimari bir bakışla ortaya koymuş, ulaşılabilen tek kaynaktır. Vitruvius kavramları bundan 2000 yıl önce meydana çıksa da, günümüzde halen geçerliliğini korumaya devam etmektedir. Hiç bir kavramsal içerik değişmeden kalamaz elbette. Zamanla dönüşmekte, yeniden tanımlanmakta ve zenginleşmektedir. , Vitruvius, değişkenlerin hangi şartlarda ne tür bir ilişki içinde ele alınarak mimari sonuca ulaştıracağı mevzusunda bir anlayış, mekana dair ölçülebilir ve ölçülemez etmenler ve bütüncül yöntem önermektedir. Bu yöntem, bir şema-altlıktan başlayarak elemanlar arası ve elemanlar ile bütün arasındaki ilişkileri ve elemanların kendi içsel nitelik ve niceliklerini tarif etmeye çalışmaktadır. Yapının sağlam (firmitas), işlevsel (utilitas), estetik (venustas) olmasını sağlayan, mimarın bu üç kavramın üzerine inşa edilen bütüncül bakış açısıyla hareket etmesidir. Vitruvius kavramlarının tanımları zamanla farklı yazarlar tarafından ele alınmıştır. Vitruvius'un kaynaklarına ve kitabın yazıldığı döneme dair bilgiler arttıkça ya da değiştikçe, kitaptaki metinlerin nasıl çevrileceği ile alakalı görüşler farklılaştıkça bu yaklaşımların çeşitleneceğini düşünmek doğru olmaktadır.

Vitruvius'un altı kavramı üzerine temellenen tartışma zemini ve kültürel süreklilik *de Architectura*'nın içeriğini aşan sınırlara sahip olmaktadır. Acar tarafından Rosetta Taşı olarak tanımlanan içerik, *de Architectura*'nın mimarlığın mekana, tasarıma ve yapmaya dair yüzlerce yıllık felsefi tartışmalara, geleneklere ve yaşamsal pratiklere dayanmakta olduğunu göstermektedir. Bu eser Vitruvius'tan sonra yazılan bütün kuram ve tarih metinleri için de bir başlangıç noktası olmaktadır. Vitruvius kısaca, estetik ve felsefeden, ödünç almak zorunda olduğumuz kavramlarla, 'iyi, doğru ve güzel' mimarlık için ölçütler miras bırakmıştır.

De Architectura'dan sonra yazılan bütün metinler bu mirasın yanlışlığını veya doğruluğunu ispatlama çabası sergilemişlerdir. Bu çaba içinde, Vitruvius'un bütüncül yapı taşlarından bazılarının yok sayılarak, bazılarının öne çıkartıldığı da olmuştur. Fakat, düzen, ölçek, ölçü, oran, ekonomi ve amaca uygunluk kavramlarına başvurmadan mimarlığı ve mekanı anlama, öğrenme, aktarma ve yapma çabasından

bahsetmek pek mümkün olmamaktadır. Bu kavramların kullanılması mimarlık eğitimi için bu gün hala mimari tasarım ürününü tanımlamak, değerlendirmek ve tartışmak bunun bir göstergesi olmaktadır (Acar,2020).

Vitruvius kavramlarını bundan 2000 yıl önce ve bugün olduğu şekilde ele aldığımızda iki farklı üçgenle karşılaşmaktayız (Resim 4.3 ve 4.4).

Görsel 13. Vitruvius'a göre mimarlığın temel kavramları.

Resim4.2'de gösterilen üçgen bir yapı olarak varsayılırsa, bir yapı hem sağlam, hem işlevsel, hem de güzel olmak zorundaydı. Vitruvius üçgeni aslında tasarımın temeli gibi algılanmaktadır. Vitruvius'un neden böyle bir üçgeni oluşturduğunu anlarsak, bu kavramların güncel karşılıklarının ne olduğuna dair daha iyi bir fikre sahip olunabilir. Bugün hala Vitruvius'un kavramlarının değerlendirilmesi onların günümüze olan etkisini konu etmemiz için önem taşımaktadır.

Vitruvius'un önermesi Aristo'ya dayanmaktadır. Aristo, insanın etkenlerinin şu şekildedir:

Praksis – Eylem

Poezis – Yaratma ve Yapma

Teoriya – Bilme.

Günümüz yapılarının incelenmesi için Vitruvius üçgeninin verdiği referanslarla alınmış fakat değerlendirme sürecinde günümüz koşulları, teknoloji ve değişen gereksinimler dikkate alınarak yeniden kategori edilmiştir.

Vitruvius kavramlarına göre Kervansaray değerlendirildiği zaman esas amaç onu 2000 yıl önceye götürüp o zamanki standartlara göre değerlendirmek değil, 2000 yıl önceki standartları bugüne getirip, güncel standartlarla karşılaştırmaktır.

Çağdaş Vitruvius üçgeni'nin tarafları sağlamlık, pragmatik işlev, estetik işlev ve sembolik işlev kavramları altında ele alınmaktadır (Resim 4.4).

Görsel 14. Çağdaş Vitruvius Üçgeni

Bu çalışmada mekanın genel yerleşme ölçeğinden mekan organizasyona, bu organizasyon içindeki işlevsel, estetik, strüktürel ve sembolik işlevler incelenecektir.

4.3 Sağlamlık

Sağlamlık kavramı, Vitruvius'un yaşadığı dönemden bu yana farklı bakış açılarından ele alınsa da, temel analiz öğeleri değişmemiştir; Bir yapının sağlam sayılabilemesi için dayanıklı temele, konstrüksiyon sistemine sahip olması ve inşasında kullanılan malzemelerin sağlam ve kaliteli olması gerekmektedir.

Şeki Kervansarayı'nın sağlamlığı genel olarak Şeki mimarisine ait diğer yapılarla karşılaştırıldığında yapının muhafaza edilerek günümüze kadar ayakta kalmasında en önemli faktörlerden biri olmaktadır.

Çağdaş Vitruvius üçgeni'nin ilk önemli ögesi olan Sağlık kavramının analizinde yapının Konstrüksiyon sistemi, strüktür öğeleri, yapım malzemeleri ve onarım teknikleri araştırılmıştır.

4.3.1 Konstrüksiyon Sistemi

Soyut niteliği, strüktürün malzeme ve yapım yöntemlerinden tamamen bağımsız bir kavram olarak kabul edilmesini gerektirmektedir. Yapım yöntemleri ve malzeme ile sınırlı olmaktadır, örnek olarak; betonarme ya da çelikten yapılan bir strüktür kerpiçle tekrar edilememektedir. Sonuç olarak, farklı malzeme ve yapım teknikleriyle biçim tasarımına bağlı olarak benzer strüktürler elde edilebilmektedir.

Şeki Kervansaray Kompleksi'nin strüktürel sistemi belirleyen başlıca birimler şunlardır:

1. Mekanı yatay olarak sınırlayan birimler – zemin ve üst örtü.
2. Mekanı dikey olarak sınırlayan birimler – duvar, kolon ve ayak.
3. Mekanın bağlantı elemanları – kemerler.

Güneyden batıya doğru eğilimli bir topoğrafyaya sahip olması nedeniyle kervansarayın zemininin güney yönündeki bölümlerinin daha ağır tahribata uğradığı gözlemlenmiştir. Katlarını ayıran döşemesinin yıkılması nedeniyle, iki katlı olan hizmet bölümüne bağlı iki birimin hakkında günümüze ulaşan bir veri bulunamamaktadır. Avludan taş merdivenle çıkılan, çatıya geçiş sağlayan üst kat birimi onarım süresinde yeniden inşa edilen bir bölümdür. Bu bölüm güvenlik personellerine ait bir bölüm olarak günümüzde kullanılmaktadır.

Mekanı düşey şekilde sınırlandıran birimlerden duvarlar tuğla ve taş karışımı bir teknikte yapılmıştır. İki sıra tuğla ve iki sıra taş, üç sıra tuğla ve bir sıra taş şeklinde karışık tarzda duvarların kalınlıkları konumuna göre bağlı olarak değişmektedir.

Genellikle taş ya da taş ve tuğladan yapılmış düşey taşıyıcı ayaklar, dikdörtgen ya da kare kesitli birimlerdir. Sütunlar ya da kolonlar ise bazı yerlerde taştan kesitli, bazı yerlerde ahşap direkli şekillerde görülmektedir.

Kervansarayın bir diğere en önemli strüktürel birimlerinden biri kemerlerdir. Sütun ve ayakları bağlayan kemerlerde sıklıkla yuvarlak biçimli kemerlerin kullanıldığı saptanmıştır, (Resim 4.9).

Görsel 15. Şeki Kervansaraylarının Kemer Sistemi

(Araştırmacı, 2020).

Kemerlerde kullanılan malzeme bazen kesme taş, bazense tuğladır. Şekil 4’de görüldüğü gibi kemer sisteminde ritmik karakteristik bir özelliğın olduğu dikkat çekmektedir. Avlu etrafındaki revaklarda yer alan kemerlerin üst katta sivri olarak, alt katta yuvarlak olarak biçimlendiğı saptanmıştır.

Çatısının tamamı kesme taş ve ahşap konstrüksiyondan yapılmış damla örtülmüştür. Kervansarayın büyük bir kısmında tahrip olan ve yıkılan duvarlarda, önceden uygulanan onarımlarda eklenen moloz taşın duvarların daha sağlam olmasında önemli etki yarattığı gözlemlenmiştir.

Şeki Kervansarayı masif konstrüksiyon sistemine sahiptir. Burada duvar yüzeyleri en belirgin elemanlar olup, açıklıkların sadece pencere ve kapılardan oluştuğı bir sistemdir. Duvarlarda açıklıklar dışında ocaklar, nişler ve ibadet için mihraplarda inşa edilmiştir.

Şeki Kervansarayında genel olarak süslemeden uzak on beş ocak bulunmaktadır. İnşa edildikleri dönemde temel işlevleri mekanı ısıtmak olan ocaklar, geleneksel Azerbaycan mimarisinin en önemli öğelerinden biri sayılıp, mekanı ısıtma işlevi dışında yapının estetik güzelliği için süsleme işlevi de taşımaktadır. İhtiyaç doğrultusunda her mekanda farklı ölçülerde inşa edilmiştir. Yapının yeniden işlevlendirmesinde ocakların tamamı kapatılmıştır, bu sebepten dolayı varlıklarına restorasyon notlarından ve yapının çatısındaki bacalardan ulaşılmıştır.

Geleneksel kervansaray ve han mimarisinde nişler önemli bir yere sahiptir. Anadolu mimarisinde ince işçiliklerle karşımıza çıkan nişlere Şeki kervansarayında pek fazla yer verilmemiştir. Kervansarayda sadece bir kaç adet niş vardır. Bu nişler, mescit biriminin güney cephesinde, mihrabın iki yanında ve bazı misafir odalarında yer almaktadırlar. Oldukça sade olan bu nişler 25x40 cm ölçüsündedirler. Yeniden işlevlendirme döneminde ilk inşa dönemindeki malzemelerin muadilleri ile onarılmışlardır. Nişlerin kalıntıları kireç harcı ve kesme taş ile yeni duvarla birleştirilmiştir, (Resim 4.5).

Görsel 16. Misafir odasından nişler

(Araştırmacı, 2020)

Kervansarayın pencereleri mazgal tipte olup bir kısmı dışarıdan içeriğe doğru daha dar açıyla genişlenmektedir. Çoğu pencere cephe ve aynı zamanda avluya bakan iç kısımlarda ritmik tasarımla bir birini takip etmektedir, (Resim 4.6). Mekan boyutları nedeniyle batı ve kuzey ahırında hizmet bölümündeki pencerelere kıyasla mazgal pencerelerin daha küçük ölçülerde olması ahır birimlerinin ısı kaybını önlemekte, bu sebepten soğuk mevsimlerde ahırdaki binek hayvanlarının daha güvenli barınmasını

sağlamaktadır. Kapı ve pencerelerde sınırlandırılmış boşluklar, kalın duvarlar ısı kontrolünü sağlamak ve güvenlik nedeniyle inşa edilmiştir. Diğer mimari öğelerde olduğu gibi, kervansarayın pencerelerinde de süsleme kullanılmamıştır.

Görsel 17. Yukarı Kervansarayın Giriş Resmi

(Araştırmacı, 2020).

Kervansarayın temel mimari öğelerinden biri olan kapılar, genellikle farklı boyutlara sahip aynı tür kapılar ile geçiş sağlamaktadır. Tek ve çift kanatlı olan iç mekan kapıları kullanılmış olup, kapıların içinde en temel yeri büyük giriş kapısı tutmaktadır. Tablalı olup, avludan kervansaraya ilk girişi sağlayan kapıdır. Kanatların arasında demir döküm kapı kolları kullanılmıştır, (Resim 4.7,4.8 ve 4.9).

Giriş holü ve hizmet bölümündeki kapılar genellikle aynı malzemedен yapılmış yapının orijinal stiline uyum sağlamıştır. Bu kapılara hiç bir özel süsleme yapılmamıştır. Kesme taş ile örölü kemerli kapılar hamam bölümüne geçişte kullanılmıştır.

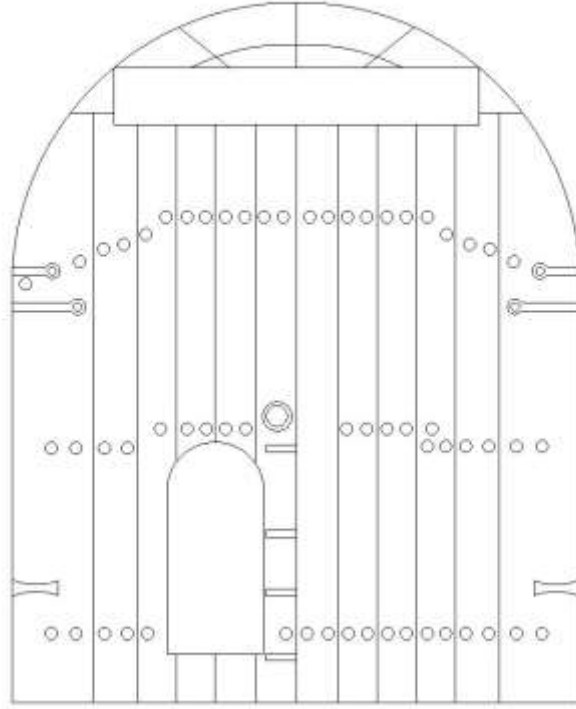
Yemek yeme alanı olarak işlevlendirilen mutfak kapısı boyut olarak diğerleriyle aynı boyutlarda ve iç mekandaki diğer kapılardan daha açık tonda uygulanmıştır. Ahır kapıları biçimsel olarak iç mekandaki diğer kapılardan farklılık göstermekte ve üç parçadan ibaret olan panellerle birleşmektedir.

Görsel 18. Yukarı Kervansarayın Giriş Kapısı
(Araştırmacı, 2020).

Görsel 19. Yukarı Kervansarayın Giriş Kapısı
(Araştırmacı, 2020).

Görsel 20. Yukarı Kervansarayın Giriş Kapısının eskizi

(Araştırmacı, 2020).

4.3.2 Yapım Malzemeleri ve Onarım Teknikleri

Strüktürü sağlamlaştırmak adına eski duvarla yeni duvarın birlikte çalışmasını sağlayacak ve hasarlı duvarların yenilenmesi için önlemler alınmıştır. Azerbaycan Deprem Bölgeleri Haritasında, Şeki 2. derecede tehlikeli deprem kuşağı içinde yer almaktadır. Kervansarayın yatay yüklere karşı direncinin artırılması amacıyla bu nedenle farklı bölümlerde sertlik arttırıcı önlemler alınmıştır. Derz boşlukları ve duvarlarda mineral esaslı harçlar kullanılmıştır. Kuarts kumu ve reçine sertleştiricilerinden oluşan epoksi dolgu işlemlerinde kullanılmıştır.

Diğer yapılarda kullanılan klasik onarım ve güçlendirme teknikleri yerine tarihi bir yapı olan Şeki Kervansarayında tarihsel dokuya uygun yöntemler tercih edilmiştir. Reaktif pudra harcı, çelik performansı sağlaması açısından, beton harcından daha dayanıklı bir yapıya sahip olmasına rağmen, şekil değiştirme ve yüksek çimento dozajından dolayı tercih edilmemiştir. Karbon elyafli levhalar, karbon fivber takviyeli polimerler, kanaviçe ve çubuklar bu nedenle eski ve yeni duvarların kaynaştırmasında, köşelerin güçlendirilmesi ve düzlem dışı göçmeye karşı hatıl oluşturulması amacıyla kullanılmıştır.

Yapıldığı tarihte, onarımda ve yeniden işlevlendirilme sürecindeki kullanılan malzemeler üzerinden Şeki Kervansarayının malzeme özelliklerini incelemek mümkündür.

Mevcut hali ile yapı, dış cephelerden itibaren incelendiğinde ilk inşasında kullanılan malzemeler ile onarım sırasında kullanılan malzemeler ayırt edilebilmektedir. İlk inşa halinden yıpranmaya ve ve yıkıma daha az uğrayan bölümler, onarım öncesi resmi belgelerdeki notlara istinaden genelde yapının zemine daha yakın alt bölümleridir.

4.4 Pragmatik İşlev

Çağdaş Vitruvius üçgeni'nin ikinci parçası olan pragmatik işlev, güncel mimarlık uygulamalarının öne çıkan kavramlarından biridir. Pragmatizm kavramı, mimari tasarımın her ölçeğinde geçerliliğini koruyarak, kullanıcıların gereksinimlerini ve yapının tasarımla olan uyumunu en iyi şekilde temin etmeyi amaçlamaktadır.

Vitruvius standartları'na göre iyi sayılan bir binanın göze hitap etmesiyle birlikte, aynı zamanda kullanıcıların rahatlığını da sağlaması gerekmektedir. Bir yapının işlev şemasının uygun bir şekilde çözülmesi ve yaratıcı görselliğinin kullanıcı için tatmin edici olması o yapının herkes tarafından beğenilmesini sağlamaktadır. Bir mimari yapının tasarımına başlanıldığında mimar 'sağlam, işlevsel ve güzel' olmasını düşünerek yola çıkmaktadır. Tasarıma pragmatik işlevin uygun bir şekilde çözümlenmesiyle başlanmakta ve bu çözümler iyi olduğu zaman güzellik kavramının da yerini bulduğu düşünülmektedir.

Yapının işlevselliği onun kullanıcısıyla ilgilidir çünkü bir yapı hangi amaçla inşa ediliyorsa, içindeki fonksiyonlar kullanıcılara maksimum konfor ve rahat kullanım sağlamasını amaçlamaktadır. Bu yüzden insan odaklı tasarım kavramının temelinde fonksiyon durmaktadır.

Şeki Kervansarayının işlevselliği ister geçmişte, ister günümüzde konaklama ve ya dinlenme amaçlı ziyaret eden kullanıcıların bütün ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamaktadır.

Kervansarayın pragmatik işlev analizi, yapının mekan organizasyonu, plan özellikleri, kullanıcı sirkülasyonu ve aydınlatmasının araştırılmasıyla yapılacaktır.

4.4.1 Mekan Organizasyonu

Her yapının belirli gerekliliklerini karşılamak üzere bir programı oluşturulmaktadır. Bu programa boyutsal ve fonksiyonel gereksinimler, kullanıcı sirkülasyonu, ışık sirkülasyonu, esneklik, dış çevre koşulları, gizlilik vb. istekler dahil olmakta ve bu istekler hiyerarşik düzende yer almaktadırlar. Gereksinimlerin karşılanması maksadıyla yapıyı oluşturan işlevsel birimler olan mekanların biçimlenmesi de farklı şekilde olmaktadır.

Yukarı ve Aşağı Kervansarayın mekan organizasyonu doğrusal (lineer) şekilde olup, mekan dizilerinin artarda gelerek doğrusal olarak düzenlenmesidir. Kervansarayların işlevsel birimleri geometrik ilişkilere bağlı olarak bir araya gelmektedirler. Mekanlarda bitişiklik özerklik ifade etmekte, pencere ve kapı gibi bağlantılarla mekanlar arası ilişki sağlanmaktadır.

Mekan organizasyonun temeli, işlevsel birimlerin birbirine bağlanmasını sağlayan sirkülasyon sistemidir. Yapının bulunduğu mahalledeki meydan ve sokaklarda, bina içindeki hol ve koridorlar biçiminde sirkülasyon sistemiyle ortaya çıkmaktadır. Mekan organizasyon içinde, bu sirkülasyon sistemi, kullanıcıyı bir noktadan diğer noktaya yönlendirmektedir.

Şeki Kervansarayının sirkülasyon sistemi, mekanları yatay düzende birbirine bağlayan hol, koridor gibi mekanlar ve mekanları dikey düzende birbirine bağlayan rampa ve merdivenlerdir.

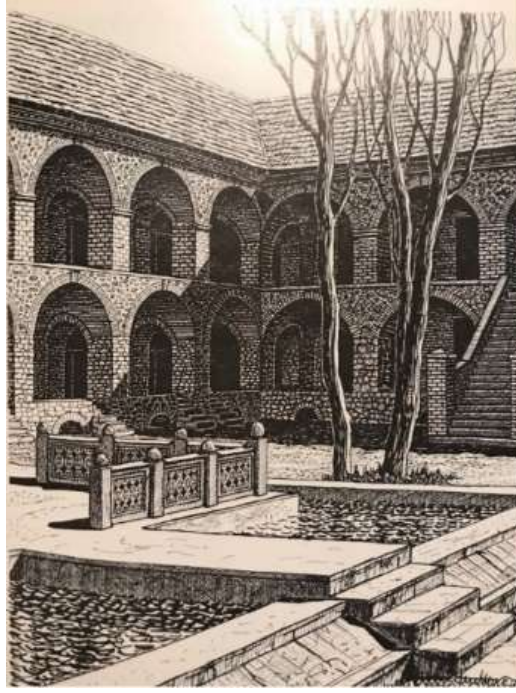
Yatay sirkülasyon sistemi, mekanlar arasındaki geçişleri belirleyerek mimari yapının anlatım vasıtalarından olan plan şemalarından okunabilmektedir. Katlı yapılarda düşey sirkülasyon sistemi, katlar arasındaki bağlantıyı sağlayan merdivenlerdir.

Mimarlık tarihi boyunca bir çok geleneksel yapıda olduğu gibi, Şeki kervansarayında da mekanın fiziksel ve işlevsel olarak algılanmasında, biçimlenmesinde ve mekan organizasyonun oluşumunda üst örtü sisteminin çok büyük etkisi vardır.

Toplam 6.000 metrekare alana sahip olan Yukarı Kervansaray, Şeki mimarisi için tipik olan tuğla ve nehir taşıyla inşa edilmiştir. Bina, caddeye bakan kısımda 14 metre yükseklikte ve iç mekanda 8 metre yükseklikte kabartmaya uygun olarak inşa edilmiştir.300'den fazla oda ve bodrum katından oluşan kervansarayın 2 giriş kapısı

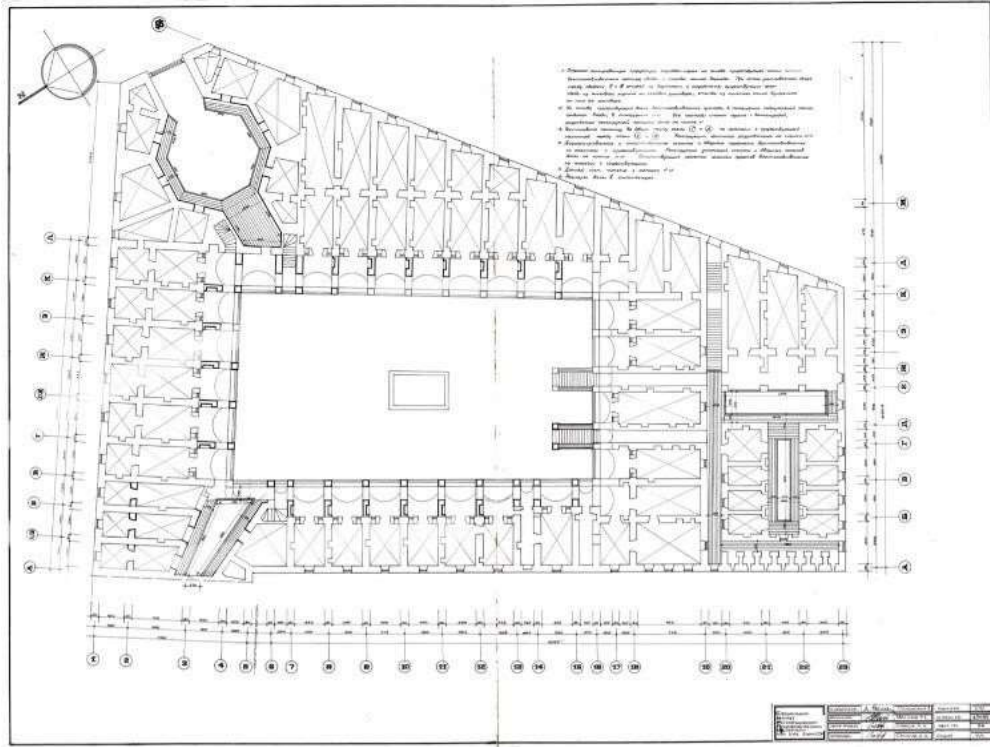
vardır. Bina üç katlıdır. Bodrum katı, tüccarların eşyalarını saklamak için, birinci kat alışveriş yapımı, üçüncü kat ise konaklama için kullanılmaktaydı, (Resim 4.9).

Yukarı Kervansaray Azerbaycan'da kayda alınmış en büyük kervansaraydır. Kervansarayın esas cephesi nehir istikametinde yöneltlmıştır, (Resim 4). Kapıların iç kısmının tavanı tuğla kemerli kubbelerden yapılmıştır. Orta Doğu'nun en büyük tuğla kemerli kubbelerinden biri olan ana girişin zengin bir şekilde dekore edilmiş kemeri, inşa edildiği yolun dikliği nedeniyle binanın köşesindeki üçüncü kat seviyesinde inşa edilmiştir. Avlunun sade şekli, kemerlerle kaplı aynı büyüklükteki hücreler, avlu balkonları, havuz ve çevredeki yeşillik, kervansarayın genel kompozisyonunu tamamlamaktadır, (Resim 4.9).

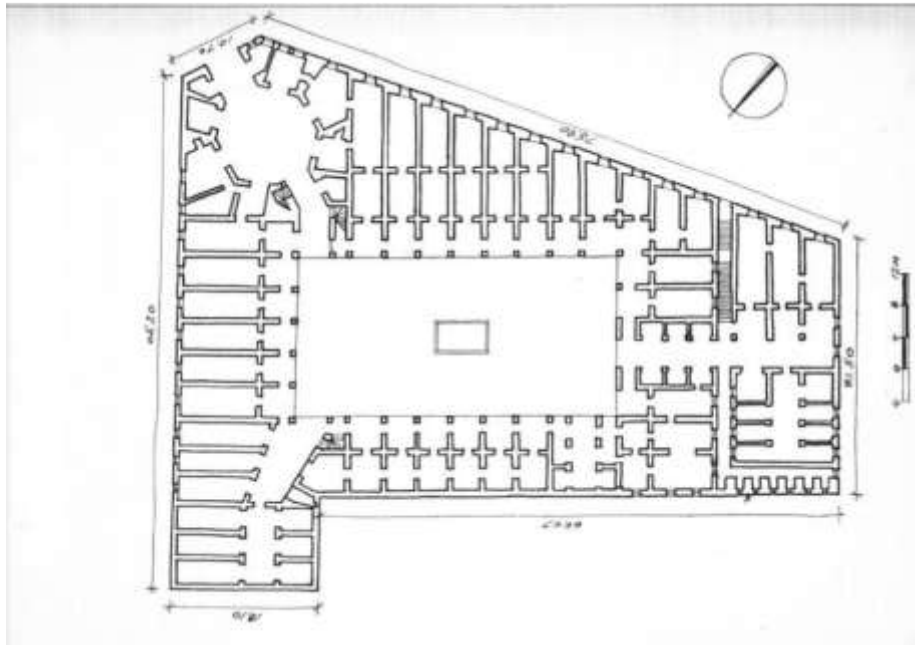

Görsel 21. Yukarı Kervansarayın İç Avlu İllüstrasyonu

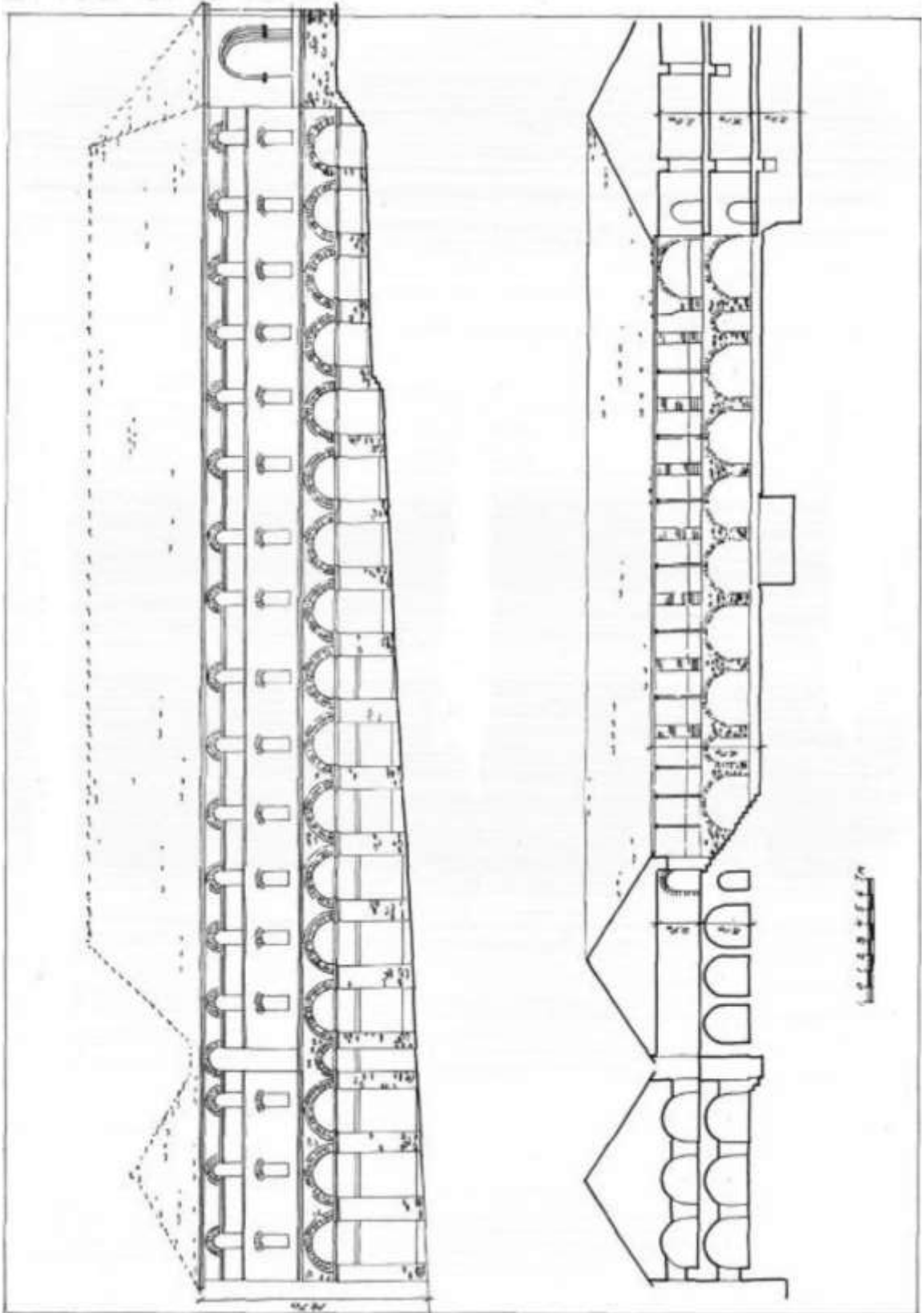
(Salamzade, 1987:87)

Görsel 22. Yukarı Kervansaray 1. Kat Yerleşim Planı
(Azerbaycan Milli Arşivi)

Görsel 23. Yukarı Kervansarayın 1. Kat Yerleşim Planı
(Azerbaycan Milli Arşivi)

Görsel 24. Yukarı Kervansarayın 1. Kat Yerleşim Planı

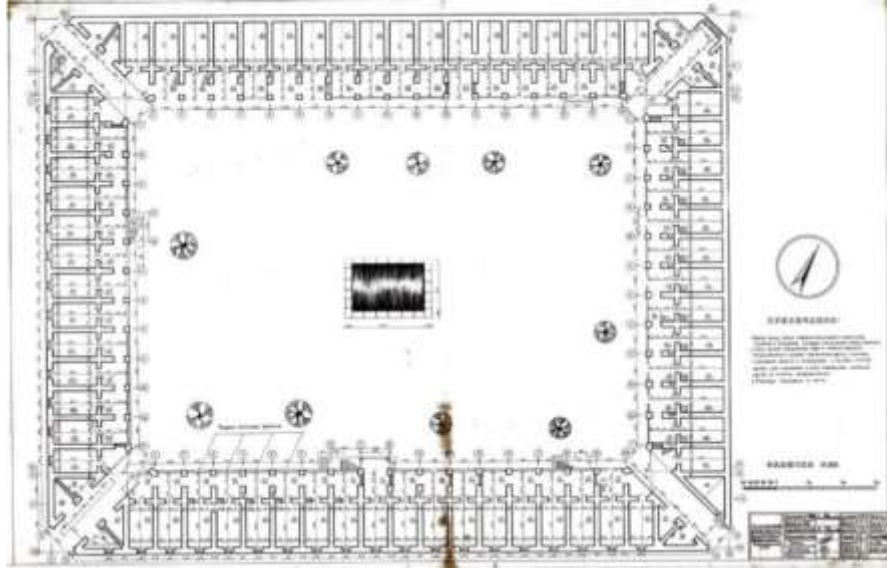
(Azerbaycan Milli Arşivi)

Yukarı Kervansarayın Planı giriş holü, avlu, kapalı kısımlar (ahır ve salonlar), konaklama odaları, hizmet bölümü ve hamam bölümleri altında ele alınmıştır.

Toplam alanı bakımından Yukarı Kervansaray'dan biraz daha büyük olan Aşağı Kervansaray'ın yüksekliği, sokağa bakan kısımda 12 metre, doğu ve batı kısımlarda ise 10 metredir. 8.000 metrekarelik bir alanı kaplayan Aşağı Kervansaray'da 242 oda ve dört giriş kapısı bulunmaktadır. Bu kervansaray, sanatçıların eşsiz mimari stilini de yansıtmaktadır. Güneydoğu kesiminde üç, avluda iki katlı olan kervansarayın ana cephesinin panoramı nehir manzaralıdır, (Resim 4.15).

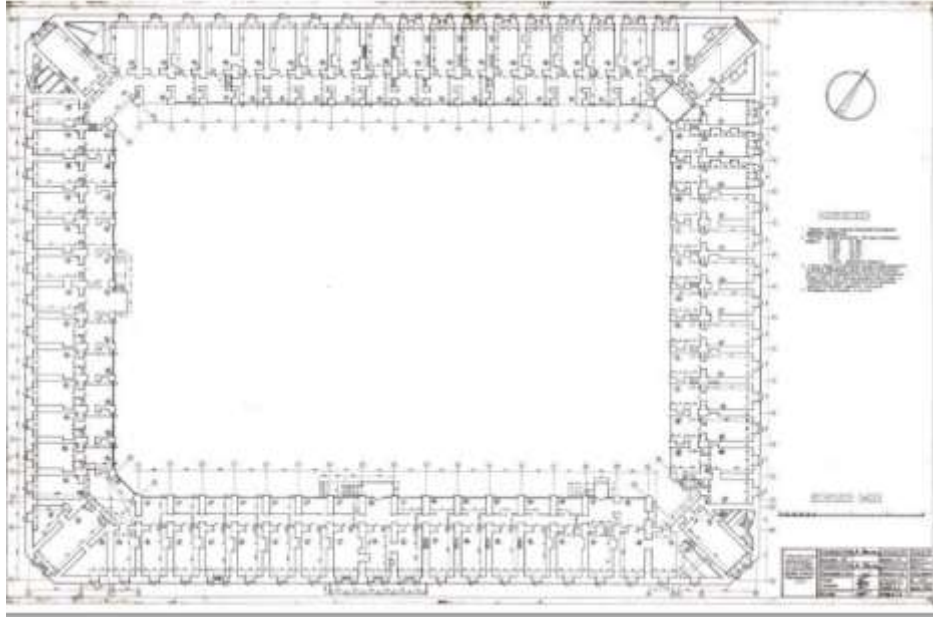
Dört giriş, binanın dört tarafından da avluya çıkış sağlamaktaydı. Her odanın zemin katına bir merdivenle bağlanan bir menhol olmakta ve ürünlerinin güvenliğini herhangi bir zamanda kontrol etmek isteyen tüccarlar için rahatlık sağlamaktaydı.

Aşağı Kervansaray kullanıma kapalı olsa da, gerekli analizler plan çizimi (Resim 4.12, 4.13 ve 4.14) ve resmi arşiv notlarına istinaden yapılmıştır.

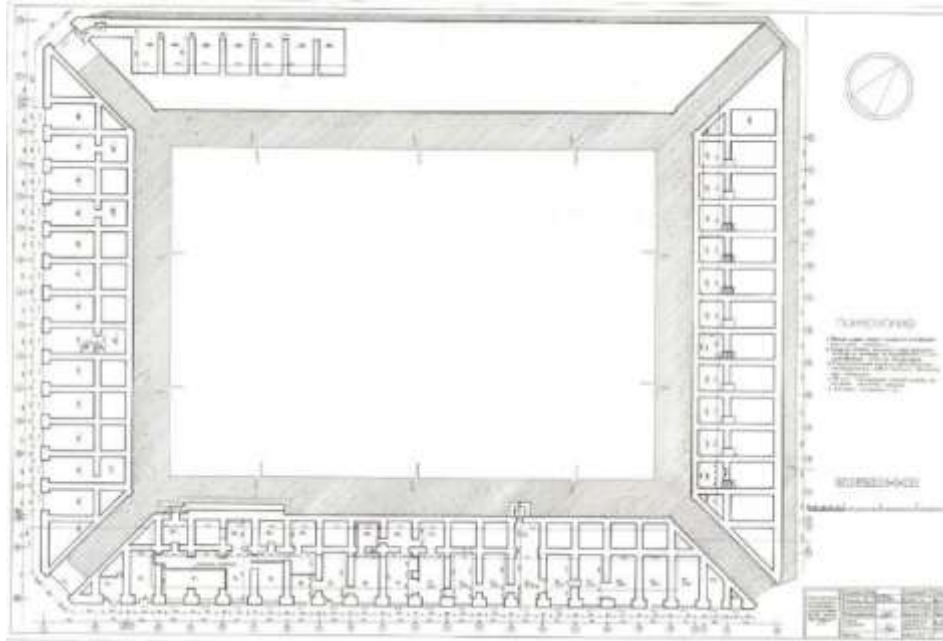

Görsel 25. Aşağı Kervansarayın Giriş Kat Yerleşim Planı

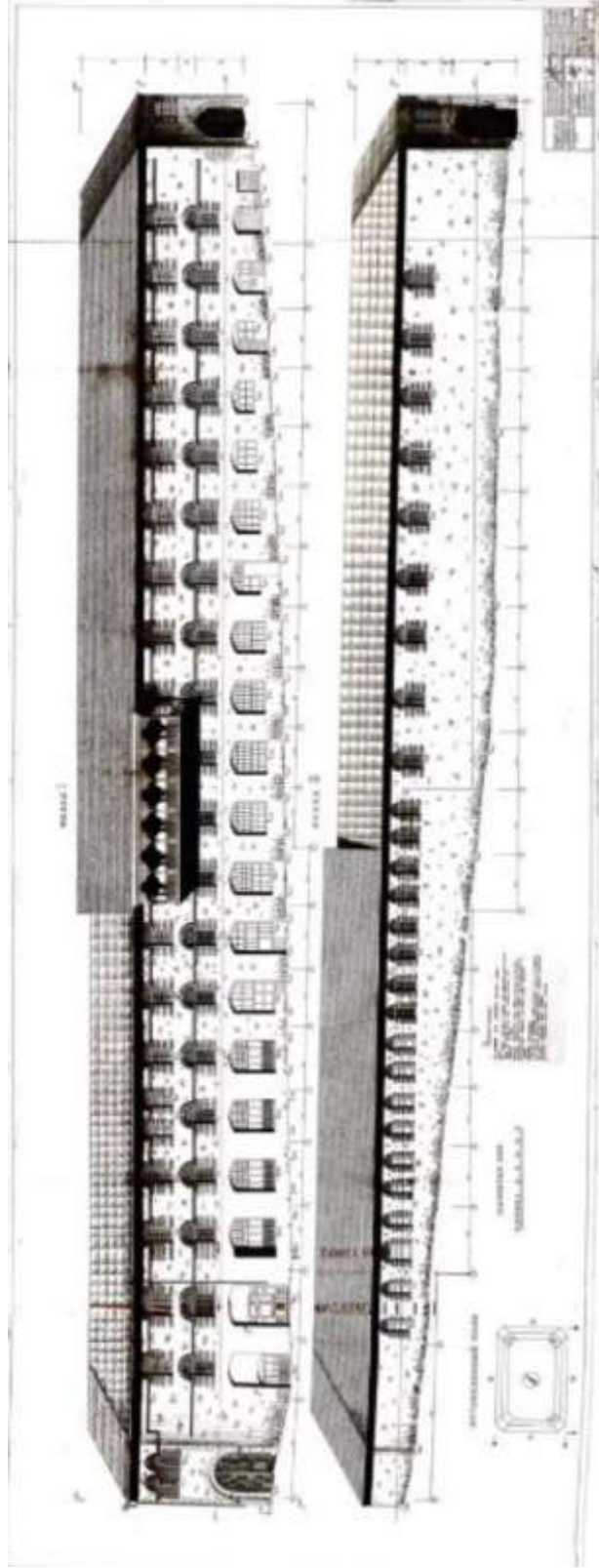
(Azerbaycan Milli Arşivi)

Görsel 26. Aşağı Kervansarayın 1. Kat Yerleşim Planı
(Azerbaycan Milli Arşivi).

Görsel 27. Aşağı Kervansarayın 2. Kat Yerleşim Planı
(Azerbaycan Milli Arşivi).

Görsel 28. Aşağı Kervansarayın Cephe Çizimleri.

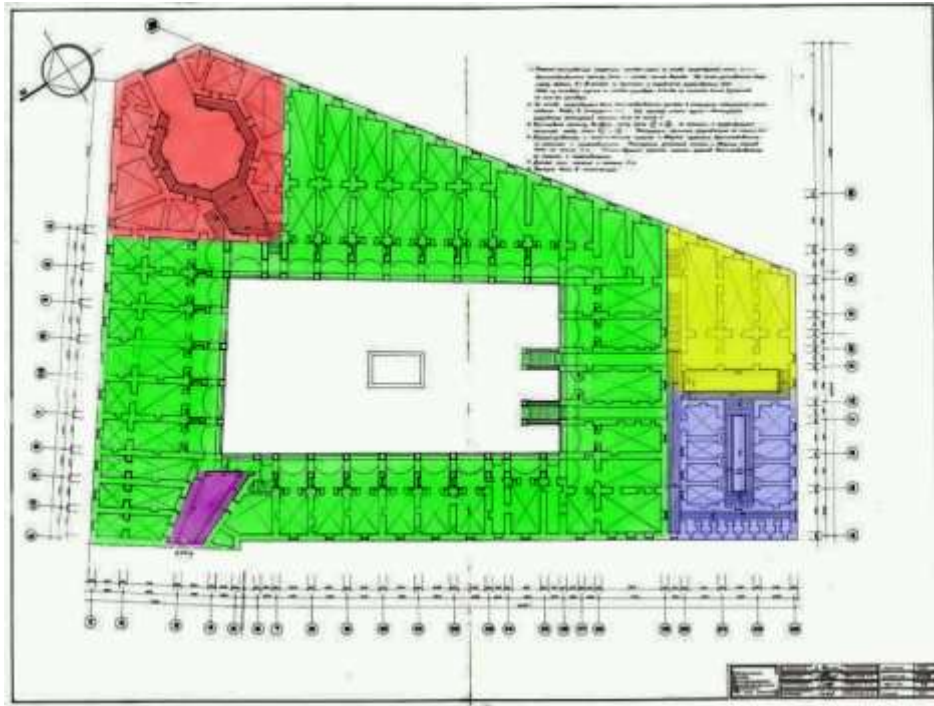
Kullanıcı sirkülasyonunda mekan organizasyonu oluşturan ve işlevsel özelliklerine göre tanımlanan mekanlara değinilmiştir (Resim 4.16.) Şeki Kervansarayının kullanıcı sirkülasyonunu belirleyen birimler aşağıdaki birimlerdir:

Kırmızı: Giriş Bölümü

Yeşil: Konaklama Bölümleri

Sarı: Mutfak ve Yemekhane Bölümü

Mor: Hamam ve Islak Hacimler

Görsel 29. Kervansarayın analiz edilen mekanları.

Giriş Holü – yapıya yaklaşım yönünü belirleyen ve dış çevre ile iletişimi sağlayan portaller ve giriş holleri kütlelerin oluşumu ve mekan organizasyonun oluşumunda etkili elemanlardan biri olmaktadır. Giriş holünde çeşitli malların satışı için ayrılmış mağazalar mevcuttur. Bu mağazalar kervansarayı yeniden işlevdirmekten sonra ziyaret eden misafirlerin gözünde eski zamanlardaki alışveriş adetlerini tekrar canlandırmaktadır.

Avlu –kervansarayın merkezi mekan geleneğinin önemli belirleyicilerinden biri olmaktadır. İç mekan zenginliğinin oluşması için dışa kapalılık ilkesinin ön planda

olduğu kervansarayda avlu en etkiyi elemanlardan biri olarak tasarlanmıştır. Bir çok işlevin karşılandığı, dış ortamla i ortamın bağlantısının sağlandığı toplumsal olan bu açık mekanlar, kervansarayın kütlesinin, formunun ve mekan kurgusunun biçimlenmesinde ana eleman konumunda olmaktadır. Kervansaraydaki diğer mekanlar avlunun biçimine ve konumuna göre organize edilmektedir.

Ahır-Salon – Sadece hayvanların veya hayvanlarla birlikte insanların konakladığı bu kapalı kısımlar salon ya da ahır olarak adlandırılmaktadır. Kervansarayın ahırları nef sıralarıyla oluşmuş ve üzeri tonozla örtülmüştür. Tahrimatlar nedeniyle, batı ahırının giriş kapısı, kuzey ahır kapısının referans alınmasıyla plana eklenmiştir. Kareye yakın dikdörtgen bir plana sahip olmaktadır.

Konaklama odaları – barınma ve yatma fonksiyonunun gerçekleştiği mekanlar olarak tanımlanmaktadır. Bazı odalarda ısıtmayı sağlayan ocaklar, yatma eylemi için sedirler, eşyaların konulabilmesi için duvarlarda nişler yer almaktadır. Düzenlenişi, özellikleri odaların mekan oluşumda önemli yer oynamasını sağlamaktadır. Form itibariyle bir birleriyle benzerlik sağlamaktadırlar.

Koridor bölümü – avluyu, hizmet bölümü ve konaklama odalarını birbirine bağlayan kısımdır. Bu kısımlara koridor vasıtasıyla geçiş yapılabilmektedir. Koridordan geçiş yapılabilecek mescit kapısı ve hizmet bölümleri mevcut olmaktadır.

Hizmet bölümü – on beş odadan oluşmaktadır. Diğer bölümlürde olduğu gibi bu bölümlerde de çeşitli nedenlerle yıkılan tahrip edilen alanlar olmuş, zamanla onarım görmüştür.

Hamam – bu bölüm, aralık bırakılarak L şeklinde kervansarayın güneydoğu köşesinde girintili bir biçimde inşa edilmiştir. Hamam bölümü, dikdörtgen planlı bir blok meydana getirerek, doğu yönünde avluya açılan bir koridor bulunmaktadır. Koridorun avluya açılan soldaki cepesinde beş adet hacim bulunmaktadır.

4.4.2 Aydınlatma

Çevrenin algılayabilmesi için mekanların belli bir aydınlık düzeyine ihtiyaı vardır. Gün işığı ile gündüzleri sağlanan aydınlatma seviyesi, gündüzleri gün işığının girmediği hacimlerde ve akşamları yapay aydınlatma ile sağlanmaktadır. İnşa edildiği zamandan beri kullanılan doğal aydınlatma, yetersiz kaldığı için onun yerine zamanla

yapay ve dekoratif aydınlatma kullanılmıştır. Şeki Kervansarayının aydınlatması ikiye ayrılmaktadır:

- 1) Doğal Aydınlatma – gün ışınlarının etkisiyle doğal olarak var olan aydınlatma türüdür. Kervansarayın iç mekanın tasarımında en önemli etkenlerden biri olmaktadır. Doğal aydınlatmanın iç mekan içindeki kontrolü çok önemlidir, bu kontrolün sağlanabilmesi için gözde kamaşmanın olmaması, yeterli aydınlık düzeyinin sağlanması, aydınlatmanın düzgün olması, ışığın geliş yönünün ve gölge durumunun uygun olması lazımdır. Pencerelelerin boyutları, doğramaların boyutları, kullanılan camın türü gibi etkenler kervansarayın aydınlatmasının düzgün olmasına yardımcı olmuştur. İnşa edildiği tarihten bu yana Şeki Kervansarayın’da doğal aydınlatmadan maksimum doğru şekilde kullanıldığı saptanmıştır.
- 2) Yapay Aydınlatma – yorulmadan ve rahat bakabilme, ayrıntılı ve iyi görebilme, şekilleri ve renkleri doğru görülmesini sağlayan aydınlatma türüdür (Resim 4.17). Bu tür aydınlatmanın sağlanabilmesi için kullanılan cihazların düzgün ve yerinde kullanılması en esas kurallardan biri olmaktadır. Şeki Kervansarayın’da 3 yapay aydınlatma türü kullanılmıştır :
 1. Fizyolojik Aydınlatma – gözün uzun süre bakabilmesi ve mekanı bütün ayrıntısı ile göstermek için kullanılan aydınlatma.
 2. Dekoratif Aydınlatma – bütün özellikleri ve ayrıntıları ile gösterilmek istenen cisimleri, estetik açıdan göstermek için kullanılan aydınlatma.
 3. Dikkat Çeken Aydınlatma – Kervansarayın içindeki mağaza vitrinlerinde dikkat çekmek için özellikle kullanılan aydınlatma.

Konaklama odalarında iki tür aydınlatma kullanılmıştır:

1. Genel Aydınlatma – giriş, oturma ve yatak alanı, balkon ve banyo. Bütün mekanın aydınlık çoğunluğunu sağlayacak düzgün bir aydınlatma kullanılmıştır. Tavanda veya duvarda sıcak bir atmosfer için indirekt ya da yarı indirekt aydınlatma cihazları kullanılmıştır. Giriş kapısına ve yatağa genel aydınlatma için açma kapama düğmeleri konulmuştur.

2. Bölgesel Aydınlatma – komodinin üstü, yatak aydınlatması; misafirlerin yatmadan önce bir şeyler okumasında fayda sağlaması için yapılan aydınlatmadır, tuvalet ve boy aynalarının aydınlatması; kullanıcının gerek yüz, gerekse vücut fiziki yapısı dikkate alınarak yapılmıştır, oturma birimlerinin aydınlatması; koltuk ve kanepeler gibi elemanların yanında duran sehpa üzerine konulmuş cihazlarla sağlanmıştır, dolap içi aydınlatması; dolap içlerinde konulmuş aydınlatma elemanları ile sağlanmıştır, yazı masası aydınlatması; gölge yapmayacak şekilde soldan yansıma ile yapılmıştır, banyo ve lavabo aydınlatması; banyo aynalarının etrafına konulmuş aydınlatma elemanları ile yapılmıştır. Avlu aydınlatması için, kural olarak, yolları, alanları vb. aydınlatan duvar lambaları kullanılmaktadır. Ana lambaların aksine dekoratif lambalar, binaların mimari özelliklerine vurgu yapmak için binaların cephelerine ve yakın bölgelere monte edilmektedir. Kervansarayın ana salonunun aydınlatması ve havalandırma çatıdaki açıklıklardan sağlanmıştır.

Görsel 30. Yukarı Kervansaray'ın Gece Aydınlatması

(Araştırmacı, 2020).

4.5 Estetik İşlev

Çeşitliliği ve tanımı hangi şekilde olursa olsun, bireyin yaratı isteminin ifadesi olarak kabul edilebilecek bir içgüdü güzel denilen kavramı talep etmektedir. İnsan psikolojisi, bir beğenme ve seçim yapma eğilimine sahiptir. Beğeni ve seçime bağlı olarak

aklın katkısının tartışma konusu olduğu bu sanat yapıtında ‘güzel’ denilen bir nitelik aranmaktadır. Sanat tarihçileri, filozoflar, psikologlar, sanatçılar en eski felsefe sistemlerinden bu yana sanatı ve güzeli bir çok kez tanımlamışlardır. Fakat binlerce yıllık kurumsal çabaların sonucunda bir içgüdü olarak güzellik duygusunun insanın biyolojik ve psikolojik yapısına bağlı olduğu mu, yoksa bir düşünsel soyutlama olduğu halen tartışılmaktadır (Kaynak, 1989:56).

Biçim malzemeyi salt malzeme olmaktan kurtarıp ayağa kaldıran bir düzendir. Bu düzen kendini yaşatacak, ayakta tutacak olan sisteme, strüktür adı verilmektedir. Strüktür biçimin genel genel tasarımıyla ilgili bir kavram olmamaktadır. Strüktür biçimden bağımsız olmayan, bir çeşit biçim kalıbı olarak tanımlanabilir. Biçim bir temel olarak düşünüldüğünde, strüktür alt düzeni oluşturmaktadır. Bu iki kavram, bazı durumlarda birbiriyle çakışabilmektedir (Kuban, 1989:11).

Tek bir malzeme söz konusu olduğu zaman, biçim ve strüktürü bütün-düzen, alt-düzen diye ayırabilmek neredeyse mümkünsüz olsa da, daha karmaşık düzenlerde strüktürü bir soyut sistem olarak belirlemek olanağı var olmaktadır. İlaveten strüktür ve konstrüksiyon sisteminin temel farkı strüktürün mekanı biçimlendirme öğelerinden (duvar, döşeme, tavan, kolon) ibaret olması, konstrüksiyon sisteminin mekanın üç boyutlu kimlik kazanmasını sağlayan sistem olarak tanımlanmasıdır.

Güzellik tanımları, felsefi sistemlerin kendi bağlamları içinde değerlendirilebilecek düşünsel çabalar olarak tanımlanmaktadır. Kültür tarihi boyunca uzmanların birbirinden farklı oluşumların estetik güzelliğine dair yorumları farklılaştıkları için estetik kavramı, güzelin her durumda yeniden tanımlanması gereken bir nitelikte olduğunu da savunabilmektedir (Kaynak, 1989:56).

Vitruvius’a göre estetik sayılan yapılarda, kendine has geometrik kurallara uygunluk olduğu gözlemlenmektedir. Estetik kavramı zamanla değişen kurallar altında meydana gelmesine rağmen farklı kuşakların aynı yapıtı güzel bulması sorusu ortaya çıkmaktadır. Toplumsal değer yargılarının kuşaklardan kuşaklara geçmesi şüphesiz, bu beğeni sürecinin devamlılığını etkilemektedir.

Zamanla değişen estetik kavramı çağdaş Vitruvius üçgenin’de incelendiği zaman yapının biçimi, renk doku ve malzeme analizleri yapılmıştır.

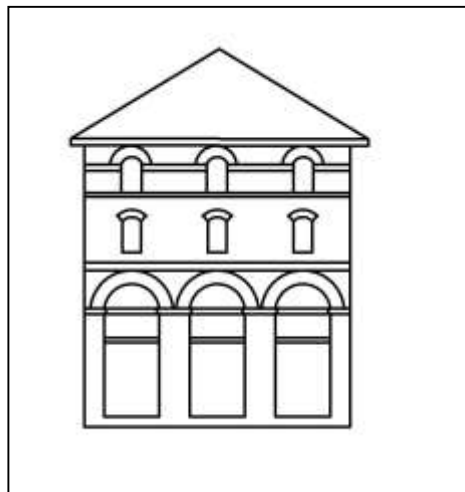
4.5.1 Biçim

Mimarlık ortaya biçimler koyan bir yaratma alanı olmaktadır. Biçimler, sembolik anlamlar yüklenmekte ve bunları iletmeye yakın görüntüler oluşturmaktadırlar. Geçmişten günümüze kadar mimarlık biçimi bu yönüyle kullanılmaktadır. Bu sebeple estetik kavramları ele alırken biçimlere kısa da olsa değinmek gerekmektedir.

Biçim genel olarak görme duyusuyla algılanmakta ve yorumlanmaktadır. Biçimlerin bir kısmı bütün kültürler tarafından anlaşılabilir benzer şekilde yorumlanmaktayken, diğer kısmı belli bir kültüre özgü olarak yalnızca o kültür tarafından yorumlanan anlamlar taşımaktadır. Bir başka deyişle, bazı biçimler herkesi aynı doğrultuda etkileyebilmekteyken, bazı biçimler yalnızca belli kişiler üzerinde psikolojik etkiler uyandırmaktadır.

Mimarlıkta iki boyutlu geometrik biçimlerden türeyen üç boyutlu biçimler de yaygın şekilde kullanılmakta ve sembolik anlamlar yüklenilerek bu anlamları iletme misyonuna hizmet etmektedirler

Kervansarayın biçiminin oluşmasında giriş katta yarım daire kemerler kullanılmış, birinci katta sadece pencereler yapılmış, ikinci katta ise pencerelerle beraber süs amaçlı şeritler kullanılmıştır (Resim 4.18).

Görsel 31. Şeki Kervansarayının Dış Cephesinin Eskizi

(Araştırmacı, 2021).

4.5.2 Renk, Doku ve Malzeme.

Renk, şüphesiz ki, modern tasarım öğelerinin en önemlilerinden biridir. Her mekanın ve cismin bir rengi vardır. Farklı cisimlerden gelen ışık yansımalarının göz ile görülmesi renk olarak tanımlanmaktadır. Doku, form gibi bütün şekillerin bağımsız özellikleri renk olarak karşımıza çıkmaktadır. Renk, çevresel oluşumlarda bütün alanı sarmaktadır. Mekan ve formu aydınlatan ışıkta objelerde algılanan renkler yer almaktadırlar.

Yapısal öğelerin belirlenmesiyle iç mekanın oluşmasının arasındaki malzeme farklılaşmasının gösterilmesi gerekmektedir. Kervansarayın sistemi, farklı görevleri üstlenen elemanlardan oluşmaktadır. Renk farklılıklarıyla yapıdaki değişik işlevler ortaya çıkarılmaktadır. Bu farklılık, bir çok kez malzemelerin doğal renkleriyle kendiliğinden oluşmaktadır. Renklendirmenin mekanın bütünlüğünü bozmaması için mimar, mekandaki öğelerin nasıl dikkat çekmesine dair bir karar varmış ve bunu sergilemiştir. Kervansarayın bütün bölümlerinde az renk kullanılarak huzurlu ve istenen bir etki oluşturulmuştur.

Açık renkli tavan ve duvarların üzerinde koyu renkli estetik elemanlar kullanılmıştır, (Resim, 4.19)

Görsel 32. Kervansarayın duvarından bir fragman

(Araştırmacı, 2020).

Bunun aksine, koyu renkli duvarlar ve tavanların üzerindeki açık renkli elemanlar zengin ve hafif bir etki uyandırmaktadır.

Mobilya yerleşim planında, soğuk renkli eşyaların daha uzağa konulup, olduklarından küçük görülmeleri, sıcak renkli eşyaların ise daha yakına konulup olduklarından daha büyük görülmeleri mekanda görsel açıdan pozitif etki göstermektedir (Resim 4.20). Bazı odaların duvarlarının sıcak renklerle boyanması mekanı olduğundan küçük göstermektedir. Bunun aksine, duvarları soğuk renklerle boyanmış odaların mekanları daha geniş gözükmetedirler. Sıcak renk ve onların koyu tonlarıyla boyanmış tavan alçak ve basık bir etki yaratmakta, bunun aksine, soğuk renk ve onların daha açık tonlarıyla boyanmış tavan daha yüksek bir etki yaratmaktadır. Yapı bünyesiyle ilgili mekanda yatay ve düşey çizgilerle renklerin daha belirgin şekle getirilmesi, mekanın görünüşüne pozitif etki etmektedir. Yatay çizgilerin güçlendirildiği odalar daha geniş görünmekte, düşey çizgilerin güçlendirildiği odalarda yükseklik etkisi artmaktadır.

Görsel 33. Misafir odasında mobilya yerleşimi.

Doku özellikleri, düzlemlerin üç boyutlu yapısından kaynaklanan özellikler olarak tanımlanmaktadır. Bir yüzeyin pürüzlü, düz olma veya değişken olma seviyesini belirlemek için doku kullanılmaktadır. Her cismin bir dokusu olduğunun iddiası, her cismin bir maddeye sahip olduğu ve her maddenin dokunulduğunda insan elinde bir duygu hissettirdiği ile kanıtlanmaktadır.

Kervansarayda yumuşak dokulu cisimler daha uzakta, sert dokulu cisimler ise daha yakında bulunmaktadır. Mat yüzeyli dokuya sahip cisimler daha uzakta, parlak yüzeyli dokuya sahip cisimler ise daha yakında görünmektedirler.

Mekan içindeki pozisyonunu ve şeklini dokunun değişken ölçeği etkilemektedir. Çizgisel dokular, belli bir yönde olan grenleriyle yüzeyin boyutlarını vurgulamaktadır. Mekan içindeki malzeme ve yüzeylerin kullanılmasında ve son hallerinin alınmasında

ortaya çıkan doku, yüzey özellikleri olarak tanımlanmaktadır. Kervansarayın dokulu yüzeyleri çatlak ve kirleri göstermemekte, fakat temizlenmesi zor olmaktadır. Bunun aksine, düz yüzeyleri kir göstermekte, lakin kolay temizlenmektedir.

Kervansarayda kullanılan bütün malzemeler (tavan ve duvarlarda kullanılan boya, duvar kağıtları, donatı elemanlarında kullanılan kumaş, metal, ahşap gibi) mekandaki doku çeşitliliğinin oluşmasını sağlamaktadır.

Burada kullanılan doku ölçeği, mekanın kendisi, elemanları ve yüzeyiyle iç içe olmaktadır. Her ne kadar görsel olarak mekanı doldurmaya yönelmiş doku, küçük odalarda kullanılan dokular mekan içinde daha yakın alanlara tanımlama yapmak amacıyla kullanılmıştır. Kervansarayda donuk ve parlak, düzensiz ve düzenli, yumuşak ve sert dokuların kombinasyonu farklılık ve ilgi toplamak için kullanılmıştır. Resepsiyon kısmında kullanılan açık renk mobilya ve duvar tabloları mekanın genel renk şeması ile uyum sağlamaktadır (Resim 4.21).

Görsel 34. Resepsiyon kısmı.

Islak hacimlerde kullanılan malzemelerdeki renk seçimi iç mekanla uyum sağlayacak bir şekilde yapılmıştır (Resim 4.22).

Görsel 35. Islak hacim bölümü.

Burada kullanılan koyu kırmızı kahve, bej ve siyah olmak üzere üç tip kesme taş Şeki mimarisinin genelinde kullanılmıştır. Malzemelerin rengi ve bu renklere ait ton spektrumundan anlaşıldığı üzere bu taşların Şeki yöresine ait küfeki taşı olduğu anlaşılmaktadır.

4.6 Sembolik İşlev

Şeki Kervansarayı'nın, zamanla değişmiş yaşam biçimi ve bu biçimle alakalı taleplerle rahatlık şartları eskiyeerek standardı altı kalması sebebinden farklı bir işleve uyarlanmamış, eskiden sahip olduğu işlev devam ettirilmiştir.

Tarihi değerlerin ne kadar sürdürülebilir olması, onların nasıl değerlendirildiği ile alakalı olmaktadır. Tarihi yapılar özel mülkiyete geçtikleri durumda, onların yeniden işlevlendirilmesinde uygun olmayan ekler yapılarak mekan koşulların zorlandığı görülmektedir. Tarihi dokuyu devam ettiren düzenlemelerin yapılması, özellikle iç mekan değeri olan yapılarda daha doğru olmaktadır.

Şeki Kervansarayı, özgün işlevlerini zamanla kaybetmiştir. Kervansaraya yeniden işlevlendirmeyi gerektiren nedenler yapının eskimesinden kaynaklanmaktaydı.

İki ve üç boyutlu geometrik biçimler yapı sanatında bazen tek başına, bazen birleştirilerek kullanılmaktadır. Şeki Kervansarayı'nın biçimi kare şeklinde olup, küteselliğin, değişmezliğin ve güçlü barışın simgesi olmaktadır. Her kenarı aynı olup, dört ana yön, dört mevsim, cennetin dört ırmağı gibi dört sayısı ile anlatılan olgu ve nesnelere çağrıştırmaktadır.

Çağdaş Vitruvius üçgenine eklenen sembolik işlev, yapının inşa edildiği zamandaki işlevinin zamanla kaybolmasından sonra yeniden işlevlendirilmesi için gereken tarihi, sosyal ve kültürel ve ekonomik nedenler ele alınmıştır.

4.6.1 Tarihi Nedenler

Kervansaray gibi toplumsal bir yapı, ihtiyaçların, yaşam koşullarının, değerlerin hızlı bir şekilde değiştiği bir dönemde zamanla değişmiştir. Buna rağmen kervansarayın ilerleyen dönemlerde tekrar açılması gerekmiştir. Tamamlayıcı bütün özellikleri, malzemesi ve mimarisi ile Şeki Kervansaray'ı, bulunduğu bölgenin ve inşa edildiği dönemin bütün karakterlerini yansıtmaktadır. İnşa edildiği zamanda kervansaray, bulunduğu toplumun o zamanki ihtiyaçlarını karşılayacak işlevle donatılmıştır. Fakat tarihi İpek Yolu'nun kullanım dışı kalması ve zamanla bölgede modern otellerin inşa edilmesi nedeniyle kervansarayın orijinal kullanım işlevine gerek kalmamıştır. Bu durumda kervansarayın tahrip edilmesi yerine, yeniden işlevlendirilip kullanıma açılması gerekmiştir. Yeterli değerlendirme yapılmıyorsa, kervansarayın tarihteki yeri ve özgün işlevi kamuoyu hafızasından silinebilir, bu da kendi sırasında toplumsal kimliğe zarar verebilirdi. Şeki kervansarayının aksine geçmişte inşa edilen birçok kervansaray ve han yapıları, günümüzde işlevlerini kaybetmişlerdir.

Bir toplum, kendi gelişimini geçmiş göstergelerini taşıyan bir çerçevede gerçekleştiriyorsa, öncelikle tarih, sonra kültür devamlılığı bilincine sahip olmalıdır.

4.6.2 Sosyal ve Kültürel Nedenler

Tarihte inşa edilmiş bütün yapılar, birer kültür mirası sayılarak sosyal ve kültürel değerlerin somut yansıması olmaktadır. Sürekli değişen hayat koşulları, farklı sebeplerle mimari yapılara etki etmektedir. Tarihi yapıların, koruma değeri olduğu ve özgün işlevini devam ettiremediği zamanlarda sosyal ve kültürel amaçlarla korunarak sonraki kuşaklara iletilmesi, yeniden işlevlendirilme ile buldukları topluma sosyal, kültürel fayda sağlamasının temin edilmesi gerekmektedir.

Kültürel miras kavramı, geçmişten bize miras kalan kültürel değerleri yaşatma ve korumaya karşı olan sorumluluğu ile somut bir şekilde ifade edilmektedir. 7 Temmuz 2019'da Bakü Kongre Merkezi'nde düzenlenen UNESCO Dünya Mirası Komitesi'nin 43. oturumunda "Şeki Han Sarayı ile Tarihi Merkezi" UNESCO Dünya Miras Listesi'ne eklenmiştir. Şeki Kervansaray Kompleksi'nin de buraya dahil olması, bu tezde yapılan vaka çalışmasında obje olarak seçilmesinin en temel sebeplerinden biridir.

Kervansarayı ziyaret eden misafirler, burada bulunan restoranda Azerbaycan milli yemeklerini tadabilmekte, küçük mağazalarda yöresel tekstil parçaları ve hediyeler alabilmektedirler.

4.6.3 Ekonomik Nedenler

Sosyal ve kültürel faydalara ek olarak, tarihi kervansarayın yeniden işlevlendirilmesi, bulunduğu ülkenin ekonomisine de katkı sağlamaktadır. Bu ekonomik kaygılar iki sebebe dayanmaktadır:

1. Kervansaraya yeniden işlev kazandırıldığında mevcut yapı tekraren kullanıldığı için malzeme, iş gücü ve enerji artımı sağlanmıştır.
2. Uzun süre kullanım dışı kalmış kervansaray yeniden işlevlendirildikten sonra çevreye turistleri cezbederek ekonomik gelişim ve sosyal açıdan aktiflik olmasını sağlamıştır.

Şeki'nin UNESCO dünya mirası listesine alınmasından sonra, bölgeye olan turist akını çok büyük seviyede artım göstermiş, burada geçirilen kültürel etkinliklere katılan misafirlerin konaklama için kervansarayı tercih etmeleri ekonomik

5. BÖLÜM: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Toplumun ortak kültürel mirası olan tarihi yapıların korunması insanlığın her döneminde önemle takip edilen bir konu olmaktadır. Tarihi yapıların korunmasının etkili bir yöntemi tarihi yapıya farklı işlevler kazandırarak varlığını uzun yıllar sürdürmektir. Bu araştırmada incelenen kervansaray restore edilip, kültürel amaçlı yeniden işlevlendirilmiştir.

Her şehir, ülke tarihinde belirli bir dönemi yansıtan anıtları, manzaraları, binaları ve yapılarıyla birbirinden farkedilmektedir. Herhangi bir yapının inşası kültürel, ekonomik veya diğer amaçlar ile belirlenmektedir. Bu bağlamda, modern anlamda otellerin ortaya çıkış tarihi ve özellikle bir zamanlar kervansaray olarak faaliyet gösteren “Şeki Kervansara” Oteli araştırma konumuzu oluşturmuştur. Araştırmanın konusu Şeki kervansarayının geçmişten bugüne kadar tarihi süreçteki durum tespitleri gerçekleştirilmiş, restore edilmeden önce, restorasyon çalışmaları esnasındaki ve yeniden işlevlendirildikten sonra bugünkü durumu araştırmanın girişinde belirtilen amaç ve yöntemler yönünde araştırılmış ve fotoğraflarla belgelenmiştir.

Yeniden işlevlendirme, tarihi nitelik taşıyan kültürel mirasın korunmasında etkili bir yöntem olarak son zamanlarda sık sık karşılaşılan bir kavramdır. Şeki'nin turistik açıdan daha canlı tutulması adına burada gerçekleştirilen yeniden işlevlendirilme projeleri çok büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, tarihi bir kervansaray olan Şeki kervansarayının analizi ve değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, kervansarayın tarihi hakkında genel bilgiler açıklanmaktadır. Bundan sonra kervansarayın mimari ve yapısal özellikleri anlatılarak tarihi bir araştırma yapılmaktadır.

Şeki kervansarayının inşa edildiği dönemde kullanışı ve modern otel iç tasarımı Vitruvius ilkeleri yönünden incelenerek yeni işlev gören kervansaray oteli mimari değerler analizi yapılmıştır. Şeki Kervansarayı Azerbaycan tarihinin 18-19. yüzyıllarının özelliklerini yansıtan bir yapı olmaktadır. Yaygın özelliklerin çoğunu tekrarlamaktadır, ancak iki dikdörtgen platform, payanda şeklindeki çeşitlilik ve teras çatısına erişim sağlayan duvar merdivenleri gibi birkaç kendine has özellikleri vardır.

Kervansaray işlevsel olarak yeniden işlevlendirilmiş ve otel olarak kullanılmaktadır. Ancak yeniden işlevlendirme sonucunda tarihi özelliği kaybedilmemiştir.

Yeniden işlevlendirilmenin daha düzgün yerine getirilebilmesi için bu eylemin hazırlık döneminin oluşturulması ve değer-fayda araştırılmalarının yapılması gerekmektedir. Tarihi anlam taşıyan mimari yapıların çevreleri ile birlikte değerlendirilerek çevre tasarımı ve iç mekan projelerinin uzmanlaşmış ekipler tarafından hazırlanması ve yetkili devlet dairelerinin denetlemelerinden sonra onaylanması zorunlu kılınmalıdır.

Malzeme, biçim, doku, aydınlatma, renk ve donatı elemanları faktörü geçmişi bugüne taşıyan tarihi yapılarda, yapının tarihsel ve toplumsal kavramların anlaşılabilirliğini belirlemektedir. Tarihsel sebeplerle yeniden işlevlendirilen bir yapıda başarılı bir sonuca ulaşabilmek için, bu faktörlerin dikkatli bir şekilde değerlendirilmiş olması mutlak şart olmaktadır. Yapının hacmi, mekanı, konumu, işlev kurgusu uygulanacak yeni işleve olan uygunluğu kapsamında belirlenmektedir.

Şeki Kervansaray'ının orijinal dokusunun korunması ve tarihsel bir gösterge olduğunun unutulmaması her zaman ön planda tutulmuştur. Kervansarayın yeni işlevi, topluma hizmet etmekte, toplumun gereksinim ve isteklerini karşılamaktadır. Şayet çevresel faktörleri, konumu ve plan şeması gibi nedenler yüzünden yeniden işlevlendirilmeyi kabul etmeseydi, açık hava müzesi gibi değerlendirileceği arşiv notlarına aktarılmıştır.

Sağlamlık ilkesi açısından – Hem kaliteli malzemelerin kullanımı, hem de taşıyıcı sistemlerin düzgün düzeni ve tasarımı açısından yapı tam anlamıyla 'sağlam' sayılabilmektedir (Tablo1).

Tablo 1. Modern Vitruvius Değerlerine Göre Sağlık Analizi (Araştırmacı,2021).

Şeki Kervansarayı Vitruvius'a göre Mekansal Analizi

1. Sağlık

	Kemer	Duvarlar	Nişler	Zemin	Tavan	Pencereler
Düzen ve Tasarım	Sütun ve ayakları bağlayarak sıklıkla yuvarlak biçimli kemerler kullanılmıştır.	Mekani düşey şekilde sınırlandırmaktadırlar. İki sıra taş ve tuğladan inşa edilmişler.	Mihrapların yanında yer alarak süs ve depolama işlevi yerine getirmektedirler.	Nehir taşları, kum ve çimento ile inşa edilmiştir.	Ahşap yapıya sahiptir.	Mazgal tipte olup bir kısmı dışarıdan içeriğe doğru daha dar açıyla genişlenmektedir.
Yapım malzemesi ve onarım teknikleri	Strüktürü sağlamlaştırmak adına eski duvarla yeni duvarın birlikte çalışmasını sağlayacak ve hasarlı duvarların yenilenmesi için önlemler alınmıştır. Derz boşlukları ve duvarlarda mineral esaslı harçlar kullanılmıştır. Kuarts kumu ve reçine sertleştiricilerinden oluşan epoksi dolgu işlemlerinde kullanılmıştır.					

Pragmatik İşlev ilkesi açısından – Binayı gerek konaklama, gerek sadece vakit geçirmek için ziyaret eden misafirlerin ihtiyaçları bütün açılardan karşılandığı için uygunluk ve ekonomik değerlendirmelerine göre yapı tam anlamıyla ‘işlevsel’ sayılabilmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Modern Vitruvius Değerlerine Göre Pragmatik İşlev Analizi (Araştırmacı,2021).

Şeki Kervansarayı Vitruvius'a göre Mekansal Analizi

2. Pragmatik İşlev

	Mekan Organizasyonu	Aydınlatma
Uygunluk	Mekan organizasyonu çağdaş ergonomi kanunlarına uygun şekilde tasarlanmıştır. Şeki Kervansarayının sirkülasyon sistemi, mekanları yatay düzende birbirine bağlayan hol, koridor gibi mekanlar ve mekanları dikey düzende birbirine bağlayan rampa ve merdivenlerdir.	Doğal ve yapay aydınlatma kullanılmış, genel aydınlatma sisteminde yapının dış cephesinin ve iç avlusunun aydınlatması, bölgesel aydınlatmada konaklama mekanlarının aydınlatması gerekli kurallara uyarak çözülmüştür.
Ekonomi	Yapının yeniden işlevlendirilmesinde yerli malzemelerin kullanıldığı, proje aşamasında hedeflenen bütçenin aşılmadığı saptanmıştır.	

Estetik işlev ilkesi açısından – Yapı, ritmik simetrisi, aynı zamanda oluşturduğu estetik ambiyansı açısından harmoni ve simetri ilkelerine tam olarak uygun geldiği için ‘estetik’ sayılabilmektedir (Tablo 3).

Tablo 3: Modern Vitruvius Değerlerine Göre Estetik İşlev Analizi (Araştırmacı, 2021).

Şeki Kervansarayı Vitruvius'a göre Mekansal Analizi

3. Estetik İşlev

	Biçim	Renk, Doku ve Malzeme
Harmoni ve Simetri	Kervansarayın biçiminin oluşmasında giriş katta yarım daire kemerler kullanılmış, birinci katta sadece pencereler yapılmış, ikinci katta ise pencerelerle beraber süs amaçlı şeritler kullanılmıştır	Kervansarayda kullanılan bütün malzemeler (tavan ve duvarlarda kullanılan boya, duvar kağıtları, donatı elemanlarında kullanılan kumaş, metal, ahşap gibi) mekandaki doku çeşitliliğinin oluşmasını sağlamaktadır.

Sembolik işlev açısından – Yapının bulunduğu ülkeye tarihi, kültürel ve ekonomik faydalar sağladığı saptanmıştır.

Yapılan çalışmada, araştırma yönteminin tercih edilmesini gerektiren nedenler detaylı bir şekilde açıklanmış ve tarihi yapılarda uygun işlev seçimine etki eden faktörler belirtilmiştir. Yeniden işlevlendirilen Şeki Kervansarayın örneğinde, tarihi yapılara yaklaşım standardı aktararak tercih edilmesi beklenen metotlar değerlendirilmiştir. Kervansarayın mekanlarının yeniden işlevlendirildikten sonra koruma kriterlerine uygunluğu değerlendirilmiş, bu kriterlerin etkileri ve yansımaları ele alınmıştır. Yapının mekan-işlev uyumu ve yeni işlevleri ile koordinasyonları incelenmiştir.

Yapılan araştırma ile ilgili gözlem ve sonuçlar şu aşağıdaki gibi değerlendirilmiştir:

- Şeki Kervansaray Kompleksin'de yapının mimari planına ve mekansal organizasyonuna genel olarak sadık kalındığı saptanmıştır.
- Kervansarayda sağlamlaştırma ve yapı güçlendirme için yapılan bütün onarımlar, tarihi dokuya minimum müdahale ile gerçekleştirilmiştir.
- Yapının deprem bölgesinde olması nedeniyle depreme dayanıklılık performansının artırılması amacıyla çalışmalar yapılmıştır.
- Kervansarayın cephe kurgusu kendi özgünlüğünü korumaktadır.
- Yeniden işlevlendirme sürecinde seçilen yeni işlevin yapıya uygun olduğu saptanmıştır.

- Kervansarayın yeniden işlevlendirilmesi zamanı çevrenin zarar görmemesine dikkat edilmiştir.
- Kervansarayın tarihi yapısına uygun bir şekilde iç mimari projelerinin oluşturulması önerilmektedir.

Genel olarak araştırma sonucunda tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesinin bu yapıların uzun ömürlülüğü yönünden önemli olduğu görülmüştür. Bu tür yapıların her zaman halka hizmet verebilmesi hem tarihi, hem kültürel dünya mirası açısından önemlidir. Ancak en büyük sorun yeniden işlevlendirilmesi zamanı çevreye ve yapının tarihine zarar verilme sorunudur ki, bu konuda büyük adımlar atıldığı görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Altınoluk, Ü., (1998). Binaların Yeniden Kullanımı, YEM Yayınları, İstanbul.
- Asensio, Paco; et al. (2004). Ultimate Hotel Design. teNeues Publishing Company. ISBN 9783823845942. ISBN 3823845942 s.14
- Allen, Charles. (2014) The Taj Mahal hotel will, as before, survive the threat of destruction.
<[Http://www.theguardian.com/commentisfree/2008/dec/03/taj-mahal-hotelmumbai](http://www.theguardian.com/commentisfree/2008/dec/03/taj-mahal-hotelmumbai)
- Alipour H. (1996). Tourism development within planning paradigms: the case of Turkey. Volume 17, Issue 5, August
- Amaturo, E., Costagliola, S., & Ragone, G. (1987). Furnishing and status attributes: A sociological study of the living room. Environment and Behavior, 19(2), 228–249.
- Ashrae (2010)., green guide: The design, construction, and operation of sustainable buildings, 3rd Ed., American Society of Heating, Refrigerating, and Air-conditioning Engineers: USA.
- Alirzaev A.G. (2003) Azerbaycan'da turizmin sorunları ve gelişmesinin ana yönleri. Consalting and business dergisi, Bakü
- Ansiklopedi / Sheki (2008). https://www.bakupages.com/enc-show.php?cmm_id=939&id=176996&c=2109&lang=ru Erişim Tarihi: 10.04.2020
- Anon. (1994), The collection of Traditional Architecture of Iran (Islamic Period), Geography institute of Iranian Army Publications.
- Batty, M. (2001), 'Exploring isovist fields: space and shape in architectural and urban morphology'. In: Environment and planning b: planning and design, (28), p. 123-150

- Benedikt, M. (1979), 'To take the hold of space: isovists and isovist fields'. In: Environment and planning b: planning and design, (6), p. 47-65.
- Bullen, Peter A, & Love, Peter ED. (2010). The rhetoric of adaptive reuse or reality of demolition: Views from the field. Cities, 27(4), 215-224.
- Boulnois, Luce. (2004). Silk road: monks, warriors & merchants on the Silk Road: WW Norton & Co Inc.
- Brymer R., (1995) "Konaklama endüstrisinde yönetimin temelleri" (E.B. Tsyganov tarafından yetkilendirilmiş çeviri). - M.: "Aspect Press".
- Blakemore, R. G., & Rabun, J. L. (1997). History of interior design and furniture: From ancient Egypt to nineteenth-century. Europe: Van Nostrand Reinhold.
- Buchanan, R. (1999). Design research and new learning. University of Brighton: London Design Council.
- Brashnov, D. G. (2013) Konaklama endüstrisinin temelleri [Elektronik kaynak]: ders kitabı. Kılavuz / D. G. Brashnov, E. V. Migunova. - M .: Çakmaktaşı: NOU VPO "MPSU
- Bluyssen, P.M., (2013) The Healthy Indoor Environment: How to Assess Occupants' Wellbeing in Buildings, Routledge: London.
- Belcher, M. C. (1985) Cultural aspects of illuminance levels. Lighting Design and Application, 15(2), pp. 49-50.
- Bucur-Horváth I. et al. (2008). Historical constructions – Authenticity and adaptation to the modern demands” Structural Analysis of Historic Construction, London. p. 169-174
- Borusiewicz W. (1985). Konserwacja zabytków budownictwa murowanego. Warszawa
- Baram, U. and Carroll, L. (2000) The Future of the Ottoman Past. Pp. 3–35 in U. Baram and L. Carroll (eds) A Historical Archaeology of the Ottoman Empire: Breaking New Ground. Kluwer Academic: New York

- Balabanov I.G., Balabanov A.I. (2000) Turizm Ekonomisi. Çalışma kılavuzu. M.: Finans ve istatistikler, 176 s.
- Bienkowski, P. and Van Der Steen, E. (2001) Tribes, Trade and Towns: A New Framework for the Late Iron Age in Southern Jordan and the Negev. BASOR 323, 21– 47
- Burden, E., (2004). Illustrated Dictionary of Architectural Preservation : Restoration, Renovation, Rehabilitation, Reuse, McGraw-Hill Press, New York, 2004.
- Critchlow, K.: 1999, Islamic patterns: an analytical and cosmological approach, Inner Traditions, Rochester, Vt
- Conroy Dalton, R. (2001), ‘Omnivista: An Application for Isovist Field and Path Analysis’. In: Proceedings of The 3rd International Space Syntax Symposium. Atlanta: Georgia Institute of Technology.
- Cain, S.C., (2007) Sustainability for Interior Design: Rating the Flooring Materials in a Leed Registered Hotel Using The Bees Evaluative Software for Sustainable Products, Master’s thesis, University of Florida: Florida.
- Ceschin, F. & Idil, G., (2016) Evolution of design for sustainability: From product design to design for system innovations and transitions. Design Studies, 47, pp. 118–163.
- Countryman, C.C. & Jang, S.C. (2006) The effects of atmospheric elements on customer impression: the case of hotel lobbies, International Journal of Contemporary Hospitality Management, 18(7), pp. 534-545.
- Critchlow, K.:(1999), Islamic patterns: an analytical and cosmological approach, Inner Traditions, Rochester, Vt.
- Cantacuzino S. (1989.) Re-Architecture, Old Buildings New Uses. Spain: Thames and Hudson, Toledo;
- Doratli, Naciye. (2005). Revitalizing historic urban quarters: A model for determining the most relevant strategic approach. European Planning Studies, 13(5), 749-772.

- Denby, E., (1998)"Grand Hotels: Reality and Illusion. An Architectural and Social History". – Reaktion Books Ltd., London, UK.
- Demir (1990): Ataman DEMİR, "Anadolu Selçuklu Hanlan-Altınapa Han", ilgi, Sayı: 61, ilkbahar 1990, İstanbul, s. 24-27
- Edgü, E., Ünlü, A., Şalgamcıoğlu, M. E., and Mansouri, A. (2012). 'Traditional shopping: a syntactic comparison of commercial spaces in Iran and Turkey'. In: Proceedings of the Eighth International Space Syntax Symposium, Chile (pp. 1-24).
- Esat Celâl, (1966) Türk San'atı, Akşam matb., İstanbul 1928, s.102-103; Ali Himmet Berki, Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstılah ve Tabirler, Vakıflar Genel Müd. Neşr. Ankara 1966, s.30-31
- Filippovsky E.E., Shmarova L.V., (2003) "Economics and organization of hotel industry". - M.: Finance and Statistics
- Golombek, L.: 1988, The function of decoration in Islamic architecture, in M.B. Ševčenko (ed), Theories and Principles of Design in the Architecture of Islamic Societies, The Aga Khan Program for Islamic Architecture, Cambridge, Mass. pp. 35-45.
- Ghobadian, V. (1998), Climatic analysis of the traditional Iranian Buildings, Tehran: Tehran University
- Gee, C.Y., (1996) "International Hotels. Development and Management", Educational Institute of the American Hotel and Motel Association, Michigan, USA,1996
- Go, F.M. and Pine, R., (1995) "Globalization Strategy in the Hotel Industry". London, Routle, UK.
- Groth, P. E. (1994). *Living Downtown: The History of Residential Hotels in the United States*. University of California Press. s.12
- Guillot-Soulez, C., and Soulez, S. (2014). On the heterogeneity of Generation Y job preferences. *Employee Relations*, 36(4), 319-332.

- Germaner, Semra ve İnankur, Zeynep (2002). Oryantalistlerin İstanbul'u, İstanbul: İş Bankası Yayınları.s.57
- Grimley, C., & Love, M. (2007). Color, space, and style: all the details interior designers need to know but can never find. USA: Rockport Publishers.
- Gu, Q.C. (2016) A Study of Regional Cultural Theme Hotel Interior Design Based on Customer Perceived Value. M.S. Thesis, Suzhou University, Suzhou
- Gibson, J.J. (1996) The Ecological Approach to Visual Perception. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsadle, New Jersey
- Golombek, L.: (1988), The function of decoration in Islamic architecture, in M.B. Ševčenko (ed), Theories and Principles of Design in the Architecture of Islamic Societies, The Aga Khan Program for Islamic Architecture, Cambridge, Mass. pp. 35-45.
- Gifford, R. (1998), Environmental Psychology: Principles and Practice, 2nd ed, Allyn and Bacon: Boston.
- Gregotti, V. (1982), Address to the New York Architectural League in October 1982, Section A 1 (1): 8
- Güler, F. Şenkal Sezer, S. Ülkü, (2010)“Binalarda Yapı Fiziği Problemleri: Bursa’da Bir Kamu Kurumu Örneği”, Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Sayı 2.
- İlter İsmet (1969), Tarihi Türk Hanları, KGM matbaası, Ankara
- Highfield, D., (1987). Rehabilitation and Re-Use of Old Buildings, E. & F. N. Spon, London
- Hillenbrand, R.: (1994), Islamic architecture: form, function, and meaning, Columbia University Press, New York
- Holod, R.: 1988. Text, plan and building: On the transmission of architectural knowledge, in M.B. Ševčenko (ed), Theories and Principles of Design in the

Architecture of Islamic Societies, The Aga Khan Program for Islamic Architecture, Cambridge, Mass. pp. 1-12

Jones, P. and Pizam, A.,(1993) "The International Hospitality Industry. Organizational and Operational Issues". New York, John Wiley & Sons, Inc.

Kazıcı Ziya (1999), İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi, Kayıhan Yayınevi, İstanbul

Karaçağ, A. (2007). Avanos Sarı Han. Hakkı Acun (Ed.), Anadolu Selçuklu Kervansarayları içinde (s. 211-236), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi

Kazıcı Ziya, (1999). İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi, İstanbul: Kayıhan Yayınevi

Konyalı İ. H. (1974), Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi, 1, İstanbul

Landorf, Christine. (2009). Managing for sustainable tourism: a review of six cultural World Heritage Sites. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(1), 53-70.

Lattin, Gerald W., (1998) "Introduction to the Hospitality Industry", Educational Institute of the American Hotel and Motel Association, Michigan, USA.

Loftness, V., Hakkinen, B., Adan, O. & Nevalainen, A.,(2007) Elements that contribute to healthy building design. *Environmental Health Perspectives*, 115(6), pp. 965–970.

Loftness, V., Hakkinen, B., Adan, O. & Nevalainen, A., (2007) Elements that contribute to healthy building design. *Environmental Health Perspectives*, 115(6), pp. 965–970.

Lorentzen, G., (1995), The use of natural refrigerants: a complete solution to the CFC/HCFC predicament, *International Journal of Refrigeration*, Vol. 18, No 3, pp. 190-197.

- Liu, K., Nakata, K., & Harty, C., (2010) Pervasive informatics: theory, practice and future directions. *Intelligent Buildings International*, 2(1), pp. 5–19.
- Mandel, G. (1988) *Caravanserragli Turchi*. Lucchetti: Bergamo
- Michell, G. (ed): 1978, *Architecture of the Islamic world: Its History and Social Meaning*, Thames and Hudson, New York.42
- Murtagh, William J. (2005). *Landscape Preservation, Rural and Small-Town Preservation, Archeology, and Preservation Values in Oral-based Cultures. Keeping Time: The History and Theory of Preservation in America*. Third ed. Hoboken, NJ: John Wiley, 107-146.
- McDonough, B., Hill, J., Glazier, R., Lindsay, W.B., & Sykes, T. (2001). *Building Type Basics for Hospitality Facilities*. New York: John Wiley and Sons
- Musakin A.A. (2011) *Küçük otel: nereden başlamalı, nasıl başarılı olunur. Sahipleri ve yöneticileri için tavsiyeler*. - SPb. : Peter
- Mączyński D. (2010). *Rozpoznanie wartości zabytkowych konstrukcji dachowych w: Dach*. 3 p. 18-24
- Memarian, G, H., Hashemi, S, M., & Kamalipour H. (2010), *The Effect of Religious Culture on the Formation of Home. Comparative Comparison of House in the Muslim, Zoroastrian and Jewish Quarter of Kerman*, *Iranian Journal of Cultural Research*, Vol. 3, No. 2, Summer.
- Özergin (1965): M. Kemal ÖZERGİN, "Anadolu Selçuklu Kervansarayları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, V. XV, Sayı: 20, Mart 1965, İstanbul, 1965, s. 141-170
- Önge M., (1990). *Gücün Sembolü Olarak Kervansaray Selçuklu Anadolu'da. Architecture and Power in the Ottoman and Turkish States*
- Önge, M. (2007), 'Caravanserais as Symbols of Power in Seljuk Anatolia'. In: *Politica*, 306

- Parker, B. J. (2003) *Archaeological Manifestations of Empire: Assyria's Imprint on Southeastern Anatolia*. *AJA* 107, 525–557.
- Pope, A.U.: (1971), *Introducing Persian Architecture*, Oxford University Press, London.
- Pimonsathean, Yongtanit. (2002). Current issues concerning adaptive re-use in the conservation of urban cultural heritage. *Our Heritage, The Development & Conservation of Old Commercial Quarter in Phuket Town*, 8(16), 31-43.
- Peerapun, Wannasilpa. (2012). Participatory planning in urban conservation and regeneration: A case study of Amphawa Community. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 36, 243-252.
- Papiryan G.A., (1998) "Uluslararası Ekonomik İlişkiler: Turizm Ekonomisi", M .: Finans ve İstatistik.
- Papiryan G.A., (2000) "Management in the hospitality industry: hotels and restaurants." - M .: OAO NPO Publishing House Economics.
- Pająk M. (2006). Wzmacnianie fundamentów zabytkowych budowli na przykładzie stabilizacji kościoła pod wezwaniem św. Piotra i Pawła w Krakowie. *Górnictwo i Geoinżynieria*. 04/2006. p. 69–78
- Pyrak S. (2000). *Posadowienie budowli, konstrukcje murowe i drewniane WSiP*, Warszawa. p. 30-40
- Pope, A.U.: (1971), *Introducing Persian Architecture*, Oxford University Press, London.
- Pilatowicz, G., (2015).Sustainability in interior design. *Sustainability: The J. of Record*, 8, 3, 101-104
- Rodrigo-Cervantes, Norma E. (2006). Urban conservation in mexican colonial cities: the historic centre of Morelia. *Designing Sustainable Cities in the Developing World*, 5(15), 69-83.
- Richard H. Penner; et al. (2012). *Hotel Design, Planning, and Development*.

- Rutes, Walter A.; et al. (2001). *Hotel Design, Planning, and Development*
- Riewold, Otto (2002). *New Hotel Design*. Laurence King Publishing Ltd. ISBN 9781856694797
- Ruegamer, J.,(2010) The introduction of sustainable strategies and technology to the US housing building industry: Design, construction and performance analysis of energyefficient residential buildings—a case study. *International Journal of Technology, Knowledge & Society*, 6(2), pp. 151–161.
- RAENG, (2013) *Smart buildings – people and performance report*, Royal Academy of Engineering: London,
- Rizaeva S. (1998) Promoting the development of small and medium-sized businesses is an important state task. *Azarbaizhan XXI yasrin astanasynda*. Bucky No. 3, p. 666-668.
- Safrai, Z. (1990) The Service of the Rural Roads System during the Periods of the Mishnah and the Talmud. Pp. 159–180 in B.Z. Kedar, T. Dothan and S. Safrai (eds) *Commerce in Palestine throughout the Ages*. Israel Exploration Society: Jerusalem. (Hebrew).
- Sumbul Ahmad and Scott C. Chase (2004). *Design Generation Of The Central Asian Caravanseraı*. 1st ASCAAD International Conference, e-Design in Architecture KFUPM, Dhahran, Saudi Arabia. December
- Saprunova VB, (1998) "Tourism: evolution, structure, marketing". - M.: "Axis
- Senin V.S., (1999) "Organization of international tourism: A Textbook". - M.: Finance and statistics.
- Tükel Yavuz, A. (2006). *Kervansaraylar. Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, 2, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 435-445.
- Turan Osman (1965), *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ankara 1965, s.262-263
- Turan O. (1971), *Selçuklular Zamanında Türkiye Turkey in the Seljuk Era*], Istanbul

- Turan O.(1948), Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri “Belleten.
- Turan O. (1946). Selçuk Kervansarayları. Belleten X, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 471-496.
- Turan, R. ve Kırpık G. (2007). Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat. Hakkı Acun (Ed.), Anadolu Selçuklu Kervansarayları içinde (s.19- 49), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi
- Volney, C. F. (1959) Voyage en Égypte et en Syrie pendant les Années 1783, 1784 and 1785. Mouton: Paris
- Vitruvius, M. P. (1990). Mimarlık üzerine on kitap. (Çeviren: Güven Suna & Şevki Vanlı) Ankara: Mimarlık Vakfı Yay
- Visiting Shaki, Azerbaijan: From the Khan’s Place to Local Conversations (2018). <https://uncorneredmarket.com/shaky-math-in-sheki/> Erişim Tarihi: 10.04.2020
- Volkov Yu.F., (2004) "Otel ve Turizm İşletmesine Giriş", 2. Baskı / "Yüksek Mesleki Eğitim" dizisi. Rostov yok: Phoenix, 2004
- Yıldırım, Mücahit, & Turan, Gizem (2012). Sustainable development in historic areas: Adaptive re-use challenges in traditional houses in Sanliurfa, Turkey. Habitat International, 36(4), 493-503.
- Yavuz A.T. (1996), Anadolu Selçuklu Dönemi Hanları ve Posta Menzil Derbent Teşkilatları “Prof. Dr. Doğan Kuban’a Armağan”, İstanbul 1996, pp. 25-39.
- Yavuz A. (1997), Anadolu Selçuklu Kervansarayları Üzerine Çalışmalar, Bilgiler, Bulgular 1997 in “Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, 4-7 Kasım 1997, Ankara
- Yakar M., Yılmaz H.M., Yıldız F., Mutluoğlu Ö., (2013). İpekyolu Hanlarından Tarihi Öresin Hanı Fotogrametrik Rölöve Çalışması. <http://www.tufuab.org.tr/bildiri-sorgulama>. Sempozyum makaleleri

- Wang, Huey-Jiun, & Zeng, Zhi-Teng. (2010). A multi-objective decision-making process for reuse selection of historic buildings. *Expert Systems with Applications*, 37(2), 1241-1249.
- Wan Ismail, WH. (2012). Sustainability of buildings in historic city of Malacca. *Asian Journal of Environment-Behaviour Studies*, 3(10), 57-69.
- Worthing D., Bond S., (2008). *Managing built heritage, the role of cultural significance*, Blackwell, London.

ETİK BEYANI

Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Tez/Sanat Çalışması Raporu Yazım Yönergesi'ne uygun olarak hazırladığım bu Tez/Sanat

Çalışması Raporunda,

Tez/Sanat Çalışması Raporu içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,

görsel, işitsel ve yazılı bütün bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,

başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,

atıfta bulunduğum eserlerin bütününe kaynak olarak gösterdiğimi,

kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,

bu Tez/Sanat Çalışması Raporunun herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir Tez/Sanat Çalışması Raporu çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

09/06/2021

Laman TARVERDIYEVA

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesi'ne verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversite'ye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikrî mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin/raporumun tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalara (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin/Sanat Çalışması Raporunun kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin/sanat çalışması raporunun tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde/sanat çalışması raporunda yer alan, telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversite'ye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayımlanan **Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*** kapsamında tezim/sanat çalışması raporum aşağıda belirtilen haricinde YÖK Ulusal Tez Merkezi/ H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü/ Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. (1)
- Enstitü/ Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. (2)
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

09/06/2021
Laman TARVERDIYEVA

*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge

- (1) Madde 6.1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6.2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7.1. Ulusal çıkarılan veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü teziere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

Tez Danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

YÜKSEK LİSANS TEZİ ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Güzel Sanatlar Enstitüsü

Tez Başlığı: Kervansarayların Yeniden İşlevlendirilmesinde Azerbaycan Örneklerinin İncelenmesi

Yukarıda başlığı verilen Tez Raporunun tamamı aşağıdaki filtreler kullanılarak Turnitin adlı intihal programı aracılığı ile Tez Danışmanım tarafından kontrol edilmiştir. Kontrol sonucunda aşağıdaki veriler elde edilmiştir:

Raporlama Tarihi	Sayfa Sayısı	Karakter Sayısı	Savunma Tarihi	Benzerlik Oranı (%)	Gönderim Numarası
01.06.2021	123	180151	17.05.2021	%5	1598031809

Uygulanan filtreler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar dâhil
3. 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. (tarih 09/06/2021)

Laman TARVERDIYEVA

Öğrenci No.: N17132980

Anabilim Dalı: İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı

Program (işaretleyiniz):

Yüksek Lisans	Sanatta Yeterlik	Doktora	Bütünleşik Doktora
+			

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

(Doç. Dr. Alım Selin MUTDOĞAN,

)

MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY

Institute of Fine Arts

Title: INVESTIGATION OF AZERBAIJAN SAMPLES IN THE REFUNCTION OF CERVANSAYERS

The whole thesis report is checked by my supervisor, using Turnitin plagiarism detection software taking into consideration the below mentioned filtering options. According to the originality report, obtained data are as follows.

Date Submitted	Page Count	Character Count	Date of Thesis Defence	Similarity Index (%)	Submission ID
01.06.2021	123	180151	17.05.2021	%5	1598031809

Filtering options applied are:

1. Bibliography excluded
2. Quotes included
3. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read the Hacettepe University Institute of Fine Arts Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations, I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge. I respectfully submit this for approval. (date 09/06/2021)

Laman TARVERDIYEVA

Student No.: N17132980

Department:

Program/Degree (please mark):

Master's	Proficiency in Art	PhD	Joint Phd
+			

SUPERVISOR APPROVAL

APPROVED

(Assoc. Prof. Alim Selin MUTDOGAN,)

